

Problémy spravodajských služieb v otvorenej spoločnosti

Asociácia bývalých spravodajských dôstojníkov spolu s Fakultou práva Paneurópskej vysokej školy usporiadali 7. 12. 2011 už 5. medzinárodné sympóziu na tému „Problémy spravodajských služieb v otvorenej spoločnosti“. Uverejňujeme referáty, ktoré budú koncom januára 2012 vydané v osobitnom zborníku.

Obsah

Predslov

PhDr. Igor Cibula

Príhovory

Prof. JUDr. Jaroslav Ivor, DrSc.

Mgr. Martin Fedor, MEconSc.

HLAVNÉ REFERÁTY

K. Kulašik: Relevancia informácie v otvorenej spoločnosti XXI. storočia

P. Lieskovský: Podriadenosť spravodajských služieb politike

O. Krejčí: Zpravodajské služby v době krize

G. Petrovič: Problémy spravodajských služieb v otvorenej spoločnosti a otvorenej spoločnosti so spravodajskými službami

F. Schreier: Budúce výzvy spravodajských služieb

P. Zeman: Technologie, Zeitgeist a zpravodajství

I. Cibula: Limity lojality príslušníkov spravodajských služieb

P. Tóth: Komplikované vzťahy spravodajských služieb a médií v otvorenej spoločnosti

Závery zo sympózia

Predslov

Nielen na Slovensku, ale aj v iných demokratických krajinách pribúdajú požiadavky na väčšiu transparentnosť a otvorenosť pri spravovaní spravodajských služieb. Tradičná kultúra tajomstva na jednej strane a snahy prekonať zavedené stereotypy konšpiratívneho utajovania vyvolávajú oprávnené otázky, ktoré sú v súčasnosti diskutované v medzinárodnej spravodajskej komunite, ale zaujímajú aj širšiu verejnosť. Nielen medzi profesionálnymi spravodajcami sú otvárané témy, súvisiace s aktuálnou krízou politiky, zlyhaním spoločenských elít a tiež aj vplyvom búrlivo sa rozvíjajúcich technológií na fungovanie spravodajských služieb i reálnym významom spravodajských agentúr pre spoločnosť tretieho tisícročia.

Diskusia prebiehajúca v medzinárodnej spravodajskej komunite je venovaná otázkam, ktoré nie sú iba internými záležitosťami spravodajského spoločenstva. Nejde len o nové bezpečnostné riziká, týkajúce sa terorizmu a konšpirácií extrémistického radikalizmu, ale aj o potenciálne riziká, súvisiace so spolitizovaním spravodajských služieb a ich podriaďovaním utilitárnym mocenským záujmom. Rovnako aktuálnou témou je v súčasnej finančnej situácii plánovanie a rozdeľovanie zdrojov na zabezpečenie efektívneho fungovania spravodajských a bezpečnostných agentúr. Do zoznamu naliehavých otázok patrí tiež nezávislá a účinná kontrola spravodajských služieb, ako aj riešenie problémov nevyrovnaných vzťahov medzi spravodajskými zložkami štátneho aparátu a policajnými orgánmi.

V kontexte takýchto úvah sme vybrali pre naše medzinárodné sympóziu tému „Problémy spravodajských služieb v otvorenej spoločnosti“. Podujatie už po piaty raz usporiadala Asociácia bývalých spravodajských dôstojníkov v spolupráci s Fakultou práva Paneurópskej vysokej školy, ktorá tradične podporuje na svojej pôde medzinárodnú výmenu názorov o spravodajských službách. Ocenenie tejto aktivity vyjadril dekan Fakulty práva PVŠ Prof. JUDr. Jaroslav Ivor, DrSc., ktorý vyzdvihol prínos sympózia pre výmenu poznatkov medzi teóriou a praxou vo sfére pôsobenia spravodajských služieb

Prínos sympózia zdôraznil aj predseda Výboru Národnej rady Slovenskej republiky pre obranu a bezpečnosť Ing. Martin Fedor. Pripomenul, že „spravodajské služby majú nenahraditeľné postavenie v prvej a úplne najdôležitejšej úlohe štátu: zabezpečiť bezpečnosť svojich občanov.“ Referáty jednotlivých účastníkov sympózia prispeli k tomu, aby otvorená spoločnosť mohla hlbšie chápať takto definované poslanie spravodajských služieb v otvorenej spoločnosti.

PhDr. Igor Cibula,
predseda Asociácie bývalých spravodajských dôstojníkov

Príhovor

Vážené dámy, vážení páni !

Keď sme sa pred piatimi rokmi s PhDr. Igorom Cibulom rozhodli zaradiť do učebného programu magisterského štúdia našej fakulty práva voliteľný predmet Spravodajské služby, boli sme vedení najmä snahou rozšíriť vedomostný obzor absolventa práv aj o základné poznatky z histórie, súčasnosti, právnej úpravy, cieľov a úloh jednej z nezastupiteľných činností štátu, ktorá má a bude mať svoje opodstatnenie i v moderne fungujúcej demokratickej spoločnosti.

Každoročne si tento predmet volí a absolvuje takmer 50% študentov ročníka, boli zaznamenané i prvé kvalifikačné práce z tohto predmetu a som presvedčený, že i niektorým našim absolventom (i keď z pochopiteľných dôvodov nedisponujem touto informáciou) pomohol zvoliť si svoje budúce povolanie. Predmet je veľmi pozitívne hodnotený i zo strany študentov z hľadiska obsahu a úrovne jeho vyučovania a treba poznamenať, že sme v súčasnosti jedinou fakultou práva v Slovenskej republike, ktorá má tento predmet zaradený vo svojom študijnom programe.

Nezostali sme však len pri pedagogickom pôsobení. Zásluhou Asociácie bývalých spravodajských dôstojníkov sa začala rozvíjať na tejto akademickej pôde i tradícia každoročných medzinárodných sympózií k témam spravodajských služieb. Boli to vždy témy výsostne aktuálne a vedené snahou rozvíjať výmenu poznatkov medzi teóriou a praxou, slovenskou legislatívou a medzinárodnými štandardami a skúsenosťami. Len pripomenutie, ktoré témy boli v minulých rokoch diskutované:

1. Zmeny v spravodajských službách
2. Spravodajské služby v demokratickej spoločnosti
3. Ľudský faktor v spravodajských službách
4. Národné verzus nadnárodné záujmy v činnosti spravodajských služieb

Mediálne prezentované kauzy posledných mesiacov či rokov v Slovenskej republike k činnostiam spravodajských služieb, pertraktované v elektronických či printových médiách so značnou dávkou bulváru, bez seriózných a korektných analýz a záverov, posilňujú úsilie o vecné odborne fundované riešenie problémov spravodajských služieb.

Dovoľte mi preto, privítať vás všetkých v mene spoluorganizátora tohto medzinárodného sympózia na našej akademickej pôde už na piatom - jubilejnom ročníku na tému: Problémy spravodajských služieb v otvorenej spoločnosti. Som rád, že sa i toto sympóziu koná za záujmu zástupcov parlamentu, verejného ochrancu práv, štátnych orgánov, médií, študentov, odbornej i laickej verejnosti.

Osobitne si dovoľím privítať viacerých hostí – autorov referátov na tomto sympóziu. Za všetkých chcem menovite privítať pána plukovníka vo výslužbe Freda Schreiera, konzultanta ženevského Strediska pre demokratickú kontrolu ozbrojených síl (DCAF) v oblasti stratégie, bezpečnosti, reformy bezpečnostného sektora a spravodajských služieb. Pána generála vo výslužbe Gorana Petroviča, ktorý viedol Bezpečnostno-informačnú agentúru Srbska (BIA), neskôr spravodajskú službu ministerstva zahraničných vecí a je oceňovaný najmä pre efektívnu spoluprácu

s Medzinárodným trestným súdom v Haagu. Ako predstaviteľ civilného sektoru vystúpi prof. PhDr. Oskar Krejčí, CSc., prorektor Vysokej školy medzinárodných a verejných vzťahov v Prahe.

Osobitne chcem oceniť účasť RNDr. Petra Zemana, signatára Charty 77, pravidelného účastníka všetkých doterajších sympózií, ktorý sa venuje najmä problematike transformácie spravodajských služieb v postkomunistických krajinách.

Vážené dámy, vážení páni!

Iste budete súhlasiť so mnou, že spravodajské služby i v liberálnom, demokratickom štáte musia pracovať v kontexte právneho poriadku, kontrol a poistiek a v duchu transparentnej zodpovednosti. Cieľom je a musí byť izolácia od politického zneužitia bez izolácie od exekutívneho riadenia s cieľom efektívneho eliminovania všetkých bezpečnostných rizík a ohrození rozvoja demokratickej spoločnosti.

V tomto zmysle očakávam mnohé významné námety, poznatky a odporúčania, ktoré tak ako v minulých rokoch bezosporu odznejú i na dnešnom sympóziu.

Želám vám všetkým užitočne strávený deň na našej akademickej pôde.

Prof. JUDr. Jaroslav Ivor, DrSc.,
dekan Fakulty práva
Paneurópskej vysokej školy

Príhovor

Vážené dámy, vážení páni,

Ďakujem Asociácii bývalých spravodajských dôstojníkov za možnosť prihovoriť sa k účastníkom tohto sympózia. A zároveň mi dovoľte vysloviť uznanie, že sa vám darí udržiavať túto užitočnú tradíciu. Doteraz som mal možnosť iba čítať skvelé zborníky, osobne som na vašom sympóziu po prvýkrát. Lebo viete, ako sa na Slovensku hovorí: lepšie raz vidieť ako stokrát počuť. Na tejto pôde by som však túto našu ľudovú múdrosť radšej nerozvádzať.

A už vôbec nie akurát v tomto čase. Niektorí by mohli povedať, že k vášmu tohtoročnému sympóziu priniesol život nevšedné „sprievodné podujatia“. Momentálne zamestnávajú nás, členov kontrolných výborov v parlamente, zamestnávajú políciu a prokuratúru a znechucujú verejnosť. Iste viete, na čo narážam – ale nechcem hovoriť o tomto konkrétnom prípade.

Nechcem dnes hovoriť ani o reformách v našich spravodajských službách. Podľa môjho názoru sú nevyhnutné. Nie kvôli aktuálnemu kontextu. Iba takýto motív by bol povrchný. Robiť napríklad ekonomické reformy pod tlakom nemusí ohrozovať ich kvalitu. Väčšinou sa bez neho také reformy nedajú politicky urobiť. Robiť reformy v spravodajskej komunite pod nejakým verejným tlakom nie je dobrá cesta. A už vôbec nie len kvôli nemu. Môj obľúbený výrok pochádza od prezidenta Eisenhowera. „Páni, prestaňte diskutovať, riešte problém!“ V tomto prípade sa nedá použiť. U nás sa totiž, bohužiaľ, zatiaľ ani len poriadne nediskutuje na tému reforiem spravodajských služieb.

Chcem dnes hovoriť o dôvere. Spravodajské služby majú nenahraditeľné postavenie v prvej a úplne najdôležitejšej úlohe štátu: zabezpečiť bezpečnosť svojich občanov. Niet významnejšej úlohy štátu. Spravodajské služby sú však jediným aktérom, ktorý sa so splnenou úlohou nemôže verejne pochváliť. Ak veci fungujú, pred verejnosťou si zásluhy pripisuje všetko. Napriek tomu aj spravodajské služby potrebujú dôveru, vrátane dôvery širokej verejnosti.

Považujem za dlhodobu neudržateľnú, aká je situácia u nás. Dôvera je na bode mrazu. Panujú všeobecné pochybnosti, či spravodajské služby nezneužívajú možnosti, ktorými pri svojej práci disponujú, zvlášť v oblasti nasadzovania informačno-technických prostriedkov (ITP). A znovu – nehovorím o nejakom konkrétnom prípade. Ani nehovorím o tom, či - a nakoľko - a v ktorých prípadoch - sú tieto pochybnosti odôvodnené. Vôbec nie. Hovorím o dlhodobom jave. Spôsobuje škody všetkým, spravodajským službám na prvom mieste. A keď spôsobuje škody im, potom spôsobuje škody aj štátu. A teda jeho občanom.

Nepatrím medzi politikov, ktorí sa domnievajú, že čím viac kontrolných právomocí dostane nejaký kontrolný výbor alebo hoci aj nejaký iný orgán – tým efektívnejšie budú služby pracovať, tým skôr predídeme problémom, prekračovaniu právomocí alebo dokonca porušovaniu zákonov... Po páde železnej opony aj tradičné demokracie iba začali hľadať nové formy demokratickej kontroly. A správne nastavené kontrolné mechanizmy môžu pomáhať, samozrejme. Som však presvedčený, že najdôležitejším a hlavným garantom spravodajskej služby

v demokratickom štáte bude vždy osobná a profesionálna integrita každého jedného príslušníka spravodajskej komunity. To je alfa a omega. A toto bude vždy zodpovednosťou riaditeľov, šéfov, dôstojníkov spravodajských služieb.

Aj tak však dôveryhodnú a presvedčivú kontrolu potrebujeme. A my, dnes na Slovensku, ju potrebujeme osobitne. A potrebujeme ju zvlášť v oblasti používania ITP. Súrne ju potrebujeme dokonca aj keby platilo, že v našich spravodajských službách nedochádza k žiadnemu prekračovaniu právomocí alebo dokonca k porušovaniu zákonov. My dnes totiž potrebujeme nové mechanizmy kontroly, osobitne v citlivej oblasti nasadzovania ITP, aby sme vrátili základnú dôveru v spravodajské služby. Potrebujeme také mechanizmy, ktoré budú garantovať, a to zrozumiteľným spôsobom aj pre verejnosť, že masové hlboké predsudky sú neodôvodnené, totálne podozrievanie nenáležité, a v prípade pochybení existuje možnosť brániť sa.

Vážené dámy. vážení páni,

nie som tu dnes ako panelista na konkrétnu tému. Ale venoval som sa najmä jednej téme. Z vášho profesionálneho pohľadu môže vyzeráť príliš úzko, parciálne. Som si toho vedomý, že takou aj v skutočnosti je. Ak však chcem ako volený zástupca občanov niečo urobiť v prospech efektívneho systému spravodajských služieb - a myslím, že pre ne treba veľa urobiť - potom nemôžem ignorovať fakt, že práve takto zúžene vidia spravodajské služby naši občania, aj médiá, bohužiaľ, aj niektorí politici.

Preto si myslím, že niekde treba začať. Aby sme potom mohli rozumne pokračovať. Som presvedčený, že v tejto konkrétnej téme sa už dá použiť Eisenhowerov citát: Páni, prestaňte diskutovať, riešte problém. Beriem ho osobne.

Vám želám úspešné rokovanie!

Mgr. Martin Fedor, MEconSc.,
predseda Výboru Národnej rady SR
pre obranu a bezpečnosť

K. Kulašik: Relevancia informácie v otvorenej spoločnosti XXI. storočia

Doc. PhDr . Karol K. Kulašik, CSc (1944) - Študoval na Univerzite a Vojenskej akadémii v Bratislave a v Brne. Slúžil v ozbrojených silách na rôznych veliteľských a štábných funkciách a tiež vo vojenskom školstve. Habilitácia z problematiky zbrojného priemyslu. Pracoval na Ministerstve obrany SR a z aktívnej služby odišiel v hodnosti plukovníka. Neskôr pôsobil v štátnej službe a diplomacii. Aktuálne je externým docentom na Vysoké škole medzinárodných a verejných vzťahov.

Informácia úzko súvisí s tým, čo označujeme ako otvorenú spoločnosť. Informácia je však široké spektrum. Pokúsím sa načrtnúť niektoré problémy z dnešnej oblasti informácie, ktoré majú istý vplyv na hodnotenie niektorých politických a ekonomických procesov.

Otvorenú spoločnosť v širších súvislostiach si predstavujeme mimo iného ako spoločnosť, kde existuje právo na kritiku a sebareflexiu, uplatňovanie kritických a racionálne vedeckých prístupov. Ale podľa K. R. Poppera otvorená spoločnosť by mala znamenať aj odpor voči doktrínam, rovnostársky princíp a isté definovanie úlohy a postavenia štátu, ktorý má chrániť slobodu všeobecne a jednotlivca pred ohrozením zo strany štátnej moci. Inštitúcie štátu by mali byť neutrálne, vrátane vlády - a jednou z hlavných úloh štátu ma byť ochrana slobody jednotlivca aj pred ohrozením zo strany štátnej moci.

To je - pravda - všeobecné hodnotenie, ale pre našu tému je dôležité, aké miesto má napríklad informácia v takomto systéme, teda otvorenej spoločnosti. Základná téza definuje každú informáciu, ktorá nie je tajná, ako informáciu verejnú, prístupnú občanom . To samozrejme súvisí s tým, ako realizujeme prácu s informáciou. Pretože hovoríme o otvorenej spoločnosti, tak informácia, ktorá nie je tajná, ma byť prístupná v ľahko dostupnej a zrozumiteľnej forme. Spomínaná práca s informáciou okrem politickej roviny, ma aj právnu rovinu. Napríklad právny poriadok Slovenskej republiky ma asi 70 predpisov, ktoré upravujú právo verejnosti na informáciu .

Informáciu výrazne ovplyvňuje jej dostupnosť, ktorá je spojená s nárastom prísunu informácii a rýchlosťou, ktorou ich môžeme získať. Najmä dostupnosť a rýchlosť v XXI. storočí od základu zmenila prístup k informácii . Jeden príklad z minulosti: 25 . marca 1506 cisárska kuriérna služba vyrazila z Bruselu do Innsbrucku s informáciou o najnovších politických zmenách vo Flámsku. Dňa 31.marca cisár Maximilián I. a jeho poradcovia mali po 130 hodinách a prekonaní

750 kilometrov správu k dispozícii. Rýchlosť posunu informácie dnes už vzbudzuje iba úsmev, ale otázka kvality informácie zostáva nezmenená.

Práve kvalita informácie je rozhodujúca - a to je aj dnes v globalizovanom svete po 500 rokoch veľký a rozhodujúci problém. Poznáme príklad z prelomu XX. a XXI. storočia, keď utečenec z Iraku Rafid Ahmed Alwan al-Janabi uvádzal informácie o tajných programoch vývoja zbraní hromadného ničenia vtedajšou vládou v Bagdade. Informácie bol dlho určené iba pre úzky kruh špecialistov Spolkovej spravodajskej služby, ktorá informovala svojich partnerov v USA. Spomínané informácie a ich zdroj neboli dostupné verejnosti. Teroristický útok 11. septembra 2011 radikálne zmenil politickú situáciu a z pôvodnej tajnej informácie sa v USA stala informácia verejná, transformovaná do podoby politického argumentu. Dostupnosť a rýchlosť šírenia informácie o tajnom programe zbraní ABC v Iraku otvorila cestu k druhej vojne v Zálive a v konečnom dôsledku viedla k spochybneniu dôveryhodnosti štátnej administratívy prezidenta Georga W. Busha a zahraničnej politiky USA. Ak sa zamyslíme nad podrobnosťami celého prípadu mobilných laboratórií „na výrobu biologických zbraní“, tak okrem kategórie „dezinformácia“ do popredia vystúpi fenomén, ktorý poznáme ako „skupinové myslenie“.

Spochybnovanie predpokladov takéhoto rozhodnutia ustúpi pred nutnosťou politickej dohody - a to znamená, že pravda je to, čo je v tomto prípade potrebné. Motív, odplata za 11. september a odhalenie vinníka je odrazu realitou. Prípad zdroja a použitie informácie známej dnes pod menom „Curveball“ je konkrétnym dôkazom, ako možno pri dnešnom rýchlom šírení a dostupnosti informácie dosiahnuť efekt, ktorý v istom momente spochybní vážnosť a serióznosť informácie v otvorenej spoločnosti (nemecká tlač používala výraz Total Hokum).

Informáciu, ktorá bola pôvodne utajovaná a potom zverejnená, sme spomenuli. Existuje aj opačný postup – informácia, ktorá je od začiatku prístupná verejnosti a nie je záujem na jej utajovaní. Typickým príkladom je havária v jadrovej elektrárni Fukushima. Samozrejme, patrí do kategórie „panickej“ informácie, ale zaujímavá je reakcia v rôznych krajinách. V Nemecku bola informácia interpretovaná ako apokalypsa, a preto nemecká vláda musí doterajší kurz v používaní jadrovej energie radikálne a okamžite zmeniť. Dostupnosť a rýchlosť

šírenia údajov o katastrofe jadrových zariadení vyvolala veľké verejné vzrušenie a následne rozšírila rady odporcov jadrovej energie. Kolektívne emócie rozhodujúcim spôsobom ovplyvnili interpretáciu informácie. Následný tlak verejnej mienky viedol k známemu rozhodnutiu spolkovej vlády v otázke jadrovej energie. Ak sa však pozrieme na dôvody rozhodnutia vlády, tak vidíme, že to nemohla zapríčiniť iba sila informácie o katastrofe. Pravou príčinou, prečo spomínaná informácia mala taký dopad nie je iba jej dostupnosť a rýchlosť, ale politická kultúra v Nemecku. Odpor proti jadrovej energii má za sebou v Spolkovej republike od roku 1960 dlhoročný politický vývoj, ktorý sa postupne transformoval do podoby politickej strany - hnutia Zelených a stal sa pevnou súčasťou každodenného politického života. Hnev, pohoršenie, strach, už spomínané veľké verejné vzrušenie z jadrovej havárie vyvolalo bezprostrednú reakciu časti spoločnosti, ktorá bola ochotná slepo nasledovať to, čo už poznala z dlhoročného politického boja a čo bolo pevnou súčasťou nemeckej politickej kultúry. Informácia má dnes možnosť za istej situácie, napr. v podobe " apokalypsa " - ak je kompatibilná s politickou kultúrou v regióne - nielen ovplyvniť, ale aj zmeniť politickú a ekonomickú situáciu. Príklad panicky informácie ako Fukushima a jej dôsledky na zmenu v politike štátu je dostatočne výstižný.

Slovenská republika, ako vidíme z posledných udalostí napr. na Ministerstve obrany SR a vo Vojenskom obrannom spravodajstve, nie je imúnna pred dopadom informácií, i keď občas je to pre niektoré skupiny v spoločnosti novum. Informácie sú prístupné, ale problém je s ich transformáciou v domácich pomeroch. Tak ako v spomínanom príklade " panicky " reakcie aj u nás výrazne ovplyvňuje informácia domáce politické prostredie a následne celú spoločnosť. Ak by sme z problematiky úniku informácii z Vojenského obranného spravodajstva spracovali hodnotenie, tak určite nájdeme viacero bodov porovnateľných s príkladmi, ktoré sme spomenuli.

V našich podmienkach charakteristickým rysom politickej kultúry je chýbajúca historická sebareflexia spoločnosti a najmä ilúzia názorovej plurality. V politickom živote to znamenalo výrazne limitovanie skutočného vplyvu informácii o Vojenskej spravodajskej službe a Ministerstve obrany SR, napriek rýchlosti, všeobecnej dostupnosti a mnohým detailom. Ako sme videli, celý problém a skutočná podstata informácie o odpočúvaní, sa rozplynula v množstve okrajových detailov a nekvalifikovaných argumentov. Základná otázka, zlyhanie systému,

nefunkčná kontrola, evidentný pokus o zneužitie spravodajskej služby v otvorenej a demokratickej spoločnosti zostali mimo pozornosti. Politická zodpovednosť sa rozplynula vo vzájomnom obviňovaní na úrovni politických strán a presunom zodpovednosti pred verejnosťou na kontrolný výbor parlamentu.

Skutočný dopad na politickú scénu a celú spoločnosť je mimoriadne rozsiahly a nedá sa zúžiť iba na konkrétny problém VOS, respektíve rezortu obrany. Dôsledky budú dlhodobé s vplyvom nielen na vnútornú politiku, ale dotknú sa aj postavenia Slovenskej republiky v zahraničnopolitickej oblasti (NATO).

Informácia nemá v súčasnom globalizovanom svete - tak ako technologické, ekonomické alebo komunikačné procesy - hranice v klasickom, historickom chápaní. Informácia dneška je súčasťou transnacionálnej politiky. Globalizácia informácie zmenila výrazne celkovú situáciu realizácie politiky, život spoločnosti, ekonomické procesy, vzdelanie atď. Nové miesto globalizovanej informácie zmenilo zásadne i jednu dôležitú oblasť, kde informácia má rozhodujúcu rolu - a to štruktúru politického rozhodovania.

Centrálna pozícia štátnej moci zostáva, ale podmienky, v ktorých pôsobí, sa zmenili. Rýchlosť, dostupnosť a najmä prísun množstva informácii kladie nové a náročné podmienky pre prácu s nimi. Vo vzťahu k štátnej moci je problematika informácie a najmä jej interpretácia a odstúpenie konkrétnym štruktúram mimoriadne komplikovaná. Vzhľadom na špecifickosť problematiky informácie, napr. v spravodajskej oblasti, môžeme ju označiť aj za rizikovú. Politické vedenie je zavalené prácou a množstvom všeobecných informácií najrozličnejšieho druhu. Navyše je prirodzene spojené s konkrétnym politickým prúdom - a to vo vzťahu k interpretácii prijatej informácie tvorí samostatný a prevažne rozhodujúci problém. Doba, ktorú francúzsky filozof Michel Foucault v poslednej tretine minulého storočia charakterizoval slovami, ako „čítať všetko, aby som všetko vedel“, je nenávratne minulosťou .

Ako charakterizujeme informácie a ich spracovanie dnes, aké sú hlavné problémy ? Niektoré problémy informácie v dnešnej podobe sa dajú zhrnúť do šiestich okruhov:

- I. Rýchlosti a komplexnosti udalostí , ktoré prebiehajú.
- II. Rýchlosť a komplexnosť spôsobuje, že veľa informácii sa stratí.

III. Komplexnosť a rýchlosť neznamená iba stratu časti informácie, ale v jej dôsledku sa informácia sama cenzuruje.

IV. Informačná vlna, nápor (búrka) enormného množstva informácií spôsobí, že realita informácie kolabuje.

V. Komunikačná úroveň so stúpajúcim množstvom informácií klesá.

VI. Informačná " hustota " za istej situácie vedie k informačnému útlmu.

Vybranie podstatnej informácie z toku všeobecných informácií je samé o sebe dôležitý a nie ľahký proces. Ak sa niekto vedecky zaoberá IX. storočím, tak k zániku Veľkej Moravy má k dispozícii iba niekoľko viet v písomných prameňoch, ktoré musí interpretovať, čo iste nie je ľahké. Ak sa zaoberáte napríklad bezpečnostnou situáciou na Blízkom východe, máte denne k dispozícii množstvo informácií - a to tiež nie je ľahké interpretovať. Oba príklady, ktoré som uviedol, t.j. IX. storočie a Blízky východ majú však spoločný základ. Odbornosť posudzovateľa a jeho schopnosť interpretácie. Pri práci s informáciou je to základná podmienka i dnes - v dobe globalizácie.

Použitie informácie je samostatný a zrejme najkomplikovanejší problém. V lepšom prípade máte zadanie zo strany konkrétnej štátnej moci - viete čo, niekto potrebuje. Kvalita zadania je samozrejme dôležitá, ale akékoľvek zadanie problému alebo naformulovanie otázky aj nepresnej, je ten lepší prípad. Výber informácie pre niekoho iného, ktorý zodpovedá za politické a iné rozhodnutia - teda ktorý očakáva informáciu, ale nekonkretizoval to - je samozrejme ten horší prípad. Nejde iba o vystihnutie senzitivnosti informácie, ale aj o odhad, čo to asi spôsobí, ak sa informácia posunie k príjemcovi a ten ju interpretuje podľa vlastnej predstavy.

Pred istým časom jedna spravodajská inštitúcia tento problém vyriešila tým, že svoju informačnú činnosť postavila na priorite „moderného, vedecky fundovaného poradenstva pre politiku a verejnosť“. Inovatívny prístup, náročný na odbornosť. Fungovalo to dosť dobre až do momentu, keď bolo potrebné zodpovedať otázku: „kto a prečo nám v noci podpaľuje autá“. Spracovať a odovzdať informáciu, odpovedať na otázku alebo odhadnúť očakávanie a dosiahnuť vzájomné porozumenie smerom ku konkrétnej štátnej moci je ten najväčší problém.

Samozrejme, s informáciou, jej interpretáciou, ďalším použitím úzko súvisí mnoho otázok, ale to už je mimo rámca nášho príspevku. Rýchlosť, komplexnosť

udalostí a informácií, ktorých sme účastníkmi a zároveň i svedkami, sa v niektorých prípadoch vymykajú možnostiam bežného ľudského vnímania. To je základný problém, ktorý nesmieme pri informácii opomenúť.

Odpoveď, ako možno dnes existovať s informáciami a ich využitím, je zložitá a nedá sa jednoznačne definovať. Predpokladom na existenciu v dnešnom svete informácií, globalizácie a otvorenej súčasnosti zostáva stále konkrétna osoba, odbornosť a schopnosť. Poznáme to pod označením „ľudský faktor“. Spomenuli sme príklady z minulosti, preto i na záver príspevku jeden citát z pamätí Reinharda Gehlena: „Ak išlo o dôležité informácie, vždy som si ich poukladal na stole, zobral som ceruzku a záver, zhrnutie som napísal sám "

Použitá literatúra:

Foucault, M.: Naissance de la Biopolitique. Gallimard, Seuil 2004.

Popper, K.: The Open Society and Its Enemies. Routledge, London 1945.

Gehlen, R.: Der Dienst. Mainz - Wiesbaden 1971.

P. Lieskovský: Podriadenosť spravodajských služieb politiky

Ing. Peter Lieskovský (1942) - Absolvoval Vysokú školu ekonomickú v Bratislave (1964). Vysokoškolský učiteľ v období 1965-1970 (UPJŠ Košice, Filozofická fakulta v Prešove) a 1995 - 2007 (Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov). V rokoch 1971 až 1989 zastával rôzne technicko-hospodárske funkcie. V rokoch 1993-2005 profesionálne angažovaný v regionálnom rozvoji. Publikoval viacero politologických štúdií. Je konzultantom a poradcom v politologických výskumných metódach a v regionalistike.

Keď rozmýšľame o styčných bodoch a trecích plochách medzi politickou sférou a spravodajskými službami, vidíme niekoľko hlavných tém. Všetky majú spoločného menovateľa, ktorým je základný vzťah medzi politikou a spravodajstvom: vzťah podriadenosti/nadradenosti. Uvedomenie si trvalej podriadenosti spravodajstva politike je nevyhnutnou podmienkou úspechu v akomkoľvek skúmaní otázky dnešného sympózia – otázky, aké je postavenie spravodajských služieb v otvorenej spoločnosti. Úmyselne formulujem tému ako podriadenosť spravodajstva - pretože opačná formulácia je zbytočná. Všetci predsa vieme, že politika a politici stoja nad všetkým.... stačí politikov počúvať a všímať si ich. Koniec - koncov v zásade takto vidí tento vzťah aj Petr Zeman, ktorý ho vo svojom texte z novembra 2004 ilustroval aj diagramom podľa Marka Löventhala¹.

Podriadenosť vnútorne zložitých entít nie je homogénny, jednovrstvový - a už vôbec nie statický fenomén. Aj podriadenosť spravodajských služieb politickej sfére má svoje zložky, svoje hierarchické vrstvy, svoju dynamiku.

Tak teda: v čom podriadenosť spravodajstva voči politike spočíva.

Na prvom mieste je *zákon*, ktorým sa spravodajská služba zriaďuje a riadi. Niekde jeden zákon, niekde viacero zákonov; niekde okrem jedného, základného zákona o spravodajských službách aj zmienky o nich v ďalších zákonoch; a všade aj obvyklé zákony (vrátane ústavy), ktoré má (musí?) spravodajstvo rešpektovať.

Zákony sú v demokratickej spoločnosti *ustanovované* zákonodarnou mocou. Tá je obvykle zverená parlamentu - nemám skúsenosti s prijímaním zákonov verejným, všelúdovým hlasovaním, aj keď jestvujú spoločnosti, kde prinajmenšom ústava musí takýmto schvaľovaním prejsť.

¹ Petr Zeman: Kontrola spravodajských služieb. November 2004.

Nuž - schvaľovanie zákonov je zverené politickému orgánu. Predchádza mu však vypracovanie návrhu zákona, jeho pripomienkovanie, prerokovanie, úpravy - až potom sa (nie vždy) o zákone hlasuje, a nakoniec oprávnení predstavitelia zákon podpisujú. V tomto zložitom a niekedy úmorne dlhom procese prejavuje sa vrstvenie spoločenskej a politickej sféry a jej hierarchizácia aj:

1. podľa práva zákonodarnej iniciatívy (kto má právo predložiť parlamentu návrh zákona) - či má toto právo minister, či iba vláda ako orgán, či každý jednotlivý poslanec alebo skupina poslancov (stály poslanecký klub, prípadne aj skupina vytvorená *ad hoc*), či má toto právo hlava štátu;
2. podľa okruhu obligatórných pripomienkovateľov (komu musí navrhovateľ predložiť svoj návrh na pripomienkovanie) sú to orgány ústrednej štátnej správy alebo aj iné entity, a v tomto prípade ktoré;
3. podľa toho, či návrh zákona bude predložený parlamentu, alebo aj na všeobecnú verejnú diskusiu;
4. podľa toho, ktoré orgány parlamentu návrh akých zákonov povinne prerokujú (stále či dočasné výbory, prípadne ich komisie) a v akom zložení tieto orgány pracujú (či sú v nich výlučne poslanci, alebo aj neposlanci, prizvaní do komisie pre svoju odbornú úroveň, či už nastálo, alebo iba ku konkrétnemu zákonu);
5. podľa toho, ako prebieha hlasovanie (či je verejné, alebo tajné) alebo sa dokonca môže zákon schváliť aklamáciou - bez počítania hlasov;
6. podľa toho, aká väčšina je na schválenie zákona potrebná (jestvuje niekoľko druhov väčšín, od prostej cez rôzne kvalifikované väčšiny až po špeciálnu ústavnú väčšinu);
7. podľa toho, kto schválený zákon podpisuje - obvykle predseda parlamentu, niekde hlava štátu alebo aj predseda vlády - niekde môže zákon nadobudnúť platnosť a účinnosť aj bez niektorého z týchto podpisov;
8. podľa toho, kto má právo zákon vetovať a akým spôsobom môže parlament jeho veto „prelomiť“.

V uvádzanom prehľade sú podľa môjho názoru tri body, v ktorých do obvyklých krokov (krokov obvyklých v parlamentnej demokracii) vniesla inovatívne zmeny otvorená spoločnosť ako ďalšia vývojová etapa spoločnosti demokratickej.

Prvý bod sa s otvorením spoločnosti mení v tom zmysle, že v otvorenej spoločnosti môže byť ktorákoľvek skupina občanov iniciátorom nového zákona, a

nemusí už hľadať vo vláde alebo parlamente podporu tých, ktorí majú právo zákonodarnej iniciatívy. Zákonodarný orgán je povinný zaoberať sa občianskou zákonodarnou iniciatívou. V niektorých krajinách je podmienkou získanie stanoveného počtu občianskych podpisov v podpisovej akcii. Horšie je to v krajinách, kde ani úspešná podpisová akcia nezaväzuje zákonodarcov k ničomu... hoci z hľadiska niektorých politických koncepcií je táto nezáväznosť petícií osožná pre stabilitu a kontinuitu moci.

Druhý bod býva v otvorenej spoločnosti rozvinutý oproti klasickej demokracii v tom zmysle, že pripomienkovateľmi, ktorých neslobodno obísť, sú všetci, ktorých sa bude zákon dotýkať, teda predovšetkým občania, reprezentovaní lokálnymi alebo regionálnymi samosprávami, alebo profesnými komorami, alebo aj záujmovými občianskymi združeniami rôzneho typu. Takáto prax vo viacerých krajinách trvá už niekoľko rokov, aj keď nie všade je reglementovaná právnou normou a jej trvanie a realizačná podoba často závisia od ľubovôle politickej moci.² Nedávny prípad, v ktorom ústredný orgán štátnej správy požiadal známe občianske združenia o stanovisko k priebehu a výsledkom dôležitej verejnej súťaže, a potom získané stanoviská ignoroval, je jedným z mnohých dôkazov.

Štvrtý bod je ovplyvnený zmenami v bode dva: v otvorenej spoločnosti býva zvykom prizývať do rôznych trvalých alebo dočasných parlamentných komisií rôznych odborníkov po konzultáciách s profesnými komorami alebo občianskymi združeniami. Kritériá výberu bývajú rôzne a málokedy sa možno stretnúť s jednoznačnou a záväznou normou - či už v podobe zákona, či v podobe vnútorných poriadkov parlamentu a jeho výborov.

Je zrejmé, že v zákonodarnom procese so vznikom otvorenej spoločnosti (vlastne s otváraním sa demokratickej spoločnosti) objavujú sa kroky, ktoré môžu do tohto procesu vnášať čosi, čo by sme mohli nazvať informačným šumom. Z hľadiska spravodajských služieb to má dva následky. Na jednej strane sa rozširuje okruh vplyvov, ktoré sú, slušne povedané, málo odborné; možno dokonca predpokladať, že prostredníctvom rôznych subjektov sa do tvorby zákonov (a to najmä zákonov priamo určujúcich činnosť spravodajskej služby) môžu zasahovať aj vplyvy v záujme toho, aby postavenie a výkonnosť spravodajskej služby boli oslabené. Môžu to byť vplyvy

² V tejto súvislosti je potrebné spomenúť, že obligatónymi pripomienkovateľmi návrhov zákonov sú aj rôzne nezákonné či mimozákonné orgány, ako sú vojenské či civilné junty, medzi ktoré zaraďujem aj tzv. koaličné rady.

vnútroštátne, ale aj zahraničné. Na druhej strane spravodajské služby sú postavené pred úlohu zaoberať sa všetkými novými subjektmi zákonodarného procesu v celej jeho šírke práve z toho hľadiska, z akej vlastne iniciatívy a v záujme koho v tomto procese spomenuté subjekty vystupujú. Efektívne a účinne získať, vyhodnocovať a politickej moci sprostredkovať takéto informácie - to je jedna z nových a vôbec nie ľahkých úloh, pred ktoré sú spravodajské služby postavené v otvorenej spoločnosti.

Okrem zákona, ktorý upravuje činnosť spravodajských služieb, jestvujú dve osobitne zložité a dôležité oblasti. Jednou je *riadenie* a druhou *kontrola* spravodajských služieb (vzájomne sú prepojené tak tesne, že bývajú umiestnené v tom istom organizačnom článku). Obe tieto oblasti musia byť zákonom jasne definované.

Aj keď je najvyšším orgánom výkonnej moci v krajine vláda a zákonodarnej moci parlament, nepovažujem za možné, aby spravodajskú službu dosť účinne riadili v zmysle každodenného stanovovania úloh a kontroly ich plnenia. Spravodajská služba musí dokázať sa riadiť sama v rámci stanovenej dlhodobej stratégie, a vláda aj akýkoľvek parlamentný výbor ju v tomto zmysle môžu iba kontrolovať. V iných rezortoch rozhoduje minister, v niektorých otázkach vláda ako orgán - *zakaždým ide o zložku výkonnej moci. Prečo práve spravodajské služby riadi a kontroluje nielen samotná vláda, ale (prinajmenšom aj) parlament prostredníctvom svojho výboru či svojich výborov? Dôvod je podľa všetkého jediný: počas jedného funkčného obdobia personálne stabilizovaného parlamentu môže sa vymeniť niekoľko rezortných ministrov, dokonca aj predsedov vlád - aj vlády ako celok. Ako vyvažujúci (možno aj stabilizujúci) systémový prvok ostávajú teda kompetencie personálne pomerne stabilizovaných parlamentných výborov na riadenie a kontrolu spravodajských služieb (v niektorých krajinách má každá služba svoj výbor - či každý takýto výbor svoju službu?) Má to však prinajmenšom jeden háčik.*

Aj zloženie parlamentného výboru na kontrolu spravodajských služieb je zásadne podriadené výsledku volieb. Vo voľbách občania nevolia špecialistov na spravodajstvo (v stranícko-vládnych systémoch ich strany obvykle nevyberajú na kandidátku), presnejšie: býva to zriedkavé. Odhliadnime od skutočných kritérií výberu kandidátov do volieb - výsledkom je vždy parlament, zložený z politicky a nie profesne vybraných poslancov; v otvorenej spoločnosti je poslanecký mandát dostupný každému šikovnému populistovi, ak dostane dosť prostriedkov na kampaň.

Spomedzi zvolených poslancov zložitými a nie veľmi verejnými postupmi vyberajú sa aj členovia výborov na kontrolu spravodajských služieb. Pritom takéto výbory majú prístup k citlivým informáciám a získavajú obvykle široké kompetencie.

Tu sa vynára jedna z najzložitejších otázok či úloh vo vzťahu spravodajskej služby a verejnosti, prípadne spravodajskej služby a kontrolných orgánov: ako zabezpečiť, aby tento spôsob organizácie kontroly spravodajských služieb bol efektívnou kontrolou a nestal sa slabým miestom v toku informácií - miestom, z ktorého informácie unikajú ?

V otvorenej spoločnosti je to veľmi zložitá - jeden z jej základných atribútov, sloboda informácií (teda sloboda ich získavania, prístupu k nim, ale aj sloboda ich šírenia) sa môže presadzovať proti objektívnemu záujmu spravodajskej služby a celého štátu na utajení. Rieši sa to v zásade rôzne nazývanými bezpečnostnými previerkami a ak sú urobené dôsledne, obvykle to stačí.

Pravda - úniky informácií nie sú obmedzené iba na kontrolné orgány parlamentu. V skutočnosti je celá cesta informácie od získania ku konečnému adresátovi (a vlastne aj vo fáze, kedy ich konečný adresát využíva) sériou krokov, z ktorých každý môže byť príležitosťou na nechcený únik informácie (napríklad náhodným lajdáctvom), prípadne na jej úmyselné odovzdanie niekomu, kto jej príjemcom byť nemal. Technický charakter súdobých nosičov informácií zjednodušuje ich ochranu pred odcudzením, na druhej strane býva výhovorkou pri ich úniku. Nebudem sa tým zaoberať, pretože najúspešnejší hackeri už dávno prezradili: do najtajnejších databáz sa vždy možno dostať využitím ľudského faktora, ktorý zlyhal - technické zábrany sa prekonávajú podstatne ťažšie. Ostáva to teda všetko na ľuďoch a ich spoľahlivosti.

Ak vieme o únikoch informácií na verejnosť (aj keď to „praskne“ pomerne zriedka, je to v otvorenej spoločnosti omnoho častejšie, než je zdravé), môžeme sa iba pýtať, koľko je únikov nie na verejnosť, ale do nedočkavých uší a očí, či do štedrých rúk iných, špeciálnych príjemcov a užívateľov.

Tu prichádza na rad ďalšia nová črta demokracie, ktorá „sa otvorila“. Je to obrovský rozmach tolerancie. Taká potrebná tolerancia, znášateľnosť voči názorom je doplnená o zahmlenie rozdielu medzi nepohodlnými (pre moc) názormi a nebezpečnými (pre krajinu) postojmi a činnosťami. Z pohľadu spravodajských služieb ide aj o benevolenciu voči porušovateľom zásad utajenia, voči

zverejňovateľom dôverných informácií o organizácii, zameraní, zdrojoch a osobách, dôležitých pre spravodajstvo. V takejto situácii je vynucovanie diskretnosti (aj prostej pracovnej disciplíny) veľmi otázne - a to slúži potenciálnym porušovateľom utajenia ako povzbudenie ich odvahy dokonca vedome poškodiť spravodajskú službu či krajinu (vychádzam z predpokladu, že ich záujem je rovnaký). Následky úniku dôverných informácií sú pre otvorenú spoločnosť rovnako nebezpečné ako pre iné spoločnosti - kvôli svojim vlastným politickým charakteristikám však má otvorená spoločnosť v porovnaní s inými menej účinných nástrojov prevencie a represie než spoločnosti iného typu. Toto je ďalšia okolnosť, ktoré sťažujú činnosť spravodajských služieb v otvorenej spoločnosti.

Spravodajské služby sú typické organizmy, pre ktoré je typické *samoriadenie*. V podstate v rámci schválenej dlhodobej stratégie (ktorá zahŕňa zásadné zameranie a hlavné úlohy, ale aj dôležité limity činnosti) sa riadia samy. V otvorenej spoločnosti sa vytvára možnosť, aby sa do spomenutých zložiek stratégie dostávali prvky, presadzované nielen politickou reprezentáciou, ale aj čoraz širším okruhom tých, ktorí tvoria takzvanú laickú verejnosť. Je záležitosťou odbornosti rozhodujúcich orgánov politického riadenia, aby dokázali najrôznejšie podnety a dokonca požiadavky v tomto smere posúdiť, čo do výsledného účinku - a aby spravodajským službám ukladali len také zameranie a úlohy, ktoré sú v záujme krajiny - a ktoré svojim rozsahom zodpovedajú podstate a možnostiam spravodajských služieb. Nemali by to byť úlohy nenáročné, ale ani také, ktoré aktuálne možnosti služieb prekračujú - oboje totiž službu, jej orgány a pracovníkov demotivujú. Podobne aj prehnane úzkostlivé limity činnosti spravodajských služieb (limity v obsahovom zameraní, ale aj vo formách činnosti a používaných metódach a technikách) sú na škodu efektívnosti; prílišné obmedzenia môžu mať za následok, že výsledky činnosti spravodajských služieb nie sú dostatočne významné čo do obsahu a teda ich prínos pre politickú sféru krajiny je malý. Nuž - nemožno povedať, že takéto snahy pred otvorením sa demokracie nejestvovali; v otvorenej spoločnosti však majú pre zverejňovanie zelenú a pri plánovito organizovanom zakladaní a riadení občianskych združení môžu získať aj silnú podporu toho, čo sa aj vtedy bude nazývať verejnosťou. Stáva sa záležitosťou politickej obratnosti vedenia každej spravodajskej služby, aby dokázalo udržať proti takémuto tlaku akcieschopnosť služby a získalo

pre takýto cieľ aj orgány a osoby, ktoré majú na spomenutú stratégiu, na úlohy a na limity rozhodujúci vplyv.

Ostáva ešte mnoho tém, ktoré by bolo potrebné rozobrať pri hľadaní a reflexii špecifik otvorenej spoločnosti, ktoré vplyvajú na postavenie a činnosť spravodajských služieb. Situácia a podmienky, ktoré otvorená spoločnosť pre spravodajské služby vytvára, sú v mnohom charakterizovateľné ako sťažené. Jestvujú však aj také jej charakteristiky, ktoré činnosti spravodajských služieb prospievajú, uľahčujú tieto činnosti. To by však mali hodnotiť profesionáli, spravodajcovia.

Dôležité je však povedať, že ochrana integrity a funkčnosti otvorenej spoločnosti, nech je to akokoľvek ťažké, sa stala strategickým poslaním spravodajských služieb. Je to pekné poslanie.

O. Krejčí: Zpravodajské služby v době krize

Prof. PhDr. Oskar Krejčí, CSc. (1948) – Studoval na filosofické fakultě University Karlovy v Praze. Předtím byl horníkem a strojníkem, několik měsíců též ve vazbě a odsouzen podmíněčně pro pokus o útěk do zahraničí. Pracoval na Ústavu pro filosofii a sociologii ČSAV, absolvoval dlouhodobé stáže v SSSR a USA. Od února 1989 do listopadu 1990 byl poradcem premiérů federální vlády Ladislava Adamce a Mariána Čalfy. Je prorektorem Vysoké školy mezinárodních a veřejných vztahů Praha a ředitelem její pobočky v Bratislavě, učí na Fakultě politických věd a mezinárodních vztahů UMB v Banské Bystrici. Publikoval 27 knih a více než 1200 článků a studií.

Prohlubující se nejasnosti kolem krize Západu vyvolávají otázky, zda by řešení mohly napomoci zpravodajské služby. Zda ony mohou – přímo či nepřímo – připravit nebo přijmout kvalifikovaná rozhodnutí, zajistit stabilitu a rozvoj. Ta otázka nepostráda logiku: některé výzkumy naznačují, že ve zpravodajských službách pracují inteligentnější lidé než ve veřejné politice. Už Sun-c' ve svém traktátu, starém dva a půl tisíce let, *Umění války* připomínal, že „osvícený vládce a moudrý vojevůdce proto ve svém vojsku vyhledají muže, kteří nad všechny vynikají inteligencí, a učiní z nich zvědy“.³

„Krise“ je inflační slovo. V politické každodennosti je to právě tak vyjádření depresivní nálady mluvčího, který toto slovo užívá, jako nadávka nahrazující analýzu – jakož i výsledek rozboru situace. V onom třetím pojetí je krizí situace, kdy systém přestává plnit své základní funkce. V případě politického systému lze říci, že projevem skutečné krize je stav, kdy svoji funkci přestávají plnit i silové sektory, čili **hluboká politická krize je spojena s krizí zpravodajských služeb.**

Informační korupce

Přiblížit tuto situaci lze i pohledem na práci rozvědky. Třeba rok 1968 v Československu a revoluce v Íránu roku 1979. Proč v prvním případě KGB a v druhém CIA nebyly schopny zabránit hluboké politické krizi, přestože se ve zmíněných zemích pohybovaly často lépe než v domácím terénu?

V obou případech lze zaznamenat jev, který můžeme – z nedostatku lepších nápadů – označit jako „informační korupce“. KGB v Československu a CIA v Íránu se

³ Sun-c': *Umění války. The Art of War*. Brno: B4U, 2008, s. 100

orientovaly na oficiální struktury - a to i zpravodajské. Měly volný přístup k informacím, které jsou jinak pokládány za tajné. Podílely se na kádrové politice. Vzhledem k tomu, že v takovémto případě se nepokládá za vhodné provádět na spřáteleném území klasickou zpravodajskou činnost, a také s ohledem na potřebu šetřit peníze i skutečné kádry, jsou oficiální zdroje informací o situaci v zemi pokládány za dostačující. S prohlubující domácí krizí se pak snižuje schopnost rozpoznat relevantní informace od těch, které jsou podávány ve snaze informátora získat výhody ve zdánlivě stabilním systému. Narůstající krize tak ovlivňuje kvalitu doposud významných informací, schopnost je vyhodnotit a v neposlední řadě schopnost získat nejen alternativní informace, ale hlavně proniknout mezi opoziční skupiny, které postupem času získávají nový význam. Dochází ke snížení ostražitosti zpravodajských služeb.

Modelově lze tuto situaci zachytit na chování velvyslanectví USA v Praze. Před sametovou revolucí bylo na jeho půdě možné potkat představitele jak oficiálních struktur, tak disentu. Dnes pouze vládní představitele a opozici jejího veličenstva, parlamentní opozici nebo její vybranou část. Když se objeví téma radarové základny, nikdo pořádně netuší, jaké jsou skutečné nálady ve veřejnosti. Není divu, že pak v České televizi nikdo menší než bývalý šéf Rady národní bezpečnosti USA Zbigniew Brzezinski hovoří o tom, že si česká veřejnost radar přeje. Propaganda radaru byla kontraproduktivní, opírala se o nepoužitelné kádry, diskreditovala jak téma, tak Spojené státy. Čtenář WikiLeaks nad depešemi z pražské ambasády zůstává mírně řečeno rozpačitý. Přesněji řečeno ten, kdo se staví proti politice Washingtonu, se usmívá, tomu, kdo této politice fandí, běhá mráz po zádech. Stručně řečeno, ve stavu „informační korupce“ zpravodajské služby – a diplomaté – **upřednostňují u svých zdrojů loajalitu či servilitu před kompetentností.**

Politizace zpravodajských služeb

Jedním ze známých projevů aktuálních problémů zpravodajských služeb je jejich politizace. Její odstranění se dostalo dokonce do volebního programu Demokratické strany, když Barack Obama kandidoval na prezidenta. Politizace v daném případě znamená posuzování kvality zdrojů a vyhodnocování získaných informací podle toho, jak vyhovují zájmům vládnoucí skupiny či ideologickému

zadání. Zpravidla se v této souvislosti s přípravou intervence v Iráku připomíná přecenění významu zpráv od emigrantských skupin, které přirozeně dramtizují situaci ve svých bývalých domovinách, a nátlak z vládních míst na vedení CIA doložit pravdivost potřeby vojenského útoku.

Zpravidla se tento přístup spojuje s náladou ve veřejnosti, v politických elitách a ve zpravodajské komunitě po teroristickém útoku 11. září 2001. Jenže počátky těchto krizových proměn jsou mnohem starší a sahají až k tzv. halloweenskému masakru v listopadu 1975. Tehdy prezident Gerald Ford rozhodl jmenovat šéfa své kanceláře Donalda Rumsfelda ministrem obrany, který podruhé zasedl jako šéf Pentagonu v prvním období vlády George Bushe ml. Na místo šéfa kanceláře Bílého domu dosadil Dicka Cheneyho, pozdějšího ministra obrany a v době vlády Bushe ml. viceprezidenta. Henry Kissinger sice uhájil post ministra zahraničí, ale ztratil funkci poradce pro otázky národní bezpečnosti. A v roce 1976 se George Bush st. stal novým šéfem CIA. Přes oteplení mezi Spojenými státy a Sovětským svazem ne převalila nová vlna studené války.

Nový šéf CIA zřídil skupinu šestnácti expertů stojících mimo rozvědku. Ti obdrželi tajné zpravodajské materiály s cílem provést nezávislou analýzu. Vznikly tři pracovní skupiny pro studium Sovětského svazu. Jedné z nich se začalo říkat Tým B (týmem A byla CIA). Ze sedmi členů onoho Týmu B čtyři byli z radikálního Výboru o současném nebezpečí (*Committee on Present Danger, CPD*). Mezi poradci Týmu B byl i Paul Wolfowitz, později vlivný neokonzervativní náměstek ministra obrany v prvním období vlády Bushe ml. Ti už tehdy vypracovali „analýzy“, které v duchu slepého antisovětismu vystrašily Spojené státy vizí tzv. okna zranitelnosti. Zcela nesmýslnou vizí ohrožení USA v důsledku zanedbávání jednoho ze tří strategických systémů. Tito lidé, nikoliv kmenoví zpravodajští analytici, přinesli z akademických pracovišť do zpravodajských služeb nový, ideologický vítr. Už tehdy, ne až po 11. září, tito lidé svými předsudky deformovali a politizovali závěry zpravodajských služeb.

Po 11. září sami neokonzervativci a tzv. ofenzivní realisté podleli obavám, které účelově či z nedostatku porozumění šířili o hrozbě „osy zla“ a jejích pomocnících. V plné plastičnosti se tak projevilo to, před čím varoval už Carl von Clausewitz: Ve válce je většina zpráv nepravdivých „a z bázlivosti lidí se rodí nová síla lži a nepravdy. Zpravidla je každý ochoten uvěřit spíše špatné než dobré zprávě;

každý je náchylný zveličit si to zlé, a hrozící nebezpečí, o kterých jsou takto podávány zprávy, ačkoliv opadávají jako vlny na moři, přece se jako ty vlny znovu a znovu vracejí bez zřejmého opodstatnění.“⁴

Privatizace silových sektorů

Jako nový zdroj problémů se objevuje privatizace vojenského a zpravodajského řemesla. Privatizací v daném případě není myšleno údajné vnášení soukromých zájmů šéfa CIA Allana Dullase souvisejících s jeho prací pro United Fruit Company, když CIA organizovala v roce 1954 převrat v Guatemale; nebo Condoleezy Riceové, v roce 2003 šéfové Rady národní bezpečnosti, údajně hájící své zájmy v Chevronu při obratu v politice USA vůči Rusku po zatčení Michaila Chodorkovského. Změnou je vytváření nových typů soukromých bezpečnostních institucí, nejrůznějších privátních armád a zpravodajských agentur.

V Iráku bylo nasazeno přibližně stejné množství vojáků USA jako nejrůznějších *contractors*, zaměstnanců soukromých bezpečnostních agentur placených ze státního rozpočtu. Je to tak trochu převrácená situace, než byla v 17. století, kdy kolonie dobývaly armády nejrůznějších východoindických či západoindických společností. Ty ale do koloniálních metropolí bohatství dovážely.

Tyto soukromé armády mají pro část politické elity obdobný význam jako bezpilotní bombardéry. Nejde o to, že ubudou mrtví, ale vytratí se přímé vlastní ztráty. Mrtvé *contractors* nevozí v rakvi pokryté státní vlajkou. Vláda za tyto mrtvé nemůže. Není odpovědná ani za metody výslechu, které tito podnikatelé s bezpečností užívají. Dochází tak k přenosu odpovědnosti, a to nejen právní, ale i morální. Alespoň na první pohled. Problém je v tom, že bezpečnostní agentury tohoto typu jsou lukrativní, tedy pro stát drahý byznys. A že ony agentury hájí nikoliv zájmy veřejnosti, ale své soukromé podnikatelské zájmy.

Sociální krize

Zpravodajské služby dodáváním informací či subversními operacemi dokážou napomoci řešit politické krize. Jedná-li se o krizi uvnitř politické elity nebo mezi

⁴ CLAUSEWITZ, Carl von: *O válce*. Praha: Academia, 2008, s. 68

politickými elitami, jsou zpravodajské služby nezbytným pomocníkem. Také při velkých sociálních událostech pomáhají – ať již jde o likvidaci admirála Isoroku Jamamota, nejnadanějšího z japonských vojevůdců ve válce v Pacifiku, nebo o pomoc rozvědčiků, jako byl Richard Sorge či Sándor Radó, velitelství Rudé armády. Jenže tu muselo být i hrdinství miliónů vojáků, a musel zde být talent maršála Georgije Žukova a generála Douglase McArthura. Při velkých politických a vojenských operacích jsou zpravodajské služby nenahraditelné, samy ale ostatní složky takovýchto operací nahradit nemohou.

Dějinná tvořivost zpravodajských služeb je velmi omezená. I po tak úspěšných subverzních operacích CIA, jako bylo svržení Mohammeda Mossadeka roku 1953 v Íránu či Jacobo Arbenze o rok později v Guatemale, spěl sociální vývoj k hlubší krizi: postupem času se v guatemalských lesích objevili partyzáni a časem i šáha – bez ohledu na krutost tamní zpravodajské služby SAVAK – vystřídal ajatolláh. Boží mlýny mlely proti zpravodajským službám, neboť nastolené politické elity situaci nezvládly. Chyběli specialisté na jiné než zpravodajské aktivity, chyběla sociální tvořivost. Nestačí mít zpravodajské informace, je nutné jim rozumět a umět s nimi zacházet, a to především v politickém ústředí. Ostatně i Clausewitz psal, že „velká část zpráv, které ve válce dostáváme, si odporuje, ještě více je jich nepravdivých a daleko nejvíce dosti nejistých, Co tu lze požadovat od důstojníka, je určitý stupeň umění je rozlišovat, a to dokáže jen tehdy, nechybí-li mu znalost věcí i lidí a úsudek.“⁵

To je i problém současné krize Západu. Má-li skutečně onu sociální hloubku, o níž hovoří někteří analytici, a je ohrožen západní model života středních vrstev, pak bude narušen liberálně-konzervativní konsensus ve společnosti. Bude se rozpadat politická základna liberální demokracie a dojde k politizaci dosud pasivních skupin. Volební vítězství Islámské fronty spásy roku 1991 v Alžírsku vyústilo v občanskou válku. A nejde jen o severní Afriku. V takových situacích také u liberálních politických elit v otevřených společnostech dochází k přesunu důrazu z tematiky lidských práv na téma bezpečnosti. A tedy i novému zaúkolování zpravodajských služeb.

Má-li krize sociální, nejen politický charakter, zpravodajské služby jí nedokážou zabránit. **Zpravodajské služby netvoří sociální dějiny.** Mohou se pouze připojit na některou stranu konfliktu – a často na obě strany... Konspirační teorie typu

⁵ CLAUSEWITZ, Carl von: *O válce*. Citované vydání, s. 68

plán Golgota – KGB připravila přechod Sovětského svazu k divokému kapitalismu, aby následně ukázala cestu ke skutečnému socialismu – jsou za hranicí science fiction. Mnohem blíže pravdě budou asi úvahy o velkém významu rozhodnutí amerického prezidenta Ronalda Reagana, že ve zpravodajských službách bude prioritou klasická *human intelligence* na úkor v té době převládající módě bezkontaktního zpravodajství například prostřednictvím družic. V rozkládajícím se sovětském systému tak bylo nejen možné získat více informací, ale případně i řídit speciální operace. Politickou kariéru Vladimíra Putina nastartoval petrohradský liberální primátor Anatolij Sobčak, ne šéf KGB a komunistické strany Jurij Andropov. Dnešní vysoký počet představitelů bývalých silových sektorů v ruské státní správě byl dán potřebou stabilizovat zemi; jakmile převáží potřeba sociálního rozvoje, musí nastoupit kádry jiného typu. Nestane-li se tak, bude ohrožena i stabilizace.

Ani nejdokonalejší zpravodajské služby nedokáží napravit špatná rozhodnutí státníků. Ti však v krizi až příliš často – stejně jako velitelé ve válce – propadají chaosu. Uspěť ale mohou jen tehdy, když je, řečeno opět slovy Clausewitze, „pevná důvěra v sebe sama“ vyzbrojí proti „zdánlivé naléhavosti okamžiku; jeho dřívější přesvědčení se osvědčí v dalším vývoji, až přední kulisy, které osud vsunuje do válečných výjevů, se svými křiklavými postavami věšticími nebezpečí ustoupí do pozadí a až se rozšíří obzor“.⁶

Pevná důvěra v sebe sama má ale smysl jen tehdy, když je zde rozumná strategická vize. V podmínkách úpadku západního strategického myšlení však nelze situaci zachránit pomocí zpravodajských služeb. Naopak. Při lineárním vývoji současné sociální krize nemohou zpravodajské služby přežít jako instituce liberálně-demokratického systému. Je-li současná krize skutečně krizí sociální, potom vyžaduje zcela nové přístupy. Zdá se, že liberální paradigma narazilo na své meze. Ovšem **pravděpodobnost, že nové paradigma bude zformulováno a prosazeno v rámci stávající západní politické elity, se rovná náhodě.**

⁶ CLAUSEWITZ, Carl von: *O válce*. Citované vydání, s. 69.

G. Petrović: Problémy spravodajských služieb v otvorenej spoločnosti a otvorenej spoločnosti so zdedenými spravodajskými službami

Goran Petrović (1961) - Generál v.v. absolvoval právnickú fakultu v Belehrade (1984). V RDB Srbska – Rezorte štátnej bezpečnosti začal pracovať r. 1986 ako operatívny pracovník s kontrarozviednymi úlohami voči Západu; v období 1993-1999 bol šéfom prestížnej Americkej skupiny. Ako odporca režimu S. Miloševića bol prenasledovaný. Od januára do novembra 2001 bol riaditeľom Bezpečnostnej informačnej agentúry (BIA) Srbska. Potom do r. 2004 riadil spravodajskú službu ministerstva zahraničných vecí. Ako kritik premiéra V. Koštunicu r. 2005 odišiel z radov polície. Prednášal na Akadémii pre diplomaciu a bezpečnosť v Belehrade. Je predsedom Sekcie pre bezpečnosť Sociálnodemokratickej strany Srbska. Publikuje v prestížnych denníkoch a časopisoch; knižne vydal aj dve publikácie svojich esejí a poviedok.

Juhoslovanský bezpečnostný systém – krátke dejiny

V záujme seriózneho skúmania danej témy, teda problému spravodajských služieb v otvorenej spoločnosti a v konkrétnom prípade v juhoslovanskej „postoktóbrovej“ (po 5. októbri 2000) a neskôr srbskej spoločnosti, je nevyhnutné sa najprv zoznámiť s jej bezpečnostným systémom a jeho históriou aspoň v základných črtách a potom aj definovať, resp. odlíšiť pojem bezpečnostné služby a spravodajskej služby.

Keď hovoríme o bezpečnostnom systéme SFRJ (Socialistickej federatívnej republiky Juhoslávie) treba povedať, že popri 6 republikových sekretariátoch (ministerstvách) vnútra, polícii a 6 republikových bezpečnostných službách, mal aj zodpovedajúcu „strešnú inštitúciu“ na zväzovej úrovni – Zväzový sekretariát vnútra (ministerstvo vnútra) a Zväzovú službu štátnej bezpečnosti (SSDB). Neboli to iba byrokratické centrá moci, ktoré sa zaoberajú formálne-právnymi a organizačnými záležitosťami, ale boli to funkčné operatívne inštitúcie, ktoré popri koordinácii a usmernení práce republikových inštitúcií, mali aj svoj autentický, samostatný okruh operatívnej práce. Napríklad SSDB mala vlastných operatívnych pracovníkov, operatívnu techniku, analytický sektor a všetky ostatné organizačné jednotky nevyhnutné pre vykonávanie činností, vyplývajúcich z jej okruhu práce, ktoré nerobili republikové služby: operatívne pokrývanie diplomaticko-konzulárnych zastupiteľstiev.

Preto boli tieto inštitúcie v pozícii, že mohli na základe vlastných informácií a informácií, ktoré dostávali od republikových inštitúcií, spoznávať celkovú

bezpečnostnú situáciu a podľa toho tvoriť a realizovať bezpečnostnú politiku na štátnej úrovni a podnikať určité opatrenia a aktivity v spoločnom záujme. Logicky to vyústilo do pozoruhodnej koncentrácie kvality zvládania bezpečnostných záležitostí a koncentrácie informácii, čo umožnilo, že sa stali ozajstnými bezpečnostnými lídrami a celkový bezpečnostný systém v SFRJ sa dostal na najvyššiu európsku a svetovú úroveň. Keď k tomu pridáme Juhoslovanskú ľudovú armádu a jej v tom čase veľmi kvalitné bezpečnostné služby (vojenskú spravodajskú službu a vojenskú kontrarozvedku), je jasné, prečo bola SFRJ popri svojej veľkej politickej prestíži vo svete aj významným bezpečnostným subjektom v medzinárodných rozmeroch.

Lenže po rozpade SFRJ na Zväzovú republiku Juhosláviu a najmä na Štátne spoločenstvo Srbska a Čiernej Hory (SČH v rokoch 2003 – 2006) nejestvovala nevyhnutná politická vôľa zachovať takýto model - keď už nie jednotného - tak aspoň spoločného bezpečnostného systému. Naopak, záležitosti štátnej bezpečnosti okamžite „spustili“ na republikovú úroveň a v druhom prípade (SČH) na úroveň členov štátneho spoločenstva a o niečo neskôr sa to isté udialo so záležitosťami verejnej bezpečnosti zrušením Zväzového ministerstva vnútra na základe Ústavnej charty Štátneho spoločenstva SČH a 16. článku zákona o implementácii ústavnej charty. Právomoci tohto ministerstva boli počas jeho krátkotrvajúcej formálnej existencie v podstate bezvýznamné z hľadiska bezpečnosti štátu a jeho občanov (týkali sa občianstva, fyzickej ochrany diplomatických a konzulárnych zastupiteľstiev a spolupráce s Interpolom).

Preto v tom čase aj napriek formálnej existencii štyroch „služieb“ na úrovni Štátneho spoločenstva SČH – dve na ministerstve obrany (vojenská spravodajská služba a vojenská kontrarozvedka) a na ministerstve zahraničných vecí (SID – Služba pre výskum a dokumentáciu a SB – Služba bezpečnosti), bolo jasné, že nielen nejestvuje nijaké spravodajsko-bezpečnostné spoločenstvo na úrovni štátneho spoločenstva SČH, ale jednoduchý súčet týchto „služieb“, vrátane BIA (Bezpečnostná informačná agentúra Srbska) a ANB (Agentúra národnej bezpečnosti Čiernej Hory) nespolupracuje ani len minimálne a už vôbec nerobia koordinovanú a jednotnú politiku v oblasti bezpečnosti. Existovali dva dôvody tohto stavu. Formálne-právny a viac ako jasne vyjadrené a viackrát opakované stanovisko aktuálneho štátneho vedenia Čiernej Hory o jej osamostatnení a nezávislosti.

Tým sa dostal celkový štátno-politický, ekonomický a aj bezpečnostný koncept ZRJ (Zväzová republika Juhoslávie) a potom Štátneho spoločenstva SČH do absurdnej polohy.

Jednoducho povedané, v tom období nejestvoval formálno-právne nijaký orgán na úrovni Štátneho spoločenstva SČH alebo v rámci Rady ministrov SČH, ktorý by koordinoval prácu služieb na zväzovej úrovni a ich prácu s republikovými službami, lebo neboli nijaké zákonné podmienky na to, aby sa vôbec takýto orgán ustanovil a aby mal vôbec nejaké právomoci. A pretože ministerstvo obrany a ministerstvo zahraničných vecí existovali na zväzovej úrovni, ani Srbsko, ani Čierna Hora nemohli vytvoriť nijakú radu alebo taký podobný orgán, ktorý by koordinoval prácu týchto štyroch služieb so službami v ich právomoci – BIA a ANB.

Vzhľadom na jednoduchý fakt, že sa 5 zo 6 uvedených služieb - s výnimkou ANB Čiernej Hory - nachádzalo fakticky v Belehrade a pod kontrolou Srbska, vnucovala sa nevyhnutná, logická a praktická potreba, aby sa taká inštitúcia predsa len sformovala na úrovni Srbska bez ohľadu na všetky formálno-právne prekážky. Čo sa aj udialo v roku 2002 vytvorením Rady štátnej bezpečnosti, ktorá bola však predovšetkým politická a nie odbornou-profesionálna inštitúcia. Keď berieme na zreteľ aj fakt, že vojsko a tým aj jeho bezpečnostné služby kontroloval prezident ZRJ Vojislav Koštunica, ktorý mal rozpory s predsedom srbskej vlády Zoranom Đinđićom (*Džindžićom*), je teda jasné, že táto rada bola obyčajným provizóriom a fraškou. Viedlo to k všeobecnej kriminalizácii spoločnosti, čo vyústilo do zavraždenia premiéra Đinđića už v nasledujúcom roku. Medzičasom vývoj politických udalostí a predovšetkým vyhlásená nezávislosť Čiernej Hory a potom aj Kosova nielen predstihli dovtedajšiu realitu, ale spôsobil, že všetky tieto štátno-právne, politické a bezpečnostné dilemy a motanice sa stali nezmyslené. A hoci Srbsko boli v situácii, že by malo vymyslieť a vytvoriť vlastný bezpečnostný systém, neurobilo to do dnešného dňa! Je jedinou krajinou v regióne, ktorá nemá spravodajskú službu!??

Bezpečnostné služby a spravodajské služby

Keď si osvojíme koncept – a mne sa zdá správny a prijateľný – podľa ktorého je Služba bezpečnosti širší, zberný pojem, ktorý zahŕňa nie iba služby tzv. štátnej alebo národnej bezpečnosti, čiže spravodajské služby a kontrarozvedku, ale aj

službu verejnej bezpečnosti, čiže políciu a iné bezpečnostné štruktúry z tejto oblasti, tak musíme jasne konštatovať, že ani SFRJ a potom ani Srbsko a Čierna Hora v rámci ZRJ a neskôr Štátneho spoločenstva SČH nemali a ani dnes nemajú klasickú spravodajskú službu, aké majú iné štáty vo svete - nie iba seriózne - ale aj všetky krajiny juhovýchodnej Európy a takmer všetky bývalé juhoslovenské republiky – dnes nezávislé štáty. Nemali ich, lebo neboli nimi v podstate ani dnes už nejestvujúca SID – Služba pre výskum a dokumentáciu ministerstva zahraničných vecí alebo ani II. spravodajská správa generálneho štábu, dnes VOA (Vojenská spravodajská agentúra).

SID od svojho formálneho založenia začiatkom päťdesiatych rokov minulého storočia bola vždy iba jednou z organizačných jednotiek v rámci ministerstva zahraničných vecí a nikdy nie osobitná a ani samostatná bezpečnostná spravodajská služba. Zamestnanci v tejto „službe“ boli pracovníci ministerstva zahraničných vecí a ničím sa neodlišovali od ktoréhokoľvek iného pracovníka ministerstva. Nemali osobitný status, nijaké osobitné právomoci, ba ani len osobitnú legitimáciu alebo služobný odznak. Ani personálne zloženie SID nebolo stále, lebo SID bola jednou z možných dočasných a prechodných staníc všetkých diplomatov. Diplomati podľa svojho želania, podľa potrieb „služby“ alebo ministerstva mohli časť svojho pracovného pomeru stráviť v SID, tak ako v hociktorom inom sektore ministerstva zahraničných vecí, napríklad na niektorom multilaterálnom, bilaterálnom alebo konzulárnom odbore atď. Preto SID nebola nikdy spravodajskou službou, lebo tá by mala mať predovšetkým stály profesionálny tím, odborne kvalifikované kádre a osobitnú metodológiu práce, ktorá zahrňuje aj uplatnenie všetkých zákonom prípustných operatívno-technických opatrení a aktivít zameraných na zhromažďovanie informácií. A v SID-e nielenže pracovali obyčajní diplomati, ale aj jediná „operatívna“ metóda, lepšie povedané, jediný spôsob získavania informácií bol výhradne oficiálny diplomatický rozhovor. Preto napriek niektorým solídnym možnostiam, aké poskytuje takáto inštitúcia pre klasickú spravodajskú prácu, bola SID až do svojho zániku všetko iné, len nie spravodajská služba.

Klasickou spravodajskou službou nebola ani II. správa generálneho štábu a nie je ňou dnes ani VOA, lebo takto koncipované „služby“ nemôžu zodpovedať spravodajským potrebám. Preto, že sú obmedzené miestom a úlohou, ktoré majú v rámci – predtým armády – a dnes ministerstva obrany - a právomocami, ktoré sú pre

ne definované zákonom. Podľa nich napríklad VOA o. i. „zhromažďuje, analyzuje.... údaje o potenciálnych plánoch a aktivitách.... cudzích štátov a ich spravodajských službách namierených proti srbskej armáde a ministerstvu obrany“.

Aj v odborných kruhoch sa takto definované aktivity kvalifikujú v žargóne ako cezhraničné kontrarozviedne aktivity, prípadne ako ofenzívna kontrarozviedna práca, t. j. klasická kontrarozviedka, ktorá sa rozvíja v zahraničí. Keď sa pozorne analyzujú jednotlivé články zákona, v ktorých sa taxatívne vyratávajú aktivity Vojenskej bezpečnostnej agentúry a Vojenskej spravodajskej agentúry, je zrejmé, že väčšinou sú identické.

Najväčšie obmedzenie úspešnej a kvalitnej práce VOA vychádza z faktu, že jej príslušníci sú činné vojenské osoby, ktoré pôsobia na diplomaticko-konzulárnych zastupiteľstvách Srbska. Najčastejšie ide o jedného dôstojníka s vysokou hodnosťou – podplukovníka alebo plukovníka a o jedného technika, ktorý má na starosti šifru. Čiže pre každú kontrarozviedku hostiteľskej krajiny je jasné, že kto sa na srbskom diplomatickom a konzulárnom zastupiteľstve zaoberá spravodajskou činnosťou vo vojenskej sfére. Tým sú ich možnosti veľmi limitované, najmä, keď berieme do úvahy, že uvedené osoby sú zároveň aj oficiálne akreditovaní vojenskými príslušníkmi. Kvôli tomu všetkému sa ich „spravodajská práca“ najmä v posledných desiatich rokoch zúžila na spravodajskú prácu na veľvyslanectve, prípadne na verbovanie a zblížovanie sa s ostatnými diplomatmi v záujme toho, aby od nich získali akékoľvek informácie, ktoré by sa potom prezentovali ako spravodajské, čo ich prácu robilo nezmyselnou a fraškovitou. Jednotliví diplomati totiž z kolegiálnosti poskytovali informácie, ktoré získali pri svojich diplomatických aktivitách, príslušníkom VOA, ktorí ich potom obratne kombinovali s verejne prístupnými informáciami z oficiálnych *sajtov* a médií alebo s informáciami od svojich skutočných, či domnelých zdrojov a predstavovali ich ako výsledok nejakej svojej osobnej operatívnej práce, prípadne ako výsledok spravodajskej aktivity. Vytváralo sa tak zdanie, že sú informácie preverené a potvrdené, lebo prichádzajú z viacerých nezávislých zdrojov, čím vlastne vedome alebo nevedome zavádzali ich konečných užívateľov – riaditeľov VBA a VOA, náčelníka generálneho štábu, ministra obrany, predsedu vlády a hlavu štátu.

Lenže, toto ani nebol často najtragickejší segment VOA, ale skôr to, že počas predchádzajúcich desiatich rokov niektorí jej príslušníci pokladali za najlepšie

zaoberať sa podľa spôsobov svojich kolegov z „dávnej minulosti“ analýzou stavu medziľudských vzťahov na diplomaticko-konzulárnych zastupiteľstvách alebo morálno-politickou, ideologickou a vlasteneckou spoľahlivosťou veľvyslancov a ostatných diplomatov.

Ale aj keď mávneme rukou nad takýmito aktivitami, čo sa týka svojráznej kontroly alebo presnejšie najbanálnejšieho udavačstva a ohovárania voči „civilnej zložke“ diplomaticko-konzulárneho zastupiteľstva, ktoré by malo byť reliktom minulosti, nemôžeme ignorovať fakt nepotrebnéj duplicity VOA, ministerstva zahraničných vecí a Spravodajskej správy BIA – Bezpečnostnej informačnej agentúry Srbska, lebo všetky s veľmi skromným rozpočtom, skromnými operatívnymi tímami a operatívno-technickými prostriedkami pracujú síce na prvý pohľad viac menej úspešne alebo neúspešne, ale presnejšie by bolo povedať, že čiastkovo, neefektívne a nekvalitne, lebo sa zaoberajú v podstate rovnakými alebo podobnými záležitosťami. Jedna tak malá a chudobná krajina prechádzajúca transformáciou, ako je Srbsko, si to nemôže dovoliť. Preto sa sformovanie osobitnej a jednotnej spravodajskej služby Srbska ponúka nie iba ako imperatív a priorita, ale aj ako jediné logické a racionálne riešenie.

O tzv. Spravodajskej správe BIA netreba ani strácať reč, lebo je to iba jedna z desiatok existujúcich správ (operatíva, kádre, technika, analytika, kontrarozviedka...), resp. jedna z tridsiatich organizačných jednotiek, keď vezmeme do úvahy aj dvadsať Centier BIA, ktoré sú teritoriálne rozmiestené vo väčších mestách Srbska. Najmä, keď si uvedomíme, že sa tieto tzv. spravodajské aktivity od založenia tejto správy začiatkom deväťdesiatych rokov spravidla iba na území Srbska !!??

Problémy spravodajských služieb v otvorenej spoločnosti

Bez ohľadu na to, že viacstranícky pluralitný systém bol v Srbsku zavedený začiatkom deväťdesiatych rokov, treba povedať, že otvorená spoločnosť vznikla až v októbri 2000, teda po páde režimu Slobodana Miloševića na základe výsledkov parlamentných a prezidentských volieb. Platí aj to, že v tejto otvorenej spoločnosti mali spravodajské služby, resp. bezpečnostné služby ako také oveľa menej problémov, ako vedúci pracovníci týchto služieb Služby bezpečnosti, ktorí sa mnoho

rokov, ba desaťročia popri kontrarozviednych a akože rozviednych činnostiach predovšetkým zaoberali operatívnym pokrývaním nepriateľskej emigrácie a tzv. vnútornými nepriateľmi, lebo to spravidla viac zaujímalo komunistických držiteľov moci. A pretože po zavedení viacstraníckeho systému lídri a členovia emigrantských organizácií a prívrženci tzv. vnútorných nepriateľov, čo boli spravidla antikomunisti a disidenti všetkého druhu, vážení intelektuáli, profesori, novinári, aktivisti mimovládneho sektoru a pod., utvárali a formovali politické strany, stali sa poslancami a štátnymi funkcionármi, bolo nepredstaviteľné, aby naďalej boli cieľom bezpečnostnej služby. A tak sa aspoň civilná SDB (Služba štátnej bezpečnosti) – RDB (Rezort štátnej bezpečnosti) vrátila k svojim pôvodným kontrarozviednym úlohám a k novým bezpečnostným výzvam, ako je boj proti terorizmu, organizovanému zločinu, ilegálna migrácia a proliferácia zbraní hromadného ničenia. K tomu sa v poslednom čase čoraz častejšie pridávajú aj bezpečnostné aktivity vyvolané živelnými pohromami a prírodnými katastrofami. Veľká väčšina príslušníkov služieb nemala s tým nijaký problém, čo platilo aj v prípade SDB a následne RDB Srbska.

Prečo? Pretože aj popri fakte, že takmer všetci príslušníci služieb boli svojho času členmi Zväzu komunistov Juhoslávie (ZKJ), zväčša neboli vôbec politicky a ideologicky upätí. Prirodzene, s výnimkou niektorých jednotlivcov, ktorých počet najmä v civilnej rozviedke a kontrarozviedke, čiže v SDB – RDB bol zanedbateľný. Preto po rozpade SFRJ a zrušení ZKJ zostala veľká väčšina príslušníkov týchto služieb politicky neutrálna a automaticky nevstupovala do novoutvorenej Socialistickej strany Srbska (SPS) Slobodana Miloševića, ktorá bola de facto i de jure nástupcom ZKJ. Môžem zodpovedne povedať, že napríklad z celkového počtu pracovníkov Centra SDB v Belehrade (bolo ich tam vyše 300) vstúpili začiatkom deväťdesiatych rokov do SPS alebo do nejakej inej strany ľudia, ktorých sme mohli zrátať na prstoch jednej ruky. A čo je ešte dôležitejšie - po zavedení viacstraníckeho systému v Srbsku sa v rámci služby nikto verejne nedeklaroval ako sympatizant a už vôbec nie ako člen nejakej politickej strany. Ba ani v čase vrcholiaceho spoločenského, historického, politického a bezpečnostného šialenstva v rokoch 1998 – 2000, keď bol na čele SDB Radomir Marković, človek oddaný manželskému páru Milošević-Markovićová a člen Juhoslovanskej združenej ľavice (JUL), politickej strany Miloševićovej manželky Mirjany Markovićovej, ktorý si teraz odpykáva trest 40 rokov

väzenia za organizovanie atentátu na jedného z lídrov opozície (Vuka Draškoviča), mnohí príslušníci Služby odmietali vstúpiť do oboch strán – SPS a JUL – bez ohľadu na možné následky. Neurobili to aj napriek otvorenému a priamemu nátlaku zo strany samotného Markoviča a jeho zástupcu Nikolu Čurčića (jeho brat bol v tých tokoch juhoslovanský veľvyslanec na Slovensku), ktorý sa verejne chválil tým, že je súčasne členom oboch strán – Miloševićovej SPS a Markovićovej JUL-a.

Práve preto bolo týmto ľuďom vlastne jedno, či sa zaoberajú tými alebo onými bezpečnostnými javmi, skupinami a jednotlivcami a nebolo pre nich ťažké, aby sa po demokratických zmenách zaoberali namiesto nepriateľskej emigrácie a tzv. vnútornými nepriateľmi, tými skutočnými bezpečnostnými výzvami a záležitosťami, ktoré som už spomenul.

V Srbsku neboli problémy ani v súvislosti s ostatnými, spravidla citlivými otázkami, ktoré sa týkajú bezpečnostných služieb a lustrácii. Srbská vláda už šesť mesiacov po októbri 2000 prijala rozhodnutie o otvorení spisov RDB o tzv. vnútorných nepriateľoch a tých, ktorých operatívne sledovala Služba iba preto, že mali iný politický názor ako Slobodan Milošević. Rozhodnutie sa rýchlo a účinne realizovalo bez akýchkoľvek problémov a odporu, či v spoločnosti alebo priamo v Službe.

Hoci sa táto téma pred i po demokratických premenách politicky i mediálne široko pretriasala, podľa verejne prístupných údajov prišlo iba 384 občanov nahliadnuť do svojich spisov. Tento údaj hovorí dostatočne jasne o tom, aké priority mali občania Srbska – očividne ich zaujímali iné veci ako tajné služby.

S lustráciami neboli problémy ani priamo v službe predovšetkým preto, že zákon o lustráciách bol prijatý s veľkým meškaním (najmenej desať rokov po formálnom zavedení pluralitného politického systému) a potom aj kvôli tomu, že vlastne nikdy nebol realizovaný v praxi. Napriek tomu si však dovoľím tvrdiť, že bol minimálny počet tých príslušníkov RDB, na ktorých by platil tento zákon. Lebo s výnimkou niektorých vedúcich ľudí Služby blízkych prezidentovi Miloševićovi a jeho režimu, ktorí uviazli nielen v porušovaní zákonov a pravidiel práce RDB, ale aj v klasickej kriminalite všetkého druhu, vrátane pašovania deficitného tovaru a vražd i vojnových zločinov, veľká väčšina zamestnaných v Službe vykonávala svoju prácu odborne a profesionálne v súlade so zákonom. V tomto prípade by som povedal, že to nebolo – ako sa zvykne povedať – 99,99 percent zamestnaných, ale 99,999999

percent. Preto nemali strach z demokratických premien a skúmania ich činnosti v predchádzajúcom režime.

Platí to však iba o príslušníkoch civilnej Služby štátnej bezpečnosti, resp. RDB a v nijakom prípade nie o vojenských spravodajských službách, ktoré v oveľa väčšom rozsahu boli ideologicky orientované a oddané Miloševićovi a jeho režimu.

Ale keď 99,99 percent príslušníkov civilnej Služby nemalo ktovie aký problém s demokratickými premenami a otvorenou spoločnosťou, to neznamená, že by s tým nemali problém ich vedúci predstavitelia. Tí totiž, aby sa vôbec dostali do funkcií a na pozície, aké mali, museli preukázať nie mimoriadnu profesionalitu a odbornosť, ale výhradne lojalitu voči vodcovi a jeho strane. Boli politicky, ideologicky a stranícky determinovaní a slepo poslušní - a v službe vodcovi a jeho politickým a súkromným záujmom uviazli v nezákonnostiach a zločine každého druhu, vrátane vojnových zločinov a klasických vražd. Preto mnohí z nich neslávne skončili svoju kariéru a niektorí z nich aj svoje životy. Ministri vnútra Zoran Sokolović a Vlajko Stojković, blízki spolupracovníci Slobodana Miloševića, spáchali samovraždu, zatiaľ čo námestníka ministra vnútra Radovana Stojčića zavraždili. Niekoľko vysokopostavených policajných funkcionárov postavili pred tribunál v Haagu, ako napríklad voľakedajšieho náčelníka RDB Jovicu Stanišića, pričom jeho nástupca Radomir Marković, ktorého sme už spomínali, si odpykáva dlhoročný trest väzenia.

Problémy otvorenej spoločnosti s nástupníckymi spravodajskými službami

Na základe toho, čo sme tu uviedli, je jasné, že spravodajské služby nemali ktovie aké problémy v srbskej otvorenej spoločnosti po demokratických premenách v roku 2000, ale problémy mali ich jednotliví vedúci činitelia - a to kvôli neprofesionálnym, nezákonným a napokon kriminálnym aktivitám. V tom spočíva v podstate aj najväčší problém otvorenej spoločnosti v Srbsku s nástupníckymi spravodajskými službami, resp. so bezpečnostnými službami. Mnohí blízki spolupracovníci Slobodana Miloševića a významní stranícki a štátni funkcionári, vysokí policajní a vojenský činitelia a vedúci predstavitelia bezpečnostných služieb, ktorí páchali zločiny, boli totiž zapojení do zločineckých a korupčných záležitostí, chceli sa prirodzene a logicky vyhnúť všetkými možnými spôsobmi zodpovednosti za

to, čo robili a aj v otvorenej spoločnosti uchrániť svoje životy, svoju slobodu a svojej peniaze získané kriminálnymi aktivitami a podľa možnosti aj svoje pozície!!

Motivovaní a vedení týmto želaním mnohí z nich aj v tom uspeli vďaka, po prvé, špinavým peniazom, ktorými disponovali; po druhé, súkromným i úradným pozíciami, ktoré mali vo všetkých sférach života spoločnosti, vo všetkých inštitúciách, najmä v bezpečnostných štruktúrach a médiách; po tretie, vďaka prepojeniam s organizovaným zločinom tak klasickým, ako aj tým „*tajkunským*“ (oligarchickým) a po štvrté, vďaka neznalosti, neschopnosti a často aj nejednote nových demokratických síl.

1) Všeobecne je známe, že vďaka ekonomickým a obchodným sankciám Bezpečnostnej rady OSN Juhoslávia, resp. Srbsko presunuli takmer všetky financie štátu do sivej ekonomiky, v ktorej priamo oni organizovali pašovanie devíz a všetkých druhov deficitného tovaru, ako je ropa, výrobky z ropy, cigarety, potraviny, lieky.... Štát s takto zarobenými a nazhromaždenými peniazmi financoval najmä cez Zväzovú colnú správu mimo oficiálnych finančných tokov mnohé štátne inštitúcie a medzi nimi aj RDB. Tak napr. náčelník RDB zavolať Slobodanovi Miloševićovi, že potrebuje na aktivity služby peniaze a Milošević vzápätí zavolať šéfa colnej správy Mihalja Kertesa, ktorý ich potom v hotovosti doručil obyčajne v nemeckých markách. V tých časoch nikto nesledoval, ako a načo sa míňajú tieto peniaze a už vôbec sa nevedelo účtovníctvo o takto minutých peniazoch.

Preto sa mohlo stať, že počas roku 2001 pri úpravách jednej z kancelárií v sídle RDB našli zamestnanci v obyčajnom čiernom plastovom vreci na odpadky 1 milión nemeckých mariek. Členovia voľakedajšieho vedenia RDB na ne úplne zabudli, hoci nemuseli narýchlo v noci utekať z budovy, lebo po voľbách v septembri 2000, po októbrovom odchode Miloševića z pozície prezidenta ZRJ a vďaka tomu, že prechodná vláda sa formovala ešte tri mesiace, mali dosť času pokojne si zariadiť svoje záležitosti a likvidovať mnohé stopy svojich zločineckých aktivít. Preto vzniká logická otázka, že keď takto nedbanlivo zabudli 1 milión mariek, koľko ich vlastne ukryli na bezpečné miesto. Odpoveď je jasná: **mnoho**. A dal nám ju práve jeden z aktérov týchto finančných transakcií z Miloševićových čias, ktorý sa po demokratických premenách pokúšal podplatiť mňa a môjho zástupcu sumou, o výške ktorej sme mali sami rozhodnúť. Malo to byť za to, že bude vyňatý z vyšetrovaní,

ktoré sme práve vtedy začali!! Ale na rozdiel od nás, ktorí sme to samozrejme odmietli, mnohí policajti, novinári, prokurátori a sudcovia neurobili to, čo my. Peniaze radi prijali a na oplátku v rámci svojej činnosti a v rámci inštitúcie všetkými možnými spôsobmi prekážali reformám a demokratizácii spoločnosti alebo obštruovali policajné vyšetrovania a postup súdov proti ľuďom bývalého režimu. Alebo organizovali a realizovali mediálne kampane a štvance proti prvej demokratickej vláde, pričom vymýšľali aféry a ohovárali najdôležitejších funkcionárov štátu vrátane samotného predsedu vlády*.

2) Hoci počet operatívnych pozícií, ktoré mali v Srbsku bezpečnostné služby bol mnohonásobne nižší, ako povedzme v niektorých iných socialistických krajinách ako v NDR, Rumunsku alebo Albánsku, nebol to zanedbateľný počet. V tomto smere si úplne nezákonne a mimo svojich právomocí viedla Vojenská spravodajská služba, ktorá napríklad iba v denníku Politika slúžiacom za Miloševićových čias režimu, mala päť alebo desaťkrát viac spolupracovníkov ako RDB. Ako najkonzervatívnejšia časť nie iba bezpečnostného systému, ale aj spoločnosti ako celku, využívala to obratne aj po demokratických premenách na permanentnú a veľmi perfídnu kampaň proti novej vláde. A osobitne proti RDB, ktorá začala so zúčtovaním s kriminálnym dedičstvom z predchádzajúceho režimu tým, že kádruvo obnovovala službu, otvárala sa k svetu zapojením sa do spolupráce s inými spravodajskými a bezpečnostnými službami a napokon aj tým, že zatýkala vojnových zločincov, posielala ich do Haagu.

Vojenská spravodajská služba koordinovaná a usmerňovaná z kabinetu prezidenta ZRJ Vojislava Koštunicu sa všetkými možnými spôsobmi pokúšala zabrániť zatknutiu Slobodana Miloševića a jeho vydaniu Haagskému tribunálu. Táto služba pritom priamo prostredníctvom svojho náčelníka Acu Tomića podporila vzburu Jednotky špeciálnych operácií (JSO) - známu ako Červené baretý - v novembri 2001, čo bol ak už nie pokus o štátny prevrat de facto, tak aspoň reálna hrozba štátneho prevratu adresovaná srbskej vláde v prípade, že bude pokračovať so zatýkaním vojnových zločincov a ich vydávaním Haagskemu tribunálu!

* V tom čase to bol Zoran Đinđić – pozn. editora.

3) Osobitným príbehom je prepojenie týchto centier moci a týchto ľudí s organizovaným zločinom. Jeho aktéri na objednávku týchto ľudí vyvolávali nepokoj, likvidovali ľudí, lúpili a kradli a tak nielen spôsobovali celkovú nestabilitu aj z bezpečnostného hľadiska, ale súčasne vyvolávali medzi obyčajnými občanmi neistotu a strach, za čo potom obviňovali neschopnú a nekompetentnú vládu a podľa nich nepotrebné zmeny v spoločnosti. Každému štátnemu funkcionárovi, či úradníkovi, policajtovi, sudcovi, prokurátorovi alebo novinárovi, ktorí svojou činnosťou prispievali k reformám a demokratizácii spoločnosti, mohli takto ľahko ukradnúť auto, prípadne podložiť pod neho výbušné zariadenie, poslať mu anonymnú hrozbu, napadnúť ho na ulici, prípade aj členov jeho rodiny, ohroziť ich fyzickú bezpečnosť. Malo to za cieľ podlomiť úsilie nových demokratických vládnučích síl v riešení kriminálneho dedičstva nedemokratického režimu, zastaviť reformy a demokratizáciu spoločnosti a občanov presvedčiť, že úsilie vlády v tomto smere je nezmyselné a beznádejné.

4) Bez ohľadu na veľký význam a vplyv všetkých dosiaľ uvedených faktorov na vyhybanie sa zodpovednosti predstaviteľov nedemokratického režimu, medzi nimi aj jednotlivých vedúcich predstaviteľov bezpečnostných služieb, za všetky prečiny a zločiny, ktoré napáchali, myslím si osobne, že najväznejším faktorom v tomto smere bola neschopnosť ľudí novej moci, ich neznalosť, s kým alebo ako treba bojovať, ako aj nevedenie si jasnej potreby tohto boja, jeho spôsobu a takisto ich očividná nejednota v najdôležitejších otázkach štátu.

Vzhľadom na to, že väčšina lídrov DOS – Demokratickej opozície Srbska a teda predstaviteľov novej moci boli nezávislí intelektuáli, spisovatelia, profesori, novinári, aktivisti mimovládneho sektoru, teda ľudia, ktorí nikdy nepracovali v štátnych inštitúciách, nevedeli ako fungujú tieto inštitúcie a ktorí verili, že sa iba v dôsledku víťazstva v parlamentných voľbách všetko zmení samé do seba, je teda jasné, prečo si nedemokratické sily nakoniec vybojovali víťazstvo. O všeobecne známej nejednote a dokonca rozkole v politickom vedení po demokratických premenách v Srbsku v roku 2000, ako podstatnom faktore neúspechu reforiem a demokratizácie spoločnosti, ani netreba osobitne hovoriť a strácať reč.

V súlade s tým, čo som tu uviedol, je jasné, že demontáž predchádzajúceho autoritatívneho, nedemokratického režimu, teda formálnych a neformálnych centier moci, ktoré obyčajne tvoria jeho vedúci predstavitelia i z bezpečnostných štruktúr, spolu s tzv. kontroverznými biznismenmi, t. j. „*tajkúnmi*“, čiže oligarchami, príslušníkmi zločineckého podsvetia, vojnovými veteránmi, časťami cirkvi a s intelektuálnou elitou konzervatívnej a nacionalistickej proveniencie, je problém každej otvorenej spoločnosti - a tak to bolo aj v Srbsku po roku 2000.

To, čo najlepšie a najobraznejšie ilustruje túto jednoznačnú tézu v prípade Srbska a najplastickejšie i najrealistickejšie vyjadruje bezpečnostnú doménu a vlastne celý ten politicko-bezpečnostno-zločinecký galimatiáš, celú tú nevedomosť novej politickej elity, neznalosť bezpečnostného systému a zároveň klamlivo očarujúci dojem z bezpečnostných služieb vcelku a z ich jednotlivých významných vedúcich činiteľov a takisto prepojenosť rozličných politických, stranických i osobných záujmov, je súčasťou jednej v podstate bezvýznamnej knihy. Ide o „Anatómiu globalistického smradu“ s výrazným protieurópskym a antiglobalistickým nábojom, ktorú pred niekoľkými rokmi napísal voľakedajší príslušník RDB Srbska Dragan Filipović Fica, bývalý zakladateľ a veliteľ Červených baretov, ortodoxný komunista s neobjasnenou vojnovou a zločineckou minulosťou⁷. Ako typický predstaviteľ konzervatívneho, nedemokratického a antieurópskeho Srbska utiekol po zavraždení premiéra Zorana Đinđića v roku 2003 do Číny a zostal tam žiť. Z jeho knihy budem výdatne citovať na podporu tejto tézy. Tento citát, ktorý je časťou autorovej osobnej výpovede a vzťahuje sa na tzv. prechodné obdobie medzi októbrom 2000, čiže víťazstvom DOS-u vo voľbách a januárom 2001, keď sa sformovala prvá demokratická srbská vláda, lepšie ako hocičo iné potvrdzuje uvedenú tézu:

„SPOMÍNANIE DVADSIATESIEDME

Z prístupu opozičných lídrov k jednotlivým príslušníkom Služby sa ľahko mohol urobiť záver, že Služba je pre nich veľká neznáma. Informácie, ktoré mali o nás, boli periférne a hlavne nepresné, čo jasne ukazovalo, že ani oni, ani ich zahraniční mentori v tejto inštitúcii nedokázali v Službe vytvoriť kvalitné oporné body. Zaujímavé

⁷ Dragan M. Filipović (Fica): Anatomija globalističkog smrada. Printmedia, Beograd 2008

je najmä to, že nositelia novo prichádzajúcej demokratickej moci nezakryli, že čo sa týka otázky budúcnosti Služby, nemajú zosúladené stanoviská, takže sa ich úsilie redukovalo na pokusy verbovať vedúce kádre rozvedky a kontrarozvedky výhradne v záujme upevnenia vlastných, individuálnych, straníckych a politických pozícií. V komunikácii boli korektní, ba aj s určitou dávkou ustráchanosti, ale vo všetkých prípadoch presakoval prístup, z ktorého bolo vidieť, že očakávajú od nás služby, ktoré sa sústreďujú na zradu, vzájomné udávanie, ilegálne vynášanie kompromitujúcej dokumentácie o nich a ich politických rivaloch a pod. Skúsenosti všetkých kolegov, s ktorými som sa rozprával na túto tému, boli identické.

*Prvý opozičný líder, ktorý sa mi ohlásil, bol bývalý juhoslovanský generál Momčilo Perišić, budúci podpredseda vlády Srbska. Poznali sme sa z predchádzajúceho obdobia, z vojnových čias, keď sme úzko a korektne spolupracovali. Nechcel sa stretnúť osobne, poslal za mnou svojho emisára, jedného penzionovaného plukovníka z vedenia jeho novoutvorenej prozápadnej politickej strany**. Rozprávali sme sa v mojom byte. Plukovník, inak bývalý dôstojník bezpečnostných služieb, nijako nenaliehal na konšpiratívnosť stretnutia. Tlmočil mi Perišićov názor, podľa ktorého on, ktorý ma osobne pozná, sa domnieva, že sa reálne pozerám na aktuálnu politickú situáciu a že si uvedomujem nevyhnutnosť prispôbiť sa situácii. Preto sa rozhodol ponúknuť mi pomoc, ktorá by spočívala v politickej podpore môjho kariérneho postupu až na úroveň prvého človeka Služby, ale očakáva, že predtým sa „tajne“ stanem členom jeho strany. Láskavý návrh som láskavo odmietol s konštatovaním, že v súčasnom spoločenskom kvase si chcem zachovať politickú neutralitu. Nikdy viac sme sa nepočuli.*

Druhý opozičný líder, ktorý sa usiloval komunikovať so mnou, bol Vuk Obradović, takisto bývalý juhoslovanský generál, s ktorým som sa osobne poznal z vojnových čias. Obradović, teraz podľa svojich predstáv potenciálny líder demokratickej opozície, jeden z uchádzačov na funkciu premiéra republikovej vlády, postupoval na rozdiel od Perišića nekorektne a naduto. Svojho emisára poslal za mnou s hrozbou, že „alebo vstúpim do jeho strany, alebo prepadnem“. Ako vysvetlenie tohto ultimáta mi odkázal, že takzvaný „Haagsky tribunál“ intenzívne

** Išlo o HDS - Hnutie za demokratické Srbsko – pozn. editora.

vyšetruje moju vojnovú minulosť a jediná šanca na moju záchranu je taká, že sa bezpodmienečne podvolím jeho politickým prívržencom. Nie láskavý návrh som ešte menej láskavo odmietol.

Tretí, tentoraz vážny opozičný líder, s ktorým som sa stretol, bol Zoran Đinđić, predseda Demokratickej strany a čoskoro aj oficiálny predseda srbskej vlády. O nadchádzajúcom kontakte s Đinđićom, ktorý sa uskutočnil prostredníctvom jedného spoločného priateľa, som informoval náčelníka Služby a dostal som „voľné ruky“, aby som v rámci už skôr načrtnutých záverov kolégia, postupoval podľa vlastného uváženia.

Stretli sme sa v jednej belehradskej reštaurácii. Đinđića prekvapilo, že som prijal stretnutie na verejnom mieste, a preto sa ma hneď na začiatku opýtal, či je Služba informovaná o našom stretnutí. Potvrdil som, že áno. Na otázku, či ma má pokladať za oficiálneho predstaviteľa mojej inštitúcie, som odpovedal, že ešte ani on nie je zvolený za oficiálneho predstaviteľa moci, čo znamená, že pre nás oboch bude mať každé vyslovené slovo váhu neformálnej výmeny názorov s jedinou garanciou našej osobnej autority. Súhlasil s poznámkou, že to celkom stačí.

Základná téma sa týkala zmiernenia napätia spojeného s hrozbou, že vzniknú konflikty medzi príslušníkmi Služby a časťou opozičných strán zo štruktúr prívržencov riešenia vecí násilným obsadením služobných objektov, čo sme rýchlo riešili obojstrannými osobnými garanciami, že sa takých incidentov treba vyvarovať za každú cenu (inak, túto časť rozhovoru s Đinđićom som už citoval v Spomínaní prvom, na začiatku knihy). Ostatné témy sa vzťahovali na niekoľko bezpečnostných problémov, ktoré sme on i ja zhodnotili ako tie, ktoré zostanú dlhodobo aktuálne bez ohľadu na zmeny vlády. Medzi nim išlo o: eskaláciu medzietnického násillia na juhu Srbska, kriminalizáciu predstaviteľov veľkého kapitálu, transfér medzinárodného terorizmu cez našu republiku, problém nezaopatrených vojnových veteránov a utečencov atď. Každé moje slovo si starostlivo zapisoval do svojho bloku. Ja som, prirodzene, rozhovor nahrával, čo mu bolo, ako predpokladám, jasné....

Na konci rozhovoru sme sa dostali k téme kádrov. Povedal som mu, že staré kádre Služby sú pripravené stiahnuť sa do dôchodku alebo na periférne pracovné miesta, zatiaľ čo mladí, nezaťažení politickou minulosťou sú zväčša zainteresovaní pokračovať v kariére v službe novej moci - a tak všetci dúfame, že nebudú problémy

s kontinuitou Služby. Đinđić sa vtedy vážne zamyslel a otvorene mi povedal, že on osobne chce udržať všetkých našich ľudí, ktorí sa v minulosti nekompromitovali účasťou na likvidáciách, násilí alebo vážnom porušení služobných právomocí, ale že zachovanie Služby bude vo všeobecnosti problematické kvôli západným tlakom, ktoré sa cez „mimovládne organizácie“ sústavne vyvíjajú na nový juhoslovanský režim v tom zmysle, aby sa inštitúcie tohto druhu redukovali až po ich marginalizáciu. Vyhlásil, že nesúhlasí s takýmito postojmi a že všetko závisí od toho, do akej miery budú tieto západné tlaky vážne a intenzívne....

Štvrtý opozičný líder, s ktorým som sa kontaktoval aspoň desaťkrát, bol Boris Tadić, podpredseda Demokratickej strany a hlavný Đinđičov vnútrostranícky konkurent, dnes prezident Srbskej republiky. Tadić tajne udržiaval paralelné spojenie s niekoľkými ľuďmi zo Služby a náš rozšírený dojem bol, že sa pokúša nás osobne viazať na seba so zámerom vytvoriť svoje súkromné spravodajské siete. Každému z nás vyprával iný príbeh s množstvom klamlivých a priehľadných sľubov, čo sme tolerovali, lebo z kontaktu s ním sme získavali dosť informácií o momentálnych udalostiach a preskupovaní vnútri opozičných kruhov. Tieto kontakty som prerušil, keď som zistil, že stratili na význame. Niekoľko našich ľudí zostalo s ním v spojení dodnes.

Piaty opozičný líder, s ktorým som sa niekoľkokrát stretol, bol hlavný exponent prozápadných „mimovládnych organizácií“ v oblasti bezpečnosti, belehradský advokát Božo Prelević, ktorý v čase našich stretnutí bol na pozícii republikového ministra (spoluministra) vnútra.⁸ Veľmi trval na zachovaní konšpiratívности stretnutia v presvedčení, že takto pridáva väčší význam sebe i mne. Pôsobil korektne, dobromyseľne, v niektorých chvíľach dokonca naivne. Bez veľkých úvodov predniesol ponuku týkajúcu sa podmienok, za ktorých si môžem udržať svoje služobne postavenie. Zdôraznil, že nová moc a on osobne očakávajú od nás, aby sme poskytli konkrétne dôkazy o svojej nespornej lojalite a v tomto zmysle očakáva od mňa pomoc pri zhromažďovaní dôkazov o tom, že vtedajší náčelník Služby Rade Marković bol zainteresovaný do organizácie a vykonania niekoľkých politických

⁸ V prechodnej fáze preberania moci riadili ministerstvo vnútra súčasne traja ministri z rozličných politických strán.

vrážd v Srbsku. Odpovedal som mu, že Markovič ešte oficiálne stále vedie našu inštitúciu a teda na niečo také sa nepodujmem....

Prelević konštatoval, že dúfal, že budem reagovať inak....

Mal som dojem, že mi Prelević nerozumie. Ani ma to neprekvapuje, predsa sme patrili k „rozličným svetom“....

*A napokon, šiesty opozičný líder, ktorý nadviazal so mnou kontakt, bol Nebojša Čović, voľakedy blízky Miloševićov spolupracovník, ktorý sa po jednom konflikte uprostred deväťdesiatych rokov zmenil na jeho nezmieriteľného politického protivníka a neskôr po októbri 2000 bol niekoľkokrát podpredsedom srbskej vlády.*** S Čovićom som sa nestretol a nikdy som sa s nim osobne nespoznal. Kontaktovali sme sa prostredníctvom spoločného priateľa, ktorý ma navštívil v jeden večer a oznámil mi, že Čovićova politická strana, ktorá sa zasadzovala za zachovanie kontinuity bezpečnostných inštitúcií, sa rozhodla navrhnúť ma za kandidáta na budúceho náčelníka Služby bez akýchkoľvek podmienok kladených mne osobne. Zaujímalo ich, čo si o tom myslím. Predložil som mu záver z rokovania kolégia, podľa ktorého každý z najužšieho okruhu Služby, ktorému ponúknem takúto možnosť, to prijme, čo sa vzťahuje aj na mňa a teda nemám nič proti tomu. Pritom som poznamenal, že na základe dojmov, ktoré som získal po rozhovore s Đinđićom, ale aj s ďalšími opozičnými lídrami, si myslím, že moja kandidatúra neprejde, ale sme sa zhodli, že predsa len bude dobré pokúsiť sa o to.“*

To, čo je na tomto príbehu najtragickejšie, je fakt, že aspoň formálne všetci partneri z rozhovorov s Draganom Filipovićom patrili k európskej, proreformnej a naozaj demokratickej časti koalície DOS (Demokratická opozícia Srbska vznikla v januári 2000 ako koalícia 19 opozičných strán), oproti ktorej stál po porážke S. Miloševića prezident Zväzovej republiky Juhoslávie Vojislav Koštunica****, ktorého podporovali konzervatívne, antieurópske a antidemokratické sily, vojnoví zločinci, organizovaný zločin a časti Akadémie vied, pravoslávnej cirkvi a srbskej armády. A títo všetci z neznalosti alebo osobného záujmu nechceli reformovať Službu

*** N. Čović bol za Miloševića primátorom Belehradu, ale po zmanipulovaných miestnych voľbách r. 1996, keď opozícia v hlavnom meste protestovala proti tomu dva mesiace každý večer „prechádzkami“ v centre Belehradu, sa postavil proti Miloševićovi a vyhlásil, že treba rešpektovať skutočnú vôľu občanov – pozn. editora.

**** V prezidentských voľbách zvíťazil ako kandidát DOS – pozn. editora.

bezpečnosti, ale iba ju dostať výhradne pod svoju kontrolu a vo svojom záujme. Dokonca aj tak, že by sa Dragan Filipović stal náčelníkom RDB Srbska, pričom by sa v službe nezmenilo vôbec nič. Lebo, keby sa stal Filipović náčelníkom, bolo by to isté, ako keby jej dovtedajší náčelník Radomir Markovič zostal naďalej v tejto pozícii, teda človek, ktorý si odpykáva teraz trest 40 rokov väzenia.

A môžeme k tomu pridať takéto fakty:

- Náčelník Vojenskej kontrarozvedky generál Alaksandar Vasiljević v roku 1999 vyhlásil svojho času, že príslušníci jeho služby v tom čase nič nezaznamenávali o ozbrojených konfliktoch v Kosove, lebo im to zakázal vtedajší veliteľ II. armády Nebojša Pavković (stal sa náčelníkom generálneho štábu), lebo ponad celý systém subordinácie v ozbrojených silách komunikoval Pavković iba s prezidentom Miloševićom, plnil výhradne jeho rozkazy.

- Vojislav Koštunica odmietal Vasiljevića dva roky po demokratických zmenách vymeniť napriek tomu, že bolo známe, že ho obžaluje Haagsky tribunál a že bol organizátorom atentátu na jedného z lídrov opozície.

- Za náčelníka generálneho štábu napokon Koštunica vymenoval Branka Krgu, ktorý stál ešte pred demokratickými premenami na čele Vojenskej spravodajskej služby a bolo všeobecne známe, že bol spolupracovník ruskej spravodajskej služby. Vojenská kontrarozvedka potvrdila, že ho zverbovali, keď bol vojenským pridelencom v Moskve a hoci vtedajší Zväzový sekretariát národnej obrany bol o tom informovaný, rozhodli, že ho trestne nebudú stíhať, iba ho odvolali z postu domov. Často sa o tom písalo a hovorilo v televízii a Krga to nikdy nedementoval a už vôbec nikoho neobvinil pre klebetu! Krga potom ako náčelník generálneho štábu vysvetľoval svojim kolegom, ako majú obštruovať a prekaziť zmeny vo vojsku a zachovať si svoje kádre.

- Veliteľ Gardovej brigády generál Bojović a jeho zástupca plukovník Ćosić použitím vojenskej sily aktívne bránili príslušným štátnym orgánom, aby po demokratických zmenách mohli priviesť k vyšetrujúcemu sudcovi bývalého prezidenta Miloševića.

- Plukovníka Ćosića potom vymenovali za veliteľa Gardovej brigády a počas jeho mandátu na tomto poste v jednom vojenskom objekte v belehadskej štvrti Topčider v roku 2001 za dodnes nevyjasnených okolností zabili dvoch vojakov, ktorí

tam zrejme videli Ratka Mladića, ktorý sa skrýval pred vydaním do Haagu, kde ho medzinárodný tribunál pre zločiny v bývalej Juhoslávii (ICTY) obvinil z vojnových zločinov.

- Srbská armáda bez vedomia vlády Srbska až do roku 2003 dodávalo zbrane irackému diktátorovi Saddámovi Husainovi napriek embargu OSN.

- Náčelník Vojenskej kontrarozvedky Aco Tomić, blízky priateľ Vojislava Koštunicu, v novembri 2001 podporil ozbrojenú vzburu JSO – Červených baretov.***** Bol to pritom fakticky pokus o štátny prevrat. Tomić vtedy jasne a jednoznačne vyhlásil, že špeciálne armádne jednotky Kobry nezasiahnu proti vzbure JSO. Ten istý Tomić potom začiatkom roku 2002 nezákonne a bez vedomia srbskej vlády zatkol jej podpredsedu Momčila Perišića a akreditovaného predstaviteľa CIA Davida Neubeura.

- Po vzbure JSO sa na čelo RDB dostali ľudia podriadení mafii: Andrija Savić a Milorad Bracanović (toho neskôr odsúdili na 4 roky väzenia kvôli tomu, že neoznámil, že sa pripravuje zavraždenie bývalého prezidenta Srbska Ivana Stambolića, hoci o tom vedel). Tí potom vyhodili zo Služby asi 500 ľudí, hlavne tých, ktorí vynikli v boji proti organizovanému zločinu, v odhaľovaní a zatýkaní vojnových zločincov.

- Poradca prezidenta Koštunicu Rade Bulatović sa často stretával s vrahmi premiéra Zorana Đinđića a neskôr sa stal riaditeľom BIA, resp. RDB.

- Jeho kolega medzi poradcami Vojislava Koštunicu, poradca pre ľudské práva Gradimir Nalić, inak liečený narkoman a duševne chorý človek (existuje o tom platná medicínska dokumentácia, ktorú začiatkom roku 2001 predložil premiér Đinđić Vojislavovi Koštuncovi, ktorý Nalića navrhol vtedy za ministra vnútra!), podľa vyhlásení niekoľkých generálov podnecoval vojenskú kontrarozvedku, aby urobila štátny prevrat, vpadla do priestorov vlády a zatkla šéfa Úradu vlády pre komunikáciu Vladimira Popoviča....

A je toho ešte mnoho, čo jasne ukazuje, aké problémy mal srbský štát po demokratických premenách so zdedenými Službami bezpečnosti a prečo je aj dnes, vyše desať rokov od porážky režimu Slobodana Miloševića, ešte na míle ďaleko od moderného, sporiadaného a občianskeho demokratického štátu!!

***** Jednotka špeciálnych operácií, ktorej veliteľ prezývaný Legija o necelé dva roky spoluorganizoval zavraždenie premiéra Zorana Đinđića – pozn. editora.

F. Schreier: Budúce výzvy spravodajských služieb

Fred Schreier (1940) – Plukovník generálneho štábu vo výslužbe, slúžil vo viacerých veliteľských a štábnych funkciách v Švajčiarskej armáde. Študoval na Ženevskej univerzite, Univerzitnom inštitúte vyšších medzinárodných štúdií v Ženeve, a na Fletcherovej škole práva a diplomacie v USA. Od r. 1977 do r. 2000 slúžil v švajčiarskej Strategickej spravodajskej službe, najprv ako zástupca a neskôr vedúci Divízie analýz, posledných 10 rokov ako riaditeľ tejto služby. Od 2004 je starším konzultantom ženevského Strediska pre demokratickú kontrolu ozbrojených síl (DCAF) v oblasti stratégie bezpečnosti, reformy bezpečnostného sektora a spravodajských služieb.

Okrem mnohých chýb a známych nedostatkov spravodajských služieb, ktoré je treba naprávať, tieto služby budú v najbližšej budúcnosti čeliť potrebe vyrovnať sa, prispôbiť sa a nájsť udržateľné riešenia nasledujúcich výziev:

1. Znižovanie rozpočtov služieb pre finančnú krízu a nižšie hladiny pohotovosti.
2. Požiadavky na väčšiu transparentnosť a otvorenosť pri spravovaní spravodajských služieb.
3. Potreba zvýšenia profilu spravodajských služieb pri kyberobrane štátu.
4. Potreba oveľa užšej spolupráce medzi spravodajskými službami a orgánmi presadzujúcimi dodržiavanie zákonov.
5. Potreba zlepšenia koordinácie v rámci spravodajskej komunity.

1. Znižovanie rozpočtov služieb pre finančnú krízu a nižšie hladiny pohotovosti

Na celom svete možno pozorovať zvýšený tlak na financovanie obrany a bezpečnosti. Po prvý raz za viac ako 10 rokov sa v roku 2011 znížil dokonca aj rozpočet pre spravodajské služby USA. I keď sa rozpočet Národného spravodajského programu mierne zvýšil z 53,1 miliárd v roku 2010 na 54,6 miliárd USD v roku 2011, rozpočet Programu vojenského spravodajstva klesol z 27 na 24 miliárd USD. Súčet oboch kategórií výdavkov na spravodajské služby takto klesol z 80,1 miliardy v roku 2010 na 78,6 miliardy USD v roku 2011, čo signalizuje obrat v

neustálom zvyšovaní rozpočtu na spravodajské služby v uplynulom desaťročí.⁹ Riaditeľ Národného spravodajstva James Clapper predpokladá "dvojciferné" škrtky v rozpočte Národného spravodajského programu v priebehu ďalšieho desaťročia. A minister obrany USA Leon Panetta varoval Kongres, že škrt pol bilióna USD , spolu s 450 miliardami úspor plánovaných armádou, bude pre rezort zničujúci.¹⁰

Vzhľadom na to, že spravodajské služby takmer všetkých ostatných krajín nie sú na tom oveľa lepšie, či skôr často horšie, sú na mieste zložité otázky, kde by sa dali ušetriť peniaze. Ľahšie metódy úspor výdavkov zahrnujú zníženie byrokracie, pomocného personálu a kmeňového personálu, obmedzenie cestovných výdavkov a reorganizáciu alebo obmedzenie niektorých oblastí alebo subjektov stáleho spravodajského sledovania – napríklad v Západnom svete. Úspory sa dajú tiež dosiahnuť revíziou manažmentu spravodajskej produkcie a eliminovaním všetkej duplicity do najvyššej možnej miery. Ďalšou možnosťou je zníženie počtu rezidentov a vojenských pridelencov v zahraničí. Náklady možno tiež znižovať lepšou deľbou práce so susednými vierohodnými zahraničnými partnerskými službami. Je však otázne, či je múdre znižovať získavanie spravodajských informácií alebo sporiť peniaze škrtmi v tejto oblasti. Sľubnejším môže byť revidovanie všeobecnej technickej úrovne celej spravodajskej komunity a ich rôznych prostriedkov z hľadiska správneho financovania a eliminácia nepotrebných programov v rámci technických štruktúr a organizácií. Dokonca ešte sľubnejšie by mohli byť úspory získané dôkladnou revíziou manažmentu a vnútorných postupov v službách ako napríklad proces utajovania dokumentov.

Všetci vieme, že v službách je prebujnené nadmerné utajovanie. Náklady sú však menej evidentné. Nadmerné utajovanie spôsobuje tri základné škody. Po prvé, ohrozuje národnú bezpečnosť tým, že zabraňuje vládnym činiteľom vzájomne zdieľať informácie. Po druhé, udržiava verejnosť a niekedy aj parlament v neinformovanosti o počínaní vlády, tým zabraňuje demokratickému rozhodovaniu a zvyšuje pravdepodobnosť nerozumných, nesprávnych či dokonca nezákonných činov vlády. Nakoniec, utajovanie je nákladné a nadmerné utajovanie je plytvaním peňazí daňových poplatníkov. Nadmerné alebo zbytočné utajovanie poškodzuje národnú

⁹ DNI zverejňuje rozpočtové čísla pre Národný spravodajský program 2011, Washington D.C., news release, 28. október 2011; a Ministerstvo obrany zverejňuje upravený vrcholový rozpočet pre Program vojenského spravodajstva pre fiškálny rok 2011, Washington D.C., news release, 28. október 2011.

¹⁰ "Zoškrtanie výdavkov Pentagonu: Nebezpečné alebo oneskorené?" Associated Press, 16. november 2011

bezpečnosť, demokratickú vládu a verejné financie. Navyiac, podkopáva rešpekt voči systému utajovania, zvyšuje počet ľudí, ktorí žiadajú prístup k utajovaným informáciám, a preto musia byť preverovaní, aby dostali povolenie na to, aby vykonávali svoju prácu.

Pre utajovanie existuje veľa stimulov, vrátane kultúry tajomstva, čo preniká mnohými spravodajskými službami; snaha skryť informácie, ktoré by odhalili delikty alebo nekompetentnosť vlády; relatívna ľahkosť, s ktorou činitelia exekutívy môžu realizovať politiku, keď zaangažovanie iných činiteľov, poslancov a verejnosti je obmedzené; tlak robiť radšej chyby pri stanovení stupňa utajenia, ako riskovať úradné sankcie alebo odsúdenie verejnosti za odhalenie citlivých informácií; alebo obyčajný pracovný tlak, ktorý znemožňuje premyslené zváženie rozhodnutí o utajovaní. Práve naopak, v podstate neexistujú stimuly podporujúce zdržať sa nesprávneho stanovenia stupňa utajenia, prípadne ho napadnúť. Tí, ktorí nesprávne utajujú dokumenty, sú iba zriedka, ak vôbec, braní na zodpovednosť. Osoby, ktoré stanovujú stupeň utajenia, nedostávajú v rámci svojej právomoci dostatočné školenie - a tí, ktorí majú prístup k utajovaným informáciám, necítia podporu pre napadnutie nesprávnych rozhodnutí o utajení, ani nie sú za to odmeňovaní. Okrem toho je tu problém zadržiavania informácií, čo umožňuje exektíve izolovať sa od kritiky verejnosti a v niektorých prípadoch od parlamentného a súdneho dohľadu.

Napríklad vláda USA minula 10 miliárd USD na bezpečnostné utajovanie v roku 2010, čo je najbližšie obdobie, za ktoré sú dostupné tieto čísla. Odhad zahrnuje také funkcie, ako preverovanie vládnych zamestnancov na prístup k utajovaným informáciám, fyzické stráženie zariadení, v ktorých sa nachádzajú utajované informácie a blokovanie nepovoleného prístupu.¹¹ Tento odhad však nezahrnuje rozpočty na utajovanie niektorých najväčších spravodajských služieb, pretože výška sumy peňazí potrebných na utajovanie je tiež *utajovanou informáciou*.¹² Takže skutočné ročné náklady na utajovanie sú podstatne vyššie ako 10 miliárd USD.

Revízia systému utajovania bude mať dopady na náklady a prínosy prakticky v každom aspekte bezpečnosti. Menej utajovania, ako aj viac odtajňovania bude znamenať aj menej preverovaných osôb a menšiu potrebu trezorov a strážcov. Navyiac, je ľahšie chrániť utajované informácie, ak je ich menej. V čase, keď národná

¹¹ Information Security Oversight Office (Úrad na dohľad nad bezpečnosťou informácií), Washington D.C., 2010 Cost Report 1-2, 2011.

¹² Idem, na 2.

obrana čelí výrazným škrtom, spravodajské služby si ťažko môžu dovoliť míňať enormné sumy na ochranu informácií, ktoré nevyhnutne nepotrebujú ochranu.

2. Požiadavky na väčšiu transparentnosť a otvorenosť pri spravovaní spravodajských služieb

Spravovanie spravodajských služieb sú opatrenia realizované na proaktívne riadenie a kontrolu *manažmentu* spravodajských služieb a *dohľadu*¹³ nad nimi. Požiadavky na väčšiu transparentnosť a otvorenosť pri spravovaní spravodajských služieb majú viaceré korene. Jedným je zrejme požiadavka širokej verejnosti v štátoch v procese transformácie, kde volala po reforme bezpečnostného sektora a po zmene zamerania bezpečnostných a spravodajských služieb z represívneho programu na taký, ktorý podporuje nové demokratické princípy a akceptuje demokratickú kontrolu. Ďalší vychádza z výkonu niektorých služieb pred 11. septembrom a pred vojnou v Iraku, ktoré sa stali predmetom tvrdej kritiky a v niektorých krajinách aj vyšetrovania. Navyiac, rôzne služby boli obvinené z rivality vo vnútri služby i medzi službami, čo blokovalo efektívnosť a účinnosť systémov včasného varovania a tiež boli kritizované za to, že svojím politickým šéfom posielali správy, ktoré chceli počuť. Nedávno podnietilo požiadavky na viac transparentnosti a otvorenosti používanie mučenia, rendition (*väznenie zajatcov v tretích krajinách – pozn. editora*) a programy sledovania niektorými službami bez povolenia. Ale stále viac požiadaviek vychádza od medzinárodných organizácií ako je OSN, OECD a EU.¹⁴

Len nedávno Generálne riaditeľstvo pre interné politiky Európskeho parlamentu dalo mandát ženevskému Stredisku pre demokratickú kontrolu ozbrojených síl (DCAF) a Inštitútu Európskej únie (EUI) na vypracovanie štúdie o "parlamentnom dohľade nad spravodajskými službami v relevantných štátoch EÚ a iných dôležitých demokratických krajinách". Od tejto štúdie sa očakávala "identifikácia demokratických štandardov a najlepšej praxe, ako aj vhodná rovnováha medzi požiadavkami na utajovanie a potrebou preskúmania, ktoré môže využiť európsky parlament, keď ustanoví svoj vlastný orgán dohľadu" so zameraním na

¹³ Dohľad je všeobecný termín, ktorý môže zahŕňať procesy, ako monitorovanie, vyhodnocovanie, preskúmanie a revíziu.

¹⁴ Napríklad Správa Benátskej komisie; OSN: Výber dobrej praxe právneho a inštitucionálneho rámca spravodajských služieb a ich dohľad; a Smernice a odkazy OECD DAC.

posilnenie dohľadu na Europolom, Frontexom, Eurojustom a Sitcenom.¹⁵ I keď tieto štyri orgány nie sú spravodajskými službami v tom zmysle, že by boli ustanovené na národnej úrovni a chýba im definujúci prvok " zvláštnych právomocí" na získavanie informácií, majú spoločné viaceré charakteristiky s dosahom na dohľad. Tou hlavnou je to, že kontrolóri musia mať prístup k utajovaným informáciám, aby mohli preskúmať prácu týchto orgánov. Pre tento problém má štúdia 22 odporúčaní.

Požiadavka na viac transparentnosti a otvorenosti v spravovaní spravodajských služieb má svoje dôsledky. Vzniká potreba zlepšenia politického dohľadu nad tajnými službami. V súčasnosti sa volá po jasnom politickom a strategickom riadení, ktoré by malo službám povedať čo, kde a ako by mali pracovať. Nakoniec, vláda rozhoduje o kvalite svojich tajných služieb. A prideľovanie finančných prostriedkov je úloha vedenia. Takisto je jeho úlohou dať jasné strategické pokyny o tom, čo vláda chce vedieť, aby proaktívne zabránila krízam a konfliktom. Potrebný je zoznam požiadaviek vlády na kritické informácie, vychádzajúci z národných záujmov a z vyhodnotenia stredno- a dlhodobého strategického a operatívneho vývoja v špecifických oblastiach záujmu, ktoré by mali byť určované a revidované neustále na najvyššej úrovni tých, ktorí sú zodpovední za dobré spravovanie spravodajských služieb.

Najvyššie posty v tajných službách sú v príliš mnohých krajinách stále politickými nomináciami. Takíto ľudia pociťujú zvláštnu lojalitu voči politikom, ktorí ich dostali do funkcie. Väčšinou nie sú vybraní do týchto funkcií pre ich profesionálne schopnosti v spravodajskom remesle. Dá sa však na nich spoľahnúť a sú často v takej pozícii, že tvoria istú požiaru stenu medzi tajnými službami a vládou - s tým, že ich prácou je vyhnúť sa zlým správam pre vládu, škandálom a verejným strápnením. To bolo jednou z príčin, prečo sa niektoré demokratické krajiny vzdali starého remesla so špiónmi, pretože technické prostriedky získavania informácií sú politicky menej nebezpečné ako špióni. Dôsledky tohto sú teraz stále jasnejšie. Bez spravodajstva z ľudských zdrojov, nie je možné úspešne identifikovať súčasné ohrozenia. Ďalšie nebezpečenstvo politických nominácií je riziko spojené s tým, že šéfovia tajných služieb sa chcú zavďačiť svojim politickým sponzorom hodnoteniami alebo správami, ktoré títo očakávajú alebo sa im páčia. Majú tendenciu deformovať

¹⁵ Parlamentný dohľad nad bezpečnostnými a spravodajskými službami v Európskej únii. Brusel, európsky parlament, Generálne riaditeľstvo pre interné politiky, Oddelenie C: Občianske práva a ústavné záležitosti, štúdia PE 453.207,2011.

analýzy alebo hodnotenia služby do veľmi oceňovanej politickej správy. Je iba jeden spôsob ako znížiť toto riziko: analýzy a hodnotenia služby by nemali byť predmetom zmien. Iné osoby môžu pridať svoje komentáre k týmto hodnoteniam, nemali by však meniť ich pôvodnú verziu.

V reakcii na nedávne spravodajské chyby mnohé spravodajské služby podstúpili podstatné štrukturálne reformy.¹⁶ Účinné reformy zhora nadol môžu byť dôležitým prvým krokom k zlepšeniu kvality spravodajstva, je však nebezpečenstvo považovať reorganizáciu za všeliak. Navyiac, je potrebné zvýšiť dynamické schopnosti tajných služieb lepšie sa adaptovať na meniacu sa situáciu, držať krok s neustále sa meniacimi rizikami a nebezpečenstvami. Nové technológie a rozptýlené nehierarchické štruktúry globálneho terorizmu predstavujú závažnú výzvu, i keď toto zameranie nesmie odvieť pozornosť spravodajských služieb od ostatných nebezpečenstiev. Spravodajské služby si potrebujú udržať viac flexibility, viac predstavivosti a potenciál pre inovácie, musia myslieť vopred na možné budúce globálne hrozby a riešiť závažnú otázku ako sa zapojiť dôkladnejšie do vyrovnávania sa z problémami globalizácie.

Existencia veľkého počtu nových rizík a nebezpečenstiev a neustále inovácie vyžadujú od spravodajských služieb udržiavať si životne dôležitú podporu občanov. Občianska spoločnosť, vrátane slobodných médií, nezávislých mimovládnych organizácií a korporátneho sveta, môže zohrávať dôležitú úlohu pri prevencii terorizmu a nových nebezpečenstiev. Vnímanie spravodajských zlyhaní má významnejší dopad na obyvateľstvo ako kedykoľvek predtým. Takže spravodajská komunita musí reagovať expandovaním, reorganizovaním a riadením očakávaní, pretože pochopenie verejnosti je podstatné pre profesionálnu činnosť spravodajstva.

Vzhľadom na zvýšenú transparentnosť je málo či vôbec žiadny priestor na presvedčivé popieranie zo strany vlády alebo služieb. Nebude už možné odmietnuť komentovať niektoré aktivity. Služby musia vypracovať podrobné návrhy na získavanie informácií, ktoré budú obsahovať plánované operácie, potenciálne riziká a

¹⁶ Florina Christiana Matei & Thomas Bruneau, "Reforma spravodajstva v nových demokraciách: faktory podporujúce alebo brzdiace pokrok," *Democratization*, Vol. 18, No. 3, jún 2011, s. 602-630. *Desať rokov po 11. septembri: Funguje reforma spravodajstva?*, Senát USA, Výbor pre domácu bezpečnosť a vládne záležitosti, 112th Congress, 12. máj 2011. Fred Schreier, *Transformovanie spravodajských služieb – robiť ich chytřejšími, agilnejšími, efektívnejšími a účinnejšími*, Viedeň a Ženeva, Národná akadémia obrany a rakúske Ministerstvo obrany a športu v spolupráci so ženevským Strediskom pred demokratickú kontrolu ozbrojených síl (DCAF), január 2010.

pravdepodobný prínos spravodajských informácií, ktoré treba získať. Musia obsahovať právne ustanovenia, ktoré vytýčia základ pre operáciu. Už nebude priestor na "oranžové" inštrukcie. Tie musia byť buď "zelené" vo forme oficiálneho príkazu so súhlasom, alebo "červené" inštrukcie obsahujúce oficiálny zákaz ďalšieho postupu.

Od každého štátu sa bude vyžadovať ustanovenie zákonnej štruktúry spravovania a dohľadu nad bezpečnostnými a spravodajskými službami v závislosti od miestnych právnych a politických okolností. Musia zahŕňať úlohu kabinetu, parlamentu, súdnictva a médií. A to s tým, že žiadne vládne odvetvie nesmie plne "vlastniť" služby. Navyše, služby sa budú musieť prispôbiť väčšiemu dohľadu. Parlamentná kontrola je životne dôležitá na zachovanie oddelenia právomocí v demokracii a na ochranu základných práv. Avšak príliš nezávislá kontrola môže protirečiť charakteru tajných spravodajských informácií a zvýšiť šance na ich úniky. Tiež je tu nebezpečenstvo, že spravodajské služby obmedzuje ich neschopnosť riskovať alebo vstúpiť do riadnej debaty, ak sa im stále niekto pozerá zblízka cez plecia. Preto je nevyhnutné udržať vhodnú rovnováhu medzi bezpečnosťou a zodpovednosťou. Je tu reálna potreba ustanovenia rešpektovaného Spojeného výboru pre spravodajské služby, ktorý sa teší dobrému vzájomnému porozumeniu s politikmi.

Nielen bezpečnostné a spravodajské služby, ale aj všetky vládne odvetvia so spravodajskými funkciami musia byť včlenené do architektúry spravovania a dohľadu, vrátane ministerstva financií pre finančné spravodajské informácie a Bezpečnostnej rady štátu pre koordináciu a politickú zodpovednosť.

Ďalšími dôsledkami zvýšenej transparentnosti a otvorenosti pri spravovaní sú potreby všetkých štátov nájsť adekvátnu rovnováhu tak, aby tajné služby neboli príliš blízko vlády a tak sa vyhli riziku spolitizovania, pričom však súčasne neboli príliš nezávislé alebo autonómne od vlády, čo vedie k riziku samoúkolovania. I keď by spravodajské služby nemali mať svoje programy, nemôžu nikdy byť politicky neutrálne, pretože ich existencia slúži politickým cieľom a vyžaduje sa od nich produkcia spravodajských informácií, relevantných pre politické imperatívy. Preto je tu stále nebezpečenstvo, že spravodajské informácie môžu byť zneužitú na sledovanie politických cieľov – čomu musí a môže zabrániť dobré spravovanie a viac otvorenosti.

V spravodajských službách panuje až príliš zřejmá potreba zamerať sa na jednotlivcov a postoje, na zlepšenie náboru, výcviku a neustáleho profesionálneho vývoja, na vytvorenie kultúry integrity, lojality a tradície, spojenej s novou predstavivosťou, schopnosťou kriticky myslieť, kalkulovane riskovať alebo porušiť pravidlá, keď je to absolútne podstatné. Nakoniec jednotlivci musia mať podporu v tom, aby boli kreatívni, prostredníctvom takých metód, ako brainstorming a vytvorením takého prostredia, v ktorom bystré mladé mysle môžu podrobiť diskusii etablovaných analytikov, spravodajcov získavajúcich informácie a radiacich agentov. Súvisí to tiež s kľúčovým problémom, ako rozšíriť dosah za hranice samotných služieb a ich zvyčajných partnerských think-tankov.

Revolúcia v oblasti otvorených zdrojov viedla k dovtedy nemysliteľnej privatizácii hodnotení, s nepreberným množstvom súkromných spoločností ponúkajúcich expertízu v analýze rizík na globálnej, regionálnej i krajinnej úrovni, ako aj v mnohých iných témach a predmetoch. V súčasnosti existuje významný počet serióznych privátnych firiem, schopných poskytovať aktuálne, vysoko kvalitné politické, ekonomické a technické analýzy na základe predplatného.¹⁷ Spravodajské služby sa môžu stále viac dozvedieť od tohto privátneho sektora.

Podobne ako tieto firmy, niektoré z najlepších médií a najlepší akademici v súčasnosti poskytujú presnejšie odpovede na mnohé otázky rýchlejšie ako spravodajské služby – čo je pre spravodajských profesionálov znepokojujúce. Najlepšie médiá a akademici musia každodenne vzájomne spolupracovať. Preto základnými hodnotami pre nich sú presnosť, poctivosť, a otvorené zdieľanie informácií. Keď reportéri alebo profesori urobia chybu, rýchlo ju odhalia ostatní v ich branži. Pri práci na spoločných projektoch, títo profesionáli "otvorených zdrojov" celkom rutinne sa navzájom žiadajú odhaľovať svoje chyby, ešte keď je materiál v prípravnej fáze, takže chyby možno odstrániť ešte pred zverejnením.

Táto koncepcia otvoreného zdieľania informácií namiesto udržiavania tajomstiev a spolupráca pri hľadaní pravdy a nie osamelé agresívne pokusy preniknúť informačnými bariérami, je kľúčová pre etiku a výkon špičkových kvalitných médií, akademikov a inštitúcií. Preto obnovenie zdravšieho vzťahu medzi spravodajskými službami ostrejšie zameranými na konsenzuálne snahy – ako

¹⁷ Napríklad: Oxford Analytica, Lexis-Nexis, Jane's Information Group, East View Publications, Institute of Scientific Information, atď.

ochraňovať ľudí – a akademickou a mediálnou komunitou je kľúčom k revolúcii v spravodajských záležitostiach, ktorá je hlbšia ako väčšia sila počítačov.

Kreatívne spojenectvá so think-tankami, akademickými inštitúciami, inými strediskami odbornosti a špeciálnych schopností znásobujú sily. Spravodajská komunita si môže nájsť zvyšujúcu sa úlohu pre rôzne druhy partnerstiev. Pracovné praktiky služieb musia podporovať a nie brzdiť neformálne a vzájomne prospešné kontakty medzi spravodajskou analytikou a privátnym sektorom. Keďže ide o veľa pri zabraňovaní dominantných hrozieb, niektoré z týchto perspektívnych partnerstiev si dokonca zaslúžia stať sa formálnymi, inštitucionalizovanými partnerstvami – predovšetkým partnerstvami s hodnotou pre problémy, ktoré spravodajské služby riešia, ako napríklad spoločné analytické projekty, založené na vzájomnom rešpekte a prínosoch.

3. Potreba zvýšenia profilu spravodajských služieb pri kyberobrane štátu

Informačná revolúcia je tým najdôležitejším faktorom, ktorý ovplyvňuje riadenie a činnosť spravodajských služieb. Informačné prostredie sa zmenilo do takej miery, ktorú nikto nepredpokladal. Žiadny aspekt spoločnosti a ekonomiky sa nemení tak rýchlo ako svet informácií, informačnej technológie a komunikácií. A spravodajstvo je ovplyvnené prakticky každou jednou z týchto zmien oveľa viac ako ktorákoľvek iná vládna oblasť.

Základné technologické trendy vychádzajúce z informačnej revolúcie sú: rastúci potenciál; klesajúce náklady; oveľa väčšie možnosti spojenia. Takýto pokrok viedol k závažným zmenám v činnosti spravodajských služieb a využívaní informácií, čo umožnilo decentralizáciu, rozdelené operácie, networking (sieťovanie) a systémy vypracované na mieru. V súčasnom stále komplikovanejšom a nepredvídateľnom medzinárodnom prostredí hlavná výzva pre národnú bezpečnosť spočíva v získaní schopností na zvládnutie informačnej tsunami. Kvôli tomu sa zo spravodajstva stal kapitálovo náročný priemysel vzhľadom na stále komplikovanejšie a drahé IT systémy.

Informačné infraštruktúry, od telekomunikácií po počítačové siete, sú základom našej ekonomickej prosperity, ako aj podnikateľských, vojenských a civilných činností. V priebehu rokov sa tieto systémy stávali stále komplikovanejšie a

vzájomne prepojené. Súčasne však prostriedky a metódy útokov na architektúru základných informácií sa tiež zmnohonásobili. Preto treba venovať zvýšenú pozornosť ochrane, obrane a reakciám na útoky na informačné systémy a siete štátu.¹⁸

Význam a potenciálny dopad kyberohrození počas ostatného desaťročia rýchlo rástol. Kyberútoky môžu narušiť IT systémy a vojenské reakcie; civilné i vojenské systémy; kritické systémy rýchlej reakcie, najmä počas kríz; finančné trhy a voľný tok finančných údajov; elektrické siete, dopravu a štruktúry dodávok ropy, plynu a vody. Minulé roky poskytli viacero príkladov potenciálnych škôd, ktoré by koordinovaný kyberútok mohol spôsobiť na informačnej štruktúre štátu. Napríklad: hacker z Ruska sa v máji 2007 pokúsil s istým úspechom narušiť internet a bankové systémy Estónska útokmi, ktoré odmietali poskytovať služby, počas obdobia politického napätia medzi týmito dvomi krajinami. A v lete roku 2008 hackeri z Ruska napadli vládne webové stránky a komerčné internetové servery Gruzínska počas konfliktu s Ruskom. Rusko a Čína patria medzi stále rastúci počet štátov, ktoré používajú internet na krádež utajovaných alebo vlastníckych informácií a tak zasievajú možnosti budúcich sabotáží v prípade konfliktu.

Podozrenia z čínskej kyberšpionáže po prvý raz upútali pozornosť verejnosti v roku 2003, keď sa objavili správy o tom, že bola v pozadí masívnej koordinovanej operácie, pri ktorej boli ohrozené citlivé vládne a privátne počítačové systémy v USA, Veľkej Británii, Austrálii, na Novom Zélande, v Kanade a iných krajinách.¹⁹ USA viedli pri identifikovaní kyberbezpečnosti ako problému národnej bezpečnosti a vypracovaní stratégií na riešenie celého radu súvisiacich ohrození. Vzhľadom na to, že skúsenosť USA informovala stratégov všetkých svojich spojencov, NATO a mnohé iné štáty charakterizovali kyberšpionáž a kyberútoky ako prvoradé hrozby a preformulovali svoje stratégie kyberbezpečnosti. Pokúsili sa spoločne zväziť kyberbezpečnosť na národnej úrovni, čo spojilo bezpečnostné otázky a vládou

¹⁸ Pozri: Kyber spravodajské informácie... príprava na novú disciplínu..., INSA, Intelligence and National Security Alliance, INSA Cyber Intelligence White Paper, Arlington, september 2011.

¹⁹ V USA označená ako "Titan Rain", táto špionážna operácia sa v skutočnosti nikdy neskončila, prešla do neustáleho náporu, ktorý ovplyvňuje rozsiahlu tieňovú infraštruktúru ohrozených systémov útočiť na USA a iné štáty. Magazín TIME bol medzi prvými, ktorý podrobne popísal Titan Rain. Pozri Nathan Thornburgh, "Invázia čínskych kyberšpiónov (a človek, ktorý sa pokúsil ich zastaviť)," *TIME*, 29. august 2005. Pozri tiež John Markoff, "Rozsiahly špionážny systém rabuje počítače v 100 krajinách," *New York Times*, 28. marec 2009.

zamýšľané plány akcií pod ochranu kritickej infraštruktúry. Tie stanovili nasledujúce základné témy, inšpirované Smernicou rozhodnutia prezidenta USA 63 (PDD 63):

- Veľký rozmer problému si vyžaduje podporu komplexnej politiky a operačnej koordinácie zo strany exekutívy a správnych štruktúr;
- Vedúcimi úradmi sú národná obrana, zahraničné veci, spravodajské služby a orgány činné v trestnom konaní;
- Vzájomná prepojitelnosť systémov verejného a súkromného sektora si vyžaduje komplexný celospoločenský prístup a verejno-súkromné partnerstvo;
- Pochopenie kyberbezpečnosti verejným i súkromným sektorom sa musí riešiť výchovou a uvedomovaním;
- Operátori v súkromnom sektore vedia najlepšie, ako zabezpečiť svoje systémy a treba uprednostniť stimuly pred predpismi pri práci s nimi, ale treba uplatniť zákony i predpisy, ak je to potrebné;
- Treba rešpektovať právo na súkromie a dodržiavať dôvernosc' zdieľaných materiálov;
- Vzhľadom na globálny dosah a bezhraničný charakter internetu, úspešná realizácia tejto politiky si vyžaduje medzinárodnú spoluprácu;
- Na riešenie zraniteľnosti kyberpriestoru je potrebný viacročný výskum a vývoj, sponzorovaný federálnou vládou;
- Federálna vláda sa musí najprv sama zabezpečiť, aby mohla viesť zavádzanie najlepšej praxe.

Zatiaľ čo sa pomenovanie problému odvtedy nezmenilo, nástroje na jeho riešenie však áno. Do roku 2007 orgány činné v trestnom konaní boli "nástrojom výberu" na poskytovanie hodnotení hrozieb, varovania, vyšetrovania zraniteľnosti a reakcie na kyberincidenty zasahujúce kriticke národné infraštruktúry. Keď však už bolo zrejmé, že tieto orgány nespĺňajú pôvodné nádeje, Všeobecná národná iniciatíva pre kyberbezpečnosť USA v roku 2007 oznámila koniec vedúcej úlohy orgánov činných v trestnom konaní. Tieto orgány by ostali podstatným hráčom pri kyberbezpečnosti, ale odteraz budú iba jedným z mnohých. Základom novej stratégie je "premostenie" historicky oddelených misií kyberochrany s orgánmi činnými v trestnom konaní, spravodajskou službou, kontrarozvedkou a vojenskými kapacitami

na riešenie celého spektra kyberhrozieb od diaľkových invázií siete a vnútorných operácií po zraniteľnosť zásobovacieho reťazca.²⁰

Jednoducho povedané, nové stratégie majú cieľ efektívnejšie využívať existujúci zoznam nástrojov kyberobrany. Každý z týchto nástrojov – orgány činné v trestnom konaní, armáda, spravodajské služby – má svoju úlohu pri ochrane počítačových systémov proti kyberhrozbám. Orgány činné v trestnom konaní poskytujú privátnemu sektoru tak potrebné bezpečnostné rady. Vyšetovania a trestné stíhania kyberzločinov, vrátane prípadov kyberšpionáže, generujú dôležité kontrarozviedne informácie a pomáhajú odradiť iných potenciálnych kriminálnikov. Armáda a spravodajské služby však do kyberobrany vnášajú odlišnú a viac operatívnu perspektívu. Pod novým Veliteľstvom kyberobrany, ministerstvo obrany USA pripravuje operácie na počítačových sieťach v plnom rozsahu: od obrany, k využitiu a k útoku.²¹ Keďže USA sa stále viac obracajú na armádu a spravodajské služby, aby im poskytli včasné varovanie a návrhy alternatívnych reakcií, je zrejmé, že ich spojenci urobia to isté.

Zatiaľ čo sa širšie témy stratégií kyberbezpečnosti odvtedy veľmi nezmenili, pocit naliehavosti však áno. Kyberhrozby, ktoré sa mnohým zdali do istej miery teoretické, stali sa teraz hmatateľnými. Hoci sa nerealizoval "Kyber Pearl Harbor", presun výrobných stredísk na výrobu kľúčových komponentov informačných technológií do zahraničia v priebehu minulého desaťročia zvyšuje znepokojujúcu možnosť, že kritické systémy môžu mať hlboko skryté prvky samozničenia vo svojom softvéri a hardvéri. Vyskytli sa reálne ekonomické straty ako výsledky kyberšpionáže a rýchlosť, objem a koordinovaný charakter týchto prienikov preukázal potrebu na uvedomovanie si situácie v reálnom čase tak, aby sa dalo efektívne reagovať. Práve kvôli tomu možno rozpoznať vo Všeobecnej národnej iniciatíve pre kyberbezpečnosť výraznú snahu pripraviť vlády voči útokom a snahu dostať sa na operačnú úroveň, podobnú takej, ktorá je potrebná v boji.

Orgány činné v trestnom konaní ostávajú dôležitým nástrojom národnej kyberbezpečnosti, hlavne však v kontexte zvyšovania povedomia verejnosti o tomto probléme a trestného stíhania domácej kyberkriminality pochádzajúcej z krajín

²⁰ Pozri Government of the United States of America (Vláda USA), *Cyberspace Policy Review: Assuring a Trusted and Resilient Information and Communications Infrastructure* (Revízia politiky kyberpriestoru: zabezpečenie vierohodných a odolných informácií a komunikačnej infraštruktúry), 29. máj 2009, s. 4.

²¹ *Quadrennial Defense Review Report*, US Department of Defense, 2. február 2010, s. 38.

ochotných pomáhať pri vyšetovaní. Napriek tomu, že v roku 2004 vstúpila v platnosť Konvencia Rady Európy o kyberzločine, trestné stíhanie v medzinárodnom kontexte ostáva nedokončenou prácou. Medializované zatýkania v prípadoch sietí medzinárodnej detskej pornografie zatieňujú neuspokojivé výsledky v prípade masívneho útoku na Estónsko v roku 2007, keď sa nepodarilo postaviť pred súd nikoho zodpovedného. Ak nahnevaná výmena medzi Čínou a USA niečo naznačuje, tak právna reakcia na útoky proti Googlu a iné americké firmy pravdepodobne nebude celkom uspokojivá.²² Hrozba trestného stíhania – aj tak slabá kvôli neistému pôvodu zdrojov útoku, rôznej národnej legislatíve a nekooperatívne správaniu – nie je žiadny odstrašujúci prostriedok voči počítačovej špionáži podporovanej štátom. Riziká sú príliš nízke a spravodajský prínos príliš vysoký. Pokiaľ sa nebude dať spoľahlivo zistiť pôvod útokov a riešiť prostredníctvom režimov manažmentu identity, hackeri, ktorí používajú ochranné útočiská, ponúkané krajinami ako Čína a Rusko, môžu pôsobiť s pomernou beztrestnosťou. Preto podľa názoru expertov pri konfrontácii s touto realitou treba posilniť mechanizmy reakcie orgánov činných v trestnom konaní zvýšenými preventívnymi opatreniami, vrátane včasného varovania a vývoja širšieho rozsahu alternatívnych reakcií. A preto spravodajstvo sa musí viac exponovať v *Operáciách počítačových sietí* a v *kyberobrane štátu*.

Signálne spravodajstvo (SIGINT) spravodajských služieb má dobré možnosti poskytovať varovanie, obzvlášť sofistikovaných kyberprienikov, vykonávaných štátmi. Je to preto, lebo aj ony sa neustále zaoberajú rovnakou činnosťou. *Využitie počítačových sietí* sa stalo nepostrádateľným nástrojom získavania spravodajských informácií pre väčšinu spravodajských služieb. Pre úspech v tejto hre, služby SIGINT-u trávia veľa času a energie hľadaním a využívaním slabých miest vo svojich cieľoch, často veľmi odolných počítačových systémoch. Tieto znalosti sú veľmi užitočné pri zisťovaní, či rovnako sofistikovaná služba sa nesnaží oplatiť túto láskavosť. Zistiť a potom ticho pozorovať "remeslo" štátom sponzorovaného kyberlameča, ktorý sa snaží ukradnúť alebo pozmeniť údaje, môže poskytnúť cenné kontrarozviedne informácie o kapacitách, schopnostiach a zámeroch, čo môže slúžiť na varovanie a indikáciu budúcich cieľov a na *zlepšenie kyberobrany štátu*.

²² V tejto súvislosti stojí za zmienku, že Google údajne požiadal NSA o pomoc pri svojej obrane proti budúcim útokom. Pozri Ellen Nakashima, "Google to enlist NSA to help it ward off cyberattacks," Washington Post, 4. február 2010.

4. Potreba oveľa užšej spolupráce medzi spravodajskými službami a orgánmi činnými v trestnom konaní

Spravodajská komunita a komunita orgánov činných v trestnom konaní udržiavajú nevyrovnané a niekedy antagonistické vzťahy. Je to čiastočne zapríčinené rozdielmi v úlohách a kultúre oboch komunit, keďže obidve majú odlišné zodpovednosti a ciele, ako aj očakávania vzhľadom na získavanie a manažment informácií a na rôzne konečné využitie týchto informácií.

Nové hrozby, nebezpečenstvá a riziká však priniesli stále väčšie prekryvanie funkcií orgánov činných v trestnom konaní s národnými spravodajskými a bezpečnostnými službami, ktoré treba riešiť skôr než vzniknú nové problémy. Viac ako inokedy tieto dve komunity sa musia k sebe priblížiť zlepšením koordinácie, spolupráce a výmeny všetkých dostupných informácií. Musia nájsť nové a lepšie metódy spolupráce na to, aby poskytli pre vládu a bezpečnosť štátu *integrované výsledky*. Cenné postrehy možno získať z úzkej korelácie informácií od rôznych zdrojov spravodajských a bezpečnostných služieb a orgánov činných v trestnom konaní. USA nie sú jedinou krajinou, ktorá sa bolestivo poučila, že zlyhanie pri zdieľaní, koordinovaní a spájaní dostupných spravodajských informácií môže mať katastrofálne následky. Z toho vyplýva, že je nevyhnutná väčšia spolupráca a zdieľanie spravodajských informácií – vertikálne a horizontálne, interne aj externe.

Priblíženie orgánov činných v trestnom konaní a spravodajských služieb nie je bez problémov. Obidve komunity majú dlho definované úlohy a poslanie, ktoré sú oddelené a zakladajú sa na ústavných a zákonných princípoch. Obidve používajú termín "spravodajská informácia" veľmi rozdielnym spôsobom. Pre spravodajské služby, spravodajská informácia znamená riešenie hádanky alebo formulovanie záhady²³, čo postačuje pre akciu. Cieľom je zameranie činnosti, program. Kontext je víchricou neistoty, často takej, ktorá sa nedá roztopiť do jasných kontúr. A štandardom je "stačí to na akciu". Na rozdiel od tohto, pre orgány činné v trestnom

²³ *Riešenie hádanky* je hľadanie odpovedí na otázky, ktoré majú odpovede, i keď tie nie sú často a po dlhý čas známe. *Záhady* predstavujú väčšie výzvy pre spravodajcov, pretože často pochádzajú z príliš veľkého množstva informácií, s kľúčmi skrytými v prílišnom "šume" a v mnohých scenároch. Charakter primárnych hrozieb je prevažne záhadou, nie hádankou. *Záhady* kladú otázky, ktoré nemajú definitívne odpovede, pretože tieto odpovede sú závislé na budúcich interakciách mnohých faktorov, známych aj neznámych. Na *záhadu* sa nedá odpovedať, záhadu možno iba formulovať identifikovaním kritických faktorov, uplatnením pohľadu na to, aké mali interakcie v minulosti a aké môžu mať v budúcnosti. Riešenie *záhady* je pokus o definíciu viacznačnosti.

konaní, spravodajská informácia je nástrojom v inom zmysle, nie pre zameranie činnosti, ale na vyriešenie prípadov zločinu. Spravodajská informácia znamená tip o delikte alebo vodidlo k delikventom. Cieľom je odsúdenie. Kontextom sú individuálne prípady. A štandardom je súdna sieň – nad všetku pochybnosť.²⁴

Spravodajská činnosť je v podstate pohľad dopredu, snaha predpovedať a predísť vznikajúcim hrozbám pre štát a spoločnosť. Policajná činnosť zvyčajne zahŕňa zbieranie dôkazov od prípadu k prípadu potom, čo bol spáchaný zločin s cieľom trestne stíhať páchatela. Táto činnosť je zámerne reakciou. Vyšetrovatelia sa snažia určiť, či sú prítomné prvky zločinu a či ich možno spojiť s daným podozrivým alebo daným súborom faktov. Činnosť orgánov činných v trestnom konaní sa stáva proaktívnou iba vtedy, keď podozrivá osoba hrozí porušením zákona. Pre spravodajskú službu, ktorá musí varovať, je to proste príliš neskoro. Získavanie spravodajských informácií sa snaží pochopiť tie indikácie nepriateľského zámeru, ktoré môžu byť príčinou znepokojenia.

Naviac, polícia najčastejšie chce zatknúť a obviňovať kriminálnikov alebo proliferantov, zatiaľ čo spravodajské služby ich chcú nechať na pokoji a pozorovať, kam až siahajú ich siete a kde sú vrcholoví bossovia. Takto dochádza k častým ťažkostiam so zdieľaním informácií. Keďže spravodajské služby neodhaľujú svoje zdroje a metódy, spravodajskí dôstojníci sa veľmi snažia vypadnúť z dôkazovej reťaze tak, aby nemuseli ísť svedčiť na súde. Z praktického hľadiska to znamená, že úloha spravodajskej služby je obmedzená na dávanie tipov iným orgánom.²⁵ Spravodajské služby nie sú ochotné poskytnúť utajené spravodajské materiály na použitie pri obvinení páchatelov zločinov, zatiaľ čo polícia nedovolí odstúpiť dôkazy rozhodujúce pre prebiehajúce vyšetrovanie mimo okruh vyšetrovania. Je pravdou, že informácie používané pri súdnom procese sú často odlišného typu ako tie, ktoré zvyčajne získavajú spravodajské služby. Tie sa získavajú odlišne, ukladajú sa odlišne, a zvyčajne sa musia zdieľať do istej miery s právnymi zástupcami oponenta. Tento problém však môže skôr prevládať v USA ako v Európe, kde vo väčšine krajín sa podnikli iniciatívy na posilnenie užitočnosti informácií získaných spravodajskými službami pre inštitúcie orgánov činných v trestnom konaní a vice versa.

²⁴ Gregory F. Treverton, *Reshaping National Intelligence for an Age of Information (Reorganizovanie národného spravodajstva pre informačný vek)*, op.cit., s.167.

²⁵ Tamtiež, s. 167-168.

Spravodajské služby majú kultúrne a byrokratické stimuly nezdieľať informácie medzi sebou alebo mimo služieb. Tieto stimuly zahrnujú prirodzený impulz zhromažďovať informácie na ochranu svojho "piesočku" a vrodenuú vášeň pre tajnosti. Bezpečnostné služby a orgány činné v trestnom konaní na jednej strane a spravodajské služby na strane druhej majú tradičný odpor voči vzájomnému zdieľaniu informácií. Manažment spravodajských informácií nielen, že musí zmeniť stimuly a kultúru služby tak, aby vyžadovala zdieľanie, ale tiež musí riešiť nadmerný dôraz na tajnosti a utajovanie, ktoré zabraňujú konštruktívnemu a včasnému toku informácií, pričom musí i naďalej rešpektovať potrebu ochrany svojich zdrojov a metód. Riziko zdieľania informácií musí byť v rovnováhe s rizikom "nespájania bodiek".

Kľúčovou otázkou je celkové smerovanie úsilia. Orgány činné v trestnom konaní môžu vyžadovať, že niektoré informácie sa musia chrániť a nemajú sa zdieľať mimo organizácie alebo ministerstva. Ak však orgány činné v trestnom konaní a spravodajská služby majú úzko spolupracovať pri riešení teroristických hrozieb a hrozieb organizovaného zločinu, mali by byť zavedené postupy, ktoré zabezpečia zdieľanie dôležitých informácií. Na toto by mal byť ustanovený jednoliaty systém, ktorý by zahrnoval všetky úrovne spravodajských služieb a orgánov činných v trestnom konaní na ukladanie a výmenu informácií o primárnych hrozbách v reálnom čase. Väčšina, ak nie všetky, technických prekážok pri ochrane zdrojov a metód a umožnení efektívneho zdieľania informácií je vyriešená. Technológiu treba využiť ako kľúč k uľahčeniu administratívneho bremena pri zdieľaní informácií. Na to však musia byť kanály prenosu informácií jasne ustanovené a je potrebná silná podpora a dohľad exekutívy a parlamentných výborov na dohľad na zabezpečenie hladkého fungovania prenosových programov.

Opakovaná obava, obsiahnutá v správach o činnosti zainteresovaných zložiek pri útoku 11. septembra, je názor, že informácie o možnom teroristickej činnosti jednotlivcov nemusia byť dostupné pre imigračných, vízových a pohraničných pracovníkov, bezpečnostných pracovníkov na letiskách a v inej doprave, pre tých, ktorí sa osobne stretávajú s dotýčnými jednotlivcami. Zdieľanie medzi všetkými týmito kritickými rozhraniami nebolo dostatočne vyvinuté, najmä v USA. Neexistovali centralizované databázy, obsahujúce spravodajské informácie, kde by sa dali skontrolovať jednotlivé mená. Z toho vyplýva, že je jednoznačná potreba zabezpečiť, aby tieto služby a organizácie mali lepší prístup k informáciám, získaným

spravodajskými službami o potenciálnych teroristických a ilegálnych kriminálnych aktivitách.²⁶

Pre úspech zdieľania informácií musí panovať dôvera. Budovanie dôvery si vyžaduje silné vedenie, jasné zákony a smernice a pokročilú technológiu, ktorá zabezpečí, že zdieľanie informácií poslúži svojmu závažnému účelu a pôsobí dôsledne v súlade s hodnotami štátu. Tieto dve komunity musia zabezpečiť dodržiavanie zákonov a zviditeľniť svoje záväzky pre verejnosť. Ľudia majú prirodzený sklon vzdorovať zmenám. Práve preto vedúci funkcionári v orgánoch činných v trestnom konaní, ako aj v spravodajských službách musia dôsledne a opakovane potvrdzovať túto zmenu a zabezpečiť, aby každý pochopil význam zdieľania informácií. Nestačí iba spravodajské informácie zdieľať, *je zodpovedné ich aj poskytovať*. Navyiac, verejnosť chce a zasluhuje si efektívnu spoluprácu komunity orgánov činných v trestnom konaní s komunitou spravodajských služieb pri prevencii škôd a ničenia. Vedúci funkcionári musia chápať a podporovať zmenu, ktorá zdôrazní zodpovednosť za poskytovanie informácií, nielen za jej zdieľanie. Musia tiež presvedčiť svojich nadriadených na ochotu prijať riziko pri zdieľaní údajov a musia tiež *znižovať dôraz na vlastníctvo údajov*. Takisto je potrebné väčšie *uplatnenie občianskych hodnôt* - a to, že úspech iných je zdieľaným úspechom v službe štátu a jeho občanom.

Efektívny a cielený výcvik môže zlepšiť sebavedomie členov komunity, ako aj vnímanie verejnosti, že s informáciami sa narába adekvátne. Správny výcvik, spojený s dobrými princípmi, jasnými smernicami a pravidlami, umožní lepšie zdieľanie a nakoniec pomôže zmeniť kultúry komunít. Tieto kroky spolu s medzikomunitným výcvikom, výmena získaných skúseností a efektívne využitie technológie, *môže otvoriť dvere pre zlepšenú koordináciu a spoluprácu medzi spravodajskými službami a orgánmi činnými v trestnom konaní, ktoré boli zatvorené príliš dlhý čas*.

5. Potreba zlepšenia koordinácie v rámci spravodajskej komunity

Čím vyšší je počet služieb v rámci spravodajskej komunity štátu, tým väčšia je potreba koordinácie získavania, produkcie, spolupráce a šírenia informácií rôznych

²⁶ Pozri: William J. Krouse & Raphael F. Perl, *Terrorism: Automated Lookout System and Border Security: Options and Issues (Terorizmus: Automatické vyhľadávacie systémy a bezpečnosť hraníc: Možnosti a problémy)*. Congressional Research Service, The Library of Congress, Report RL31019.

služieb. Potreba zlepšiť koordináciu má veľa dôvodov. Prvým je, že silný mechanizmus stanovenia priorít je nevyhnutný pre zdravý spravodajský systém. Efektívne stanovenie priorít zabezpečí, že spravodajská komunita je správne zameraná na záležitosti, ktoré exekutíva považuje za priority. Poskytuje spravodajcom, získavajúcim informácie, najjasnejšiu identifikáciu tých spravodajských informácií, ktoré sa od nich očakávajú a tak môžu lepšie identifikovať nedostatky. Priebežná analýza úspechu, ktorý spravodajcovia, získavajúci informácie, majú proti kľúčovým cieľom, zabezpečuje, že nákladné a potenciálne riskantné tajné získavanie informácií sa podniká iba v prípade skutočnej potreby. Efektívny systém priorít nepomáha iba začleniť do schváleného súboru cieľov rozdielne potreby rôznych vládnych odvetví, môže tiež urýchlene prispôsobiť priority podľa požiadaviek vývoja situácie.

Ďalším dôvodom je to, že centrálny koordinačný orgán môže overiť, či poslania a aktivity služieb sa neprekrývajú alebo či medzi službami nepanuje rivalita. Navyiac, dobrá koordinácia zabezpečí, že získavanie, analýza, produkcia a šírenie informácií sa deje doplnkovými spôsobmi. Centrálny koordinačný orgán tiež dokáže spĺňať úlohu mechanizmu podávania správ a pridelovania zdrojov. Dobrá koordinácia zabezpečuje, že vládne potreby sa plnia stratégiou a úsilím manažmentu celej komunity. Proces šírenia komplexných hodnotení, spätná väzba a úkolovanie sú nevyhnutnou súčasťou systému. Centrálny koordinačný orgán môže slúžiť ako kľúčový zdroj poradenstva pre lepšiu spoluprácu spravodajskej komunity a jej produkciu. Navyše, centralizovaný orgán dohľadu môže tiež slúžiť na zabezpečenie verejnosti, že na všetky služby dohliada jeden orgán, čím sa vylučuje duplicita a nadbytočnosť a vyplňajú sa medzery.

V USA a niektorých iných krajinách uprednostňujú súťaž medzi jednotlivými službami, čo vždy prináša nebezpečenstvo duplicity. Konkurenčná analýza nie vždy vyprodukovala lepšiu analýzu, no často inšpirovala intenzívnu úzkoprúť. Je pravidlom, že produkuje viac horúčavy ako svetla. Skutočným testom spravodajskej analýzy je pravda o protivníkových zámeroch a kapacitách a nie to, že "poráža" analýzu alebo hodnotenie inej služby.

Koordinovanie spravodajských informácií zo "všetkých zdrojov" vo forme, ktorá je dostupná a využiteľná najvyššími rozhodujúcimi činiteľmi, všetkými, ktorí vytvárajú a realizujú štátnu medzinárodnú a bezpečnostnú politiku, pričom poskytujú

adekvátnu váhu aj nesúhlasným názorom, je v spravodajstve ekvivalentom kvadratury kruhu. Doteraz sa nenašla metóda, ktorou by sa toto uspokojivo dosiahlo. Napriek tomu, hodnotenia národných spravodajských služieb a obzvlášť predbežné odhady²⁷ by mali byť medzirezortne schválené hodnotenia so širokou vládnu perspektívou, ktorá pretína všetky ministerské hranice a vyžaduje širšiu a ďalekosiahlu spoluprácu. *A to dokáže iba efektívny orgán koordinácie spravodajských služieb.*

²⁷ Chybné odhady o irackých ZHN americkou a britskou spravodajskou komunitou v roku 2002 podčiarkujú úlohu efektívneho koordinačného orgánu spravodajských informácií pri podpore analytickej dôslednosti a využití strategických spravodajských odhadov ako sú odhady národných spravodajských služieb.

P. Zeman: Technologie, Zeitgeist a zpravodajství

RNDr. Petr Zeman (1947) – Signatár Charty 77. Po novembri 1989 pôsobil na vedúcich postoch v kontrarozviedke. Riaditeľ Úradu pro zahraniční styky a informace v rokoch 1998-2001. Prednáša o spravodajských službách na Masarykovej univerzite v Brne. Je autorom a hlavným koordinátorom spracovania publikácie Česká bezpečnostní terminologie. Významnou mierou zhrnul a rozpracoval poznatky z oblasti terminológie, fungovania a členenia spravodajských služieb. Venoval sa problematike transformácie spravodajských štruktúr v postkomunistických krajinách.

Vážení organizátoři sympózia, dámy a pánové, dovoľte mi, abych se s vámi podělil o několik svých přemítání nad vývojem zpravodajských služeb a nad tím, co jejich osud spoluurčuje.

Shodou okolností se v posledních měsících z části zabývám studiem metod prognózování budoucnosti, byť k úspěšnému předpovídání příštího jsem výrazně skeptický. Současně – jako každý z nás – nemohu pohlížet na současné domácí, evropské a celosvětové dění bez znepokojení. Žijeme v mnohonásobné krizi. V bohatší části světa je v prvním plánu patrna krize ekonomicko–dluhová. O té soudí český ekonom Tomáš Sedláček, že je „krizí z nepřiměřenosti, krizí růstového kapitalismu přežrané společnosti“.²⁸ Pod povrchem je patrné, že současnou dobou zmítají rozličné krize politiky, selhání elit, ztráta odpovědnosti k celku a také střety, jež považuji spíše za mezigenerační než mezicivilizační. Spíše než jedna krize je to *směs krizí* duchovní či hodnotové povahy. Situace je nepřehledná, jednotlivé trendy působí některé synergicky, jiné antagonisticky, výsledky a dopady jsou nepředpověditelné. Z nabízených představ jen málokterá předpovídá optimistická rozuzlení.

Sáhnu-li pro metaforu do fyziky, jsme v bodu někde blízko fázového rozhraní.

Jaký to vše může mít dopad na sféru zpravodajských služeb, jimž jsme mnozí z nás věnovali významnou část našeho života?

Název mého referátu napovídá, že se zamyslím nad dvěma faktory: za prvé nad přijetím významných technologií a za druhé nad proměnou převažujících názorů doby, dobových „mainstreamů“, a to v pohledu z dálky, v rozsahu řekněme posledních šedesáti až sto let.

²⁸ 19.11.2011, <http://blog.aktualne.centrum.cz/blogy/tomas-sedlacek.php?itemid=14843>

Ve druhé polovině 19. století byla komerčně využita drátová telegrafie, v posledních dvaceti letech 19. století drátová telefonie, začátkem 20. století bezdrátová telegrafie. V desátých letech dvacátého století a zejména v začátcích první světové války si tyto technologie osvojily armády. Byla to jedna z nejvýznamnějších „revolucí v militárních záležitostech“, významnější než nové pušky, děla a výbušniny. Šlo totiž poprvé v dějinách o telekomunikaci v reálném čase! Tyto převratné změny současně daly vzniknout **novému odvětví tajného zpravodajství** – odposlechům a signálovému čili radiovému zpravodajství. Ruku v ruce s tím vzrostly požadavky na šifrování a dešifrování. Mám za to, že převratnost této změny podoby zpravodajské činnosti dnes nedoceňujeme, protože s telefonem a rádiem žijeme už generace.

Jinak vnímáme nástup mobilní (tzv. celulární) telefonie – část z přítomných posluchačů starší 30 let si neuvěřitelně rychlé přijetí mobilů určitě pamatuje. Mobilní telefonie má drtivý dopad na makro- i mikroekonomiku, na běžný život a sociální chování,²⁹ na politiku a tak dále – můžete jí spouštět revoluce a kontrarevoluce. Zavedení mobilní telefonie dále prohloubilo význam sigint-ových technik ve zpravodajství.

Masové rozšíření mobilních telefonů má ovšem pro oblast bezpečnosti a zpravodajství také negativní dopady, zvláště při únicích utajovaných informací. Je běžné, že si lidi druhé nic netušící osoby mohou indiskrétně snadno nahrát, nejen zvukem, ale i obrazem.

V prosinci 1976 byla na oběžnou dráhu vypuštěna první družice *Key Hole 11*, která na rozdíl od předchozích zobrazovacích družic³⁰, snímala na elektrooptické snímače a svou produkci předávala radiovým spojením. Další americké i sovětské družice tohoto typu následovaly. Tento úžasný nástroj bezkontaktní zobrazovací špionáže významně přispěl – coby „prostředek národní technické kontroly“³¹ – k monitorování dodržování smluv o odzbrojení.

Rozmach a dnešní všudypřítomnost počítačové techniky vstoupil do našeho života povlovněji. Pokud jde o zpravodajské služby, dá se říci, že uprostřed první

²⁹ Jen na okraj: ještě před 15 lety (!) sledovači byli nabádáni, aby v terénu mezi lidmi se nestali okolo jdoucím chodcům se podezřelí tím, že nahlas mluví do vysílačky. Dnes si osoby, která mluví za chůze po ulici, ani nevšimnete.

³⁰ Především generace družic používaly klasický fotomateriál, který se musel fyzicky dostat zpět na zem.

³¹ To je eufemistický *terminus technicus* v jazyce mezinárodních kontrolních smluv.

poloviny 90. let byly vybaveny výpočetní technikou, která významně usnadňovala zpracování informací.

O nějakých 6 – 7 let později se natolik rozšířil internet, že vskutku zásadně zvýšil podíl otevřených zdrojů v celkovém *informačním vstupu* zpravodajských služeb. Vzniklo nové odvětví sběru neznámých informací „opravdu od stolu“, a tato činnost se stále kvalitativně rozvíjí.

O pár let později se jako významný fenomén objevily tzv. sociální sítě. Mohu s potěšením říci, že jejich význam pro získávání informací předpověděl zde přítomný dr. Fred Schreier. Když jsem četl rukopis jeho textu, vzniklého cca v roce 2007, v němž vizionářsky tvrdil, že je bezpečnostně a zpravodajsky významné monitorovat produkci Twitteru, přišlo mi to okrajové. Dnes, poté, co jsme byli svědky arabského jara 2011, o významu sociálních sítí nepochybuje nikdo.

Nesčetná pozitiva nových technologií pro hospodářství, správu, politiku i běžné soukromé životy jsou mimo jakoukoli pochybnost. Mimořádná pozitiva skýtají i zpravodajské branži. Nicméně jejich masovost, dostupnost a láce umožňují jejich **hojná a snadná zneužití**.

Všimněte si následujícího rozdílu: za starých časů se vyzvědač vydal vyfotografovat např. složku „zájmových“ výkresů kapesním fotoaparátem Minox s dostatečným množstvím filmů s velikostí políčka negativu 8 x 11 mm. Nevyvolané filmy (které se ani možná nepovedly!) vložil do mrtvé schránky a nebo jiným způsobem odstartoval pomalou cestu filmů do centrály své služby.

A dnes? Vyzvědač nasnímá zájmové písemnosti digitálním fotoaparátkem nebo i pouhým mobilním telefonem; anebo se přitočí k zapnutému PC a nenápadně připojí svůj flash disk. V průběhu několika vteřin může získat obrovské množství dat. Data může zaslat na místo určení některou z rozmanitých komunikačních cest, které skýtá internet; může je poměrně snadno skrýt pod nenápadný obsah, může se připojit přes anonymizační servery atd. Cítíte ten obrovský rozdíl co do pracnosti a vynaloženého úsilí? Skoro se mi chce napůl žertem říci, že je to devalvace řemesla....

Nyní o převažujícím hledisku doby, *Zeitgeistu*. Bývá metaforicky přirovnáván k větru, aby se mohlo říci, že *Zeitgeist* si vane, jak si umane. Pravdaže to tak není, ale metafora naznačuje, že jednou vzniklé **převažující mínění doby**, tisíckrát semleté

médii a politiky, vesměs přijímané majoritou obyvatel, má **tendenci potlačovat** alternativní světonázory, **přehánět** „svou pravdu“ do krajnosti, **překmitnout** dějinné kyvadlo do opačného extrému a tak **zakládat na budoucí reakci**, vyčerpávat a karikovat samo sebe. Po čase je povlovně, takřka nepozorovaně vystřídáno jiným mainstreamem; nový *Zeitgeist* může někdy být krajním opakem předchozího. Vznik nového *Zeitgeistu* (ne jako existujícího názoru, ale jako *skutečně převažujícího* mínění) nelze předpovědět. Nový *Zeitgeist* také může být způsoben fenoménem typu „černé labutě“, tj. z principu nepředpověditelné novinky, jak o tom píše Nassim Taleb.³²

Nepůjdu do vzdálené minulosti jako před chvílí. Pokusím se vyjmenovat jen ty *převažující duchovní postoje v demokratických zemích* (tedy zhruba v západní Evropě a severní Americe), jež se vystřídaly *po druhé světové válce*, a jež výrazně ovlivnily chování zpravodajských služeb.

Padesátá léta minulého století můžeme zkratkou charakterizovat jako *výstavbu z trosek, optimistickou víru ve vědecko-technický pokrok, kombinované se strachem z atomové smrti, takže „proti nepříteli jest třeba být tvrdý“ a k tomu se hodí lecjaký prostředek*. Však také zpravodajské služby nejen USA, ale i Velké Británie či skandinávských států se výrazně vměšují do politického života. To je praxe, jež by za 15 let poté neobstála, a o dalších 20 let později by vzbudila zděšení a následný pád vlády.

Šedesátá léta, aspoň ve druhé polovině, jsou léty *celosvětové naděje, že se mezinárodní i vnitrostátní život humanizuje; že protikladné systémy postupně budou konvergovat; a že je správné a legitimní vzbouřit se proti předchozí autoritářství prosycené generaci*; rodí se totiž kontrakultura.

Současně velmi povlovně nazrává a sílí nové společenské paradigma, plynoucí ze Všeobecné deklarace lidských práv (1945) a následných mezinárodně přijímaných závazků. Tento nový pohled vyjadřuje, jak se má *demokratický stát chovat ke svému občanovi a jak je posvátné dodržovat základní lidská a politická práva*. Právě toto ústavní paradigma a s ním souběžné propojování hospodářství do globální vzájemné závislosti, zakládají to, v čem žijeme dnes – **otevřenou společností**.

³² Talebova kniha *Black Swan* poprvé vyšla v roce 2007. Od listopadu 2011 je k dispozici český překlad rozšířené verze knihy: Nassim Nicholas Taleb, **„Černá labuť**. Následky vysoce nepravděpodobných událostí“. Nakladatelství Paseka, 2011, 478 s.

Začátkem sedmdesátých let se zajímavě propojily technologická revoluce se změnou *Zeitgeistu*. Satelit KH 11 **časově koincidoval** s odhalením a Kongresovým vyšetřováním předchozí nezákonné praxe CIA a FBI. Důsledkem vyšetřování byl nový a široce mediálně sdílený *Zeitgeist*, že zpravodajci jsou lumpové a že je jim nutno přistříhnout křídýlka.

V odpověď na úspěchy družicové špionáže a současně z nechuti ke klasickému zpravodajství z lidských zdrojů, nový ředitel CIA (1977 – 1981) Stansfield Turner vyhodil na 800 operativců. Vzpomínáno to je jako *Halloween Massacre* a Turner je v očích personálu nejméně oblíbeným šéfem za celou historii CIA. Podcenění HUMINTu v následujících letech patří k významným důvodům pozdějšího selhání zpravodajství, například před první válkou v Perském zálivu.

Trend kritiky dřívějšího pojetí oprávnění státu zesílil v USA právě v polovině sedmdesátých let a protnul se s tzv. s vietnamským syndromem, to jest s reakcí na největší strategickou chybu Spojených států. Postoje kontrakultury a levicový odpor k silovým složkám státu jsou do značné míry tehdejšími určujícími *Zeitgeistem*. Zpravodajské služby prožily několik hubených let.

Jako *Zeitgeist* let osmdesátých si dovolím označit rozšíření **kultury, vyhýbající se riziku** (*risk-averse culture*). Je podmíněna tehdejšími úspěchy soudobého kapitalismu, tehdy pozitivními dopady privatizace a monetaristické filosofie (později mylně považovanými za všelék). Veřejnost, zvyknuvší si na vyšší životní úroveň, se stala nadměrně citlivá ke všem rizikovým faktorům, které nás mohou potkat. Postoj jisté změkčilosti je v euroatlantické veřejnosti živý dodnes. Ačkoliv zpravodajské služby ve zmíněném období zažívají mírnou rehabilitaci, také ony byly postojem *risk-averse* silně poznamenány. Souběžným jevem 80. let je **hypertrofie právního** pohledu na svět.

Po pádu sovětského impéria převážil *Zeitgeist*, vyjádřený novinářským převyprávěním Fukuyamova Konce historie: *nastal konec studené války a svět je bezpečnější*.

V devadesátých letech prohlásil tehdejší ředitel CIA James Woolsey často citovaný výrok: „Zabili jsme velkého draka. Ale teď žijeme v džungli, plné

nejrůznějších jedovatých hadů. Ten drak byl v mnoha směrech snadněji k uhlídání.“³³ Woolsey nebyl vyslyšen. A což teprve my – zpravodajci v postkomunistických zemích, když jsme nesměle zkusili dát novým politickým elitám najevo, že zpravodajský zápas proti různým hrozbám trvá. O tato tvrzení nebyl zájem. Devadesátá léta celosvětově znamenají pro zpravodajské služby *léta deprese, úpadku v činnosti, vlivu i pověsti*.

Po „černé labuti“ - teroristickém útoku al-Kájdý v září 2011 - se *Zeitgeist* pronikavě proměnil. *Bezpečnostní pohled na svět* a s tím spojené ocenění zpravodajské činnosti výrazně převážily. Postoj uplynulého desetiletí se přímým protikladem smýšlení desetiletí předchozího a je „zkřížen“ s *risk-averse* kulturou doby předchozí. Pro zpravodajské služby – v generálním pohledu – je **poslední desetiletí jedním z nejlepších v historii**.

Tak jako vždy, kromě pozitivních dopadů to přineslo i negativa. Vznikl rozsáhlý bezpečnostní průmysl, který je **privátním** poskytovatelem, vyvolaným poptávkou. A dá se na tom velmi vydělat. V některých zemích, jmenovitě v USA, přesahuje privatizace bezpečnosti únosnou míru. Jakoby se stát stavěl do pozice toho právního, toho hodného, za kterého špinavou práci mají odvést najatí soukromníci.

Závěrem: jsme psychologicky uzpůsobeni o budoucnosti uvažovat jako o *variaci toho, co tu už bylo*. Postoj „věci budou zhruba stejné“ je ale mylný. Budoucnost nás může velmi nepříjemně překvapit. Mezi černé scénáře patří pronikavý *nárůst mezistátních rozporů v ekonomické a obchodní sféře, znovu propuknutí vypjatých nacionalismů, protekcionismus či obchodní války*.

Zpravodajství příští dekády bude jiné. *Jak* jiné, na to si musíme počkat. Technologické změny lze snad do určité míry předvídat. Hůře je to s prognózami, jaké *sociální* dopady a jaké rozšíření ty technologie budou znamenat. A fenomény „černých labutí“, tedy silné dopady nečekaných a vysoce nepravděpodobných událostí, jež významně ovlivní následný vývoj, **předvídat nelze**. Pro zpravodajce to znamená s pokorou očekávat příští a být flexibilní.

³³ „We have slain a large dragon. But we live now in a jungle filled with a bewildering variety of poisonous snakes. And in many ways, the dragon was easier to keep track of“. In testimony before the SSCI, 2 February 1993. On-line dostupné např. na https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/books-and-monographs/directors-of-central-intelligence-as-leaders-of-the-u-s-intelligence-community/chapter_12.htm .

K tomu nám dopomáhej četba knížky Nassima Nicholase Taleba „Černá labuť“.

I. Cibula: Limity lojality príslušníkov spravodajských služieb

PhDr. Igor Cibula (1942) – Publicista, expert v oblasti spravodajských služieb. Ako spravodajský dôstojník začína na 1. správe FMV (1968-1970). Po rehabilitácii v roku 1990 pôsobil na Úrade pro zahraničné styky a informácie. V období 1993-1995 bol riaditeľom rozvedky SIS. V rokoch 2006-2007 prednášal na Fakulte politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici o spravodajských službách. Od roku 2008 na túto tému prednáša na Fakulte práva Paneurópskej vysokej školy.

Pôvodne som chcel prezentovať svoje názory na faktory, ktoré limitujú profesionálnu lojalitu príslušníkov spravodajských služieb v otvorenej spoločnosti v širšom kontexte, ale nedávne odhalenia aktivít Vojenského obranného spravodajstva ma inšpirovali k tomu, aby som zúžil rámec svojho výkladu na pomery Slovenska. Kauza, ktorá sa dostala na verejnosť 21. novembra 2011, nie je totiž v našej krajine prvým prípadom tohto druhu. Doteraz sa vždy k analýze takýchto káuz pristupovalo predovšetkým z hľadiska záujmov aktérov mocensko-politického zápasu – v ktorom niekedy dochádza aj v otvorenej spoločnosti k účelovému zneužívaniu spravodajských služieb. Alebo sa vyskytli pokusy otvárať problém ich účinnej kontroly, ktorého zložitost' vyplýva z faktu, že spravodajské služby často pôsobia v utajení, čo je v ostrom kontraste s princípmi transparentnosti a otvorenosti, aká sa od kontroly vyžaduje. Angažovanost' príslušníkov spravodajských služieb v rozličných kauzách sa riešila iba z hľadiska ich trestno-právnej zodpovednosti, ale prakticky sa neskúmali ďalšie faktory, ktoré s problematikou pôsobenia spravodajských služieb priamo súvisia.

Lojalita je základným kameňom

Na margo úvah o problémoch spojených s lojalitou spravodajských dôstojníkov a ich šéfov si dovoľm pripomenúť slová, ktoré pred dvoma rokmi predniesol na našom sympóziu vo svojom zamyslení nad významom ľudskej dimenzie v spravodajskej činnosti bývalý riaditeľ britskej Secret Intelligence Service (MI6) Sir Richard Billing Dearlove: „Do základných kameňov občianskej spoločnosti patrí lojalita“. Jeho vyjadrenie sa týka aj spravodajských služieb, kde fenomén lojality má viaceré dimenzie. Jedným z prejavov profesionálnej lojality je tiež spoľahlivá služba potrebám exekutívy, čo vôbec neznamena bezvýhradné podriaďovanie

utilitárnym požiadavkám vládnucej politickej elity, ak jej požiadavky prekračujú limity zákonov a ústavu. Chápanie lojality v súčasných podmienkach na Slovensku – na rozdiel napríklad od britského spôsobu uvažovania - je však vnímané ako bezpodmienečná poslušnosť vládnucim skupinám, čo sa vzťahuje aj na spravodajské služby. Teda stále u nás neplatí demokratický imperatív, že spravodajská služba nesmie podniknúť žiadnu činnosť na podporu mocenských záujmov nejakej politickej strany.

Stranícke nominácie ako garancia lojality

Žiada sa pripomenúť, že nielen na Slovensku, ale aj v zavedených demokraciách došlo k zatahnutiu spravodajských služieb do stranického politikárčenia a nezrelí politici vyvolali situácie, akých sme sa prednedávnom stali svedkami u nás. Takto si potom médiá a ich prostredníctvom aj občania vytvárajú deformovanú predstavu o fungovaní spravodajských služieb; vyvoláva to nedôveru voči spravodajským službám a podozrenie, že vôbec neslúžia svojmu deklarovanému poslaniu, ale potrebám súperiacich politických elít. Na Slovensku sa považuje za celkom prirodzené, že po každých parlamentných voľbách – keď nastúpi nová vláda – dochádza aj k výmene riaditeľov spravodajských služieb a následne väčšiny riadiacich štruktúr v spravodajských službách. Noví vládcovia považujú stranícke nominácie na posty v spravodajských službách za záruku lojality, pričom sa v niektorých prípadoch neprihliada na profesionálne zázemie a odborné skúsenosti nominantov. Takým je napríklad aj dôstojník, ktorého si strana Sloboda a Solidarita vybrala ako svojho kandidáta na funkciu riaditeľa Vojenského obranného spravodajstva. Preto ani neprekvapuje, že stranícky dosadený šéf vojenskej kontrarozvedky sa nezachoval ako profesionál, ale konal tak, ako to od neho očakával jeho nadriadený rezortný minister.

Chýbajú záruky kariérneho postupu

Popri zdokonaľovaní kontrolných mechanizmov, ktoré by mali zneužívaniu spravodajských služieb zabrániť, je potrebné venovať pozornosť potenciálnym rizikám opakovaného zneužívania spravodajských prostriedkov. V prvom rade ide

o to, aby snahy politikov zneužívať spravodajské služby čelili pevnému postoju spravodajských profesionálov, pre ktorých základom ich lojality je bezvýhradná vernosť a oddanosť princípom demokracie. Dôležitou podmienkou tohto postoja sú zákonom definované záruky kariérneho postupu spravodajských dôstojníkov a objektívneho hodnotenia ich profesionálnej činnosti. Osobitne platí, že riaditelia spravodajských zložiek by mali mať zákonom garantovanú perspektívu po odchode zo svojej funkcie, aby neboli sociálne odkázaní na protekciu zo strany politikov alebo benefity zo súkromného sektora. Na Slovensku zatiaľ neexistuje žiadna právna norma alebo predpis, upravujúci napríklad dĺžku funkčného obdobia riaditeľov spravodajských služieb, prípadne zaručujúci ich ďalšie uplatnenie v štátnej službe. Na druhej strane žiadna právna úprava – žiaľ - nebráni tomu, aby neúspešní, resp. neschopní spravodajskí šéfovia – ktorí zlyhali na jednom úseku – nezískali prostredníctvom politickej protekcie zodpovedný post v inej službe.

Vymaniť sa z pozície slepých vykonávateľov príkazov

Existujúca legislatíva na Slovensku neposkytuje dostatočný priestor na to, aby sa príslušníci spravodajské služby vymanili z pozície slepých vykonávateľov niektorých príkazov, ktoré sa priečia pravidlám fungovania demokratickej spoločnosti. Osobitne sa to týka situácií, aká sa vyskytla vo Vojenskom obrannom spravodajstve, keď v niektorých prípadoch došlo k použitiu informačno-technických prostriedkov za okolností, ktoré – usudzujúc podľa zverejnených kópií dokumentov – nenapĺňali zákonné odôvodnenie odpočúvania tzv. osôb spravodajského záujmu. V takých prípadoch v zavedených demokraciách fungujú zákonné ustanovenia, umožňujúce príslušníkom spravodajskej služby legálnou cestou informovať príslušné kontrolné orgány – spravidla poslancov parlamentu - o tom, že v spravodajskej službe bol vydaný rozkaz, ktorý je v rozpore so zákonom a nezhoduje sa s princípmi etiky a demokracie.

„Whistle-blowers“ – oznamovatelia nekalých praktík

V angličtine „whistle-blower“ znamená udavač alebo ten, kto „zaspieva pri výsluchu“ – to je pejoratívny význam tohto pojmu. Ale v aktuálnej profesionálnej

terminológii sa takéto označenie týka osoby, ktorá odhalí nekalé praktiky spravodajskej služby a informuje o nezákonných činoch príslušné kontrolné orgány. Podrobnejšie sa inštitútu „whistle-blowers“ venuje štúdia, ktorú v roku 2005 vydalo Ženevské centrum pre demokratickú kontrolu ozbrojených síl (DCAF) v spolupráci s Nórsnym parlamentným výborom pre dohľad nad spravodajskými službami a Strediskom pre ľudské práva Durhamskej univerzity. V roku 2007 vyšla štúdia v slovenčine pod názvom: Zodpovednosť spravodajských služieb – Právne normy a vhodná prax pre dohľad nad spravodajskými službami.³⁴ Nachádza sa tiež na internetovej stránke www.absd.sk. Pred štyrmi rokmi Asociácia bývalých spravodajských dôstojníkov štúdiu doručila všetkým 150 poslancom Národnej rady Slovenskej republiky; v roku 2010 po parlamentných voľbách sme publikáciu doručili novým poslancom, ktorí boli zvolení do parlamentných výborov na kontrolu činnosti spravodajských služieb, ako aj novým členom Výboru Národnej rady SR pre obranu a bezpečnosť. Doteraz nemáme poznatky o tom, že by sa s odporúčaniami z tejto štúdie poslanci parlamentu vážnejšie zaoberali.

Ochrana pri prezradení spravodajských informácií

Autori spomínanej štúdie – Dr. Hans Born zo Ženevského strediska pre demokratickú kontrolu ozbrojených síl a Prof. Ian Leigh, riaditeľ Strediska pre ľudské práva Právnickej fakulty Durhamskej univerzity – prezentujú názor, že personál spravodajských služieb, „ktorý má podozrenie alebo si je vedomý nezákonných praktík a rozkazov v rámci služieb, by mal mať povinnosť hlásiť svoje podozrenia; mala by existovať kodifikovaná záruka príslušnej podpory a bezpečnosti osôb, odhaľujúcich nezákonné praktiky.“ To znamená, že by mala existovať v zákone zakotvená ochrana takýchto osôb pred odvetnými opatreniami – teda disciplinárnymi trestami a trestným stíhaním - keď oznámia nezákonné praktiky spravodajských služieb príslušným kontrolným orgánom. Taktiež by sa malo dbať o to, aby príslušníci spravodajských služieb boli školení v zásadách správania, ktoré rešpektuje etické hranice ich činnosti. Školenie by sa malo priebežne aktualizovať a malo by byť povinné v priebehu služobného pomeru personálu služieb.

³⁴ Born, H., Leigh, I.: Zodpovednosť spravodajských služieb: Právne normy a vhodná prax pre dohľad nad spravodajskými službami. Bratislava 2007.

Pravidlá ochrany „whistle-blowers“

Ako príklad ochrany pri prezradení zákonom chránených informácií možno uviesť ustanovenia kanadského zákona o bezpečnosti informácií (1985). Podľa tohto ustanovenia „pri rozhodovaní, či verejný záujem o odhalenie prevažuje nad verejným záujmom o neodhalenie, sudca alebo súd musia zvážiť“:

- a) či rozsah prezradenia nie je väčší ako je primerane potrebné na odhalenie údajného deliktu alebo na zabránenie jeho vykonania alebo pokračovania vo vykonávaní údajného deliktu;
- b) závažnosť údajného deliktu;
- c) či dotyčná osoba vyčerpala iné primerane dostupné alternatívy predtým, ako vykonala prezradenie a či pritom konala v súlade s príslušnými smernicami, zásadami alebo zákonmi platnými pre túto osobu;
- d) či dotyčná osoba má dostatočné dôvody domnievať sa, že prezradenie by bolo vo verejnom záujme;
- e) verejný záujem, ktorému má toto prezradenie slúžiť;
- f) rozsah škody a rizika, vyvolaného prezradením;
- g) existencia naliehavých okolností, oprávňujúcich prezradenie.

Whistle-blowing na Slovensku v rokoch 1995-1998

Najmarkantnejšie sa prejavil whistle-blowingu na Slovensku v období 1995-1998, keď najmä Slovenská informačná služba konala nad rámec zákona a porušovala ľudské a občianske práva tzv. záujmových osôb. Vtedy vznikla neformálna spravodajská štruktúra, ktorej poskytovali informácie o nezákonných aktivitách SIS spravodajskí dôstojníci aktívne pôsobiaci v službe. Teda išlo o organizovanú individuálnu iniciatívu viacerých osôb zameranú na odhaľovanie odpočúvania a sledovania opozičných politikov, novinárov, cirkevných predstaviteľov a iných vláde nepohodlných osôb. Vďaka prepojeniu bývalých spravodajských dôstojníkov s aktívnymi príslušníkmi SIS boli získané závažné informácie, dokazujúce, že únos prezidentovho syna M. Kováča ml. zorganizovali vedúci funkcionári spravodajskej služby s vedomím predsedu vlády V. Mečiara. Vieme, že napriek preukázateľným dôkazom o nezákonnom zavlčení M. Kováča ml. do

Rakúska príslušníkmi SIS, prípad nebol riadne vyšetrený a páchatelia neboli postavení pred súd. V. Mečiar ako úradujúci prezident republiky v súvislosti s únosom M. Kováča ml. udelil amnestiu, týkajúcu sa všetkých skutkov, pri ktorých existuje dôvodné podozrenie, že sa na trestnej činnosti podieľali štátne orgány.

Hlásenie nekalých praktík zakotviť v zákone

Napriek tomu, že tzv. paralelná tajná služba v období tretej vlády V. Mečiara konala vo verejnom záujme, zdroje tejto služby v SIS porušovali zákon, pretože Slovenská republika nemala a ani doteraz nemá zákonnú normu, ktorá by upravovala režim individuálnej iniciatívy oznamovať nekalé praktiky. Mnohé demokratické štáty akceptujúce tzv. whistle-blowing, uzákoonili právnu ochranu informátorov pred sankciami; zároveň stanovili striktné pravidlá postupu v takých prípadoch, keď verejný záujem o odhalenie prevažuje nad záujmom zachovať utajovanú skutočnosť. Na Slovensku sa doteraz ani nevedla diskusia o tom, či by nemala byť legalizovaná individuálna iniciatíva spravodajských dôstojníkov hlásiť nekalé praktiky spravodajských služieb. Aj nedávne odhalenia sporných aktivít Vojenského obranného spravodajstva inšpirujú k tomu, aby sme sa touto témou vážne zaoberali – ale hlavne, aby si túto tému vzali do programu výbory Národnej rady SR, ktoré majú bdieť nad legálnosťou fungovania civilných a vojenských spravodajských služieb.

Kde sú hranice lojality spravodajských dôstojníkov

V kontexte úvah o tom, aké sú limity lojality príslušníkov spravodajských služieb nemožno teda vynechať právo spravodajských dôstojníkov vo verejnom záujme odhaľovať porušenia zákonov, ktoré sa vyskytnú v rámci plnenia ich spravodajského poslania a hrubo sa priečia morálke, princípom ochrany základných ľudských práv a platným zákonom. Preto by mal aj na Slovensku existovať zákonom definovaný inštitucionálny rámec, ktorý by umožňoval príslušníkom spravodajských služieb oznámiť nekalé praktiky bez toho, aby boli disciplinárne trestaní a súdne stíhaní. Za takýchto podmienok by bolo možné predchádzať mediálnym kauzám, znížili by sa šance na zneužívanie spravodajských služieb v prospech vládnucich politických strán a posilnili by sa záruky ich zákonného fungovania. A to je v zhode

s princípmi otvorenej spoločnosti, o ktorú sa na Slovensku už dve desaťročia usilujeme, i keď zatiaľ sa nám to nie veľmi darí!

Kauza VOZ bola politická manipulácia

Z prístupných informácií možno usudzovať, že po medializovaných odhaleniach po 21.novembri 2011 kauza Vojenského obranného spravodajstva nebola prípad typického whistle-blowingu. V prípade úniku dokumentov vojenskej kontrarozvedky do médií išlo o cieľavedomú operáciu subjektov, ktoré medializáciou sporných aktivít VOZ sledovali svoj politický záujem. Pretože na Slovensku neexistujú zákonom definované pravidlá whistle-blowingu, iniciátori škandálu dokázali nielen vyvolať kauzu, ktorá vyústila do pádu ministra obrany Ľ. Galka, ale rozdelili provizórne vládnuce politické zoskupenie. Práve z toho dôvodu by oznamovanie nekalých praktík spravodajských služieb malo mať svoj právny rámec, aby bolo možné na základe zákona kvalifikovane rozhodnúť, čím bol motivovaný únik utajovaných informácií a kto je za takýto prešľap zodpovedný.

P. Tóth: Komplikované vzťahy spravodajských služieb a médií v otvorenej spoločnosti

Mgr. Peter Tóth (1971) - Absolvoval Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave. Pôsobí ako konzultant v oblasti politickej stratégie. V rokoch 1992 až 2003 pracoval ako novinár. Venoval sa predovšetkým problematike spravodajských služieb a politickým analýzám. V rokoch 1995 až 1998 v denníku SME detailne informoval o zavraždení syna prezidenta M. Kováča do zahraničia Slovenskou informačnou službou. V roku 2003 bol na krátky čas vymenovaný do funkcie riaditeľa kontrarozvedky SIS.

V minulosti som mal dve veľké povolania. Bol som novinárom, aj spravodajským dôstojníkom. Problémy, o ktorých bude v ďalších riadkoch reč, teda poznám z oboch pohľadov. Nasledujúce poznámky nemajú byť len kritikou aktuálnej úrovne vzťahov spravodajských služieb a médií v otvorenej spoločnosti, ale aj spytujúcou reflexiou vlastnej mladosti.

Na úvod si dovoľm sformulovať dve zjednodušenia.

Prvé zjednodušenie: Úlohou spravodajských služieb je získavať informácie a všetky utajovať.

Druhé zjednodušenie: Úlohou médií je získavať informácie a všetky zverejňovať.

Aj keď obe definície nie sú ani zďaleka komplexné, nazdávam sa, že z nich vcelku verne vyplýva povaha prirodzeného antagonizmu medzi spravodajskými službami a médiami. V otvorenej spoločnosti však jestvuje veľa dôvodov na to, aby jedna aj druhá strana tento protiklad prekonávali. Ak už pre nič iné, tak aspoň preto, aby široká verejnosť dostávala kompetentné informácie o pôsobení spravodajských služieb a o ich význame pre ochranu bezpečnostných záujmov demokratického štátu. Aby som sa vo svojej úvahe pohl d'alej, dovoľm si ešte jedno zjednodušenie. Hodnotene vzťahov spravodajských služieb a médií obmedzím iba na slovenské pomery. Ako vysvitne neskôr, aj v takej malej krajine, akou je Slovensko, jestvuje v tejto oblasti dostatok problémov a zdá sa mi, že v určitom zmysle ich možno považovať za globálne.

Mágia histórie

Aký je teda vzťah spravodajských služieb a médií na Slovensku?

Nedôverčivý. Nedôvera vyplýva z dvoch negatívnych historických skúseností. Aj keď od nežnej revolúcie uplynulo 22 rokov, v historickej pamäti národa sú ešte stále živé spomienky na to, ako komunistická moc používala Štátnu bezpečnosť na politický útlak, prenasledovanie cirkví, nezávislých iniciatív a kritikov režimu.

Druhá negatívna skúsenosť je porevolučná. Vzťahuje sa na obdobie rokov 1995 – 1998. Slovenská informačná služba bola v tomto období zneužívaná treťou vládou Vladimíra Mečiara na presadzovanie politických zámerov jeho strany. Zaplietla sa do takých neprístojností, akými boli zavraždenie syna slovenského prezidenta do cudziny, nezákonné sledovanie a odpočúvanie opozičných politikov a novinárov, fyzické násilie, aktívne opatrenia formou diskreditácie cirkevných predstaviteľov a podobne.

Na mieste je ďalšia otázka: Je vo svetle týchto spomienok súčasná nedôvera médií k spravodajským službám pochopiteľná a prirodzená?

Odpoveď znie: Áno. A zároveň je to jeden z najväčších omylov slovenských médií pri posudzovaní činnosti spravodajských služieb po roku 1998. Mágia historických paralel je pre novinárov nepochybne lákavá, nie som si však istý, či s nimi dokážu adekvátne pracovať.

Myšlienka otvorenej spoločnosti je založená na Popperovej teórii falzifikácie, avšak posudzovanie aktuálnej činnosti spravodajských služieb prostredníctvom historizujúceho predpoznania je falšovaním skutočnosti. Znalci iste vedia, že falzifikácia a falšovanie majú od seba porovnateľne ďaleko ako veda a astrológia.

Netvrdím, že médiá by mali spravodajským službám dôverovať. Ak nemajú dôvod veriť politikom, majú právo pochybovať aj o službách a najmä o ich vedeniach, pretože tie sú od politiky závislé. Falšovanie však nastáva vo chvíli, keď sa v hodnotiacich úsudkoch médií objavujú prirovnania k 50-tym rokom minulého storočia alebo k obdobiu rokov 1995 – 1998. Dnešné politické pomery ani náznakom nepripomínajú 50-te roky, ani represívny byrokratický režim konca normalizácie, ba ani robustný a nátlakový mečiarizmus polovice 90-tych rokov. Už niekoľko volebných období na Slovensku vládnu viac-či menej neoliberalne zoskupenia. Spravodajské služby sú pre ne väčšmi príťažou ako nástrojom štátnej moci, čomu zodpovedá aj úroveň ich úkolovania a riadenia. Podľa môjho názoru je práve tento fenomén hlavným aktuálnym problémom spravodajských služieb, ktorému však médiá nevenujú primeranú pozornosť.

Nedávne odhalenie problematického odpočúvania novinárov denníka Pravda a riaditeľa televízie TA3 Vojenským obranným spravodajstvom môže byť vhodným námetom na prípadovú štúdiu nesprávneho chápania dobového kontextu. Prvé reakcie najmä dotknutých médií sa niesli v znamení falošných historických paralel, prázdneho moralizovania a odhaľovania pikantérií z prepisov odpočúvaných rozhovorov. V médiách sa však neobjavili takmer žiadne relevantné otázky, ktoré by pátrali po podstate tohto zlyhania.

Menej zhovievavé hodnotenie novinárskej práce môže znieť takto: Médiá pri reflektovaní tejto kauzy zlyhali rovnako ako politici pri riadení a úkolovaní spravodajských služieb. Nedokázali totiž pomenovať zdroj, z ktorého vyvrela neschopnosť Vojenského obranného spravodajstva odhaliť úniky informácií inak, ako napichnutím koncových hráčov tohto reťazca – teda novinárov. Médiá si tiež vôbec alebo nedostatočne kládli iné súvisiace otázky.

Napríklad tieto:

Prečo niekto na verejnosť vyniesol kópie prepisov odpočúvaných rozhovorov namiesto normálneho zákonného postupu?

Prečo nebolo ministrom obrany podozrivé, že ho riaditeľ Vojenského obranného spravodajstva informuje o stave dokumentovania únikov informácií z rezortu detailnými poznatkami z novinárskej komunity?

Prečo sa minister obrany vyhovárал, že nevedel, že získané poznatky pochádzajú z odpočúvania novinárov? Chcel tým povedať, že Vojenské obranné spravodajstvo mohlo legitímnou cestou získavať informácie z novinárskeho prostredia agentúrnou cestou?

Kedy si zaslúži ochrana utajovaných skutočností vyšší stupeň ochrany ako ochrana nezávislosti novinárov?

Aká je úroveň ochrany štátnych záujmov, keď Vojenské obranné spravodajstvo nie je schopné kontraspravodajsky chrániť svoj vlastný dvor?

Otázok by sa dalo klásť viac a aj predmetný prípad by sme mohli hodnotiť z mnohých ďalších hľadísk. Pre potreby tohto príspevku by som ho však uzavrel konštatovaním, že ide o prípad premrhaných novinárskych príležitostí, ktorý ostal iba škandálom.

Mágia škandálu

Z vyššie popísaného prípadu nevzišlo nijaké spoločensky prospešné poučenie. Ostal iba škandál. A to je ďalší aspekt dokresľujúci spôsob práce súčasných médií. Škandál je čosi, z čoho sú médiá živé. Škandál je už niečo ako žáner. Milujú ho rovnako médiá aj politici. Kým politici sa priživujú na škandále iného politika, médiá majú osov z každého škandálu.

Nie je to inak ani pri posudzovaní činnosti spravodajských služieb. Viacerí politici sa o tajné služby zaujímajú najmä vtedy, keď z toho môžu politicky profitovať. Za najefektívnejšiu skratku k dosiahnutiu politického profitu považujú práve škandál. Zväčša to prebieha tak, že sa na verejnosti prevalí skutočné alebo domnelé zlyhanie spravodajskej služby. Zo zlyhania je však potrebné vyrobiť škandál, a preto väčšinou opozičný politik bije na poplach, že sú pošliapané ľudské práva a demokracia. Na Slovensku sme už boli svedkami aj toho, že spravodajský škandál rozpútal vládny politik – minister vnútra. Išlo o údajné odpočúvanie denníka SME a o údajné preniknutie Slovenskej informačnej služby do odpočúvacieho systému Policajného zboru. Prípad sa naťahoval roky. Ani jedno z obvinení sa nepotvrdilo, všetci trestne stíhaní príslušníci spravodajskej služby boli súdom oslobodení. Nikto sa im však ani len formálne neospravedlnil. Škandál totiž už dávno splnil svoj účel a na spätné kladenie si spochybňujúcich otázok nemal politik zo svojho utilitárneho pohľadu žiaden dôvod.

Vráťme sa však k médiám. Zväčša im je jedno, akej politickej garnitúry sa spravodajský škandál dotýka, aj keď u nás býva zvykom merať viacerými metrami. Škandál je totiž pre médiá vynikajúcou príležitosťou predstierať plnenie úlohy strážneho psa demokracie.

Rád by som zdôraznil sloveso *predstierať*, pretože - ako je známe -, škandál je zo všetkého najviac predstavením, v rámci ktorého sa v prvom rade vyjadruje pohoršenie, rozhorčenie a vyslovujú sa plamenné odsudzujúce výroky. Inak povedané, slovenské médiá majú tendenciu každé skutočné alebo domnelé zlyhanie spravodajských služieb prevrátiť z odbornej roviny do sféry škandálu. Na pôde škandálu sa cítia najistejšie. Umožňuje im používať pátos namiesto analýzy, moralizovanie namiesto triezveho vyhodnocovania faktov, predvádzať aktivizmus namiesto odkrývania pozadia založeného na hlbokom poznaní problematiky.

Škandál je územie, na ktorom sa médiá cítia isto. Spravodajské služby na tejto pôde nemajú žiadnu nádej na úspech. Škandál je ľahko komunikovateľný, zvyšuje čítanosť tlačenej a sledovanosť elektronických médií, stavia do morálne povznesenej polohy rozhorčujúceho sa a nekompromisne zaháňa do kúta obvineného. Preto je na mieste znova si položiť otázku: Existuje nejaký racionálny dôvod, pre ktorý by mali médiá v súvislosti s posudzovaním činnosti spravodajských služieb opustiť pôdu škandálu? Jeden existuje. Zodpovednosť za štát. Či ju médiá skutočne pociťujú, nechcem posudzovať.

Mágia nevedomosti

Každý z nás, kto prišiel do styku s novinármi, ktorí referujú o spravodajských službách, sa už pravdepodobne stretol s približne rovnakým príbehom. Predstavil sa vám novinár, povedal, že chce s vami hovoriť o problematike tajných služieb. Sršalo z neho sebavedomie, odhodlanie a jasný postoj. Jediné, čo mu chýbalo, bolo poznanie. A toto je ďalší kameň úrazu vzťahov spravodajských služieb s médiami. Už roky je pre médiá dôležitejší postoj a názor než skutočné poznanie. Presnejšie povedané: správny postoj a správny názor sú dôležitejšie ako realita. O tom, čo je správne, pochopiteľne, rozhodujú médiá samé, nie konsenzus vychádzajúci z aspoň trochu odborného diskurzu.

Znepokojujúcou správou je, že v slovenských médiách informujú o spravodajských službách stále neskúsenejší a odborne čoraz menej pripravení novinári. Ide o dlhodobý trend a zatiaľ niet ani náznaku, že by sa to mohlo v dohľadnom čase zmeniť.

Aj keď som si na začiatku tohto príspevku predsavzal, že sa budem venovať prevažne slovenským reáliám, v tejto súvislosti si neodpustím malé obzretie sa do zahraničia. Čítajúc americkú, anglickú a ruskú tlač či preklady z nemeckých alebo iných európskych médií je mi v porovnaní so slovenskou realitou neraz trápne. Na stránkach zahraničných médií píšou o problematike národnej bezpečnosti erudovaní, skúsení autori, ktorí si uvedomujú závažnosť preberaných tém. U nás šéfredaktori na podobné témy neraz nasadia dievčatá a chlapcov s ešte neukončeným vysokoškolským vzdelaním. V lepšom prípade ide o rutinérov, ktorí sú schopní písať

na tej istej úrovni o poľnohospodárstve ako o národnej bezpečnosti. Skutoční experti na túto problematiku v slovenských médiách nepracujú.

Inou kapitolou sú fundované monografie o spravodajskej problematike z pera zahraničných novinárov a iných zasvätených autorov. Spomeniem len Boba Drogina a jeho dielo *Curveball*, Simona Singha a jeho skvelú *Knihu kódů a šifer* či Tima Weinera a jeho prevratné *Dějiny CIA*. Na takúto autorskú produkciu si na Slovensku budeme musieť ešte dlho počkať. Všetky tri uvedené opusy vyšli v českom preklade; iba Droginov Curveball bol preložený aj do slovenčiny.

Môžeme akceptovať novinársku námietku, že na Slovensku nie je veľa príležitostí získať primerané vzdelanie v oblasti spravodajských služieb. Neplatí však absolútne. Po prvé, na trhu je k dispozícii kvantum kvalitnej odbornej literatúry, ktorá musí byť pre novinárov píšucich o spravodajských službách povinná. Po druhé, Paneurópska vysoká škola, na pôde ktorej sa nachádzame, už niekoľko rokov vyučuje predmet Spravodajské služby. Po tretie, na internete je nespočetné množstvo kvalifikovaných štúdií v slovenčine, češtine a angličtine, ktoré môžu byť pre neskúsených novinárov neoceniteľným zdrojom poznania.

A po štvrté, Asociácia bývalých spravodajských dôstojníkov už piaty rok organizuje takéto medzinárodné sympóziu, ktoré je prístupné širokej verejnosti a novinárom. Záujem médií je však minimálny. Áno, dá sa to pochopiť - na takomto podujatí sa uloviť škandál nedá. Druhá strana musí zase pochopiť, že ak chce byť partnerom na diskusiu v oblasti, o ktorej píše, mala by o ňu javiť záujem aspoň na úrovni akéhosi laického spravodajského minima.

Viacere z uvedených kritických pripomienok by sa dali uplatniť aj na slovenských analytikov a politológov, ktorí pre médiá komentujú otázky národnej bezpečnosti a spravodajských služieb. Aj im by sa zišlo viac poznania a menej teatrálnych postojov.

Mágia komunikácie

Bez viny nie sú ani spravodajské služby. Ich chybou je nielen to, že sa občas dopúšťajú konania, ktoré oprávňuje novinárov ku kritike. Služby zlyhávajú aj v oblasti komunikácie.

Platí síce zásada, že spravodajské služby o svojej činnosti neinformujú médiá a verejnosť, ale na druhej strane v otvorenej spoločnosti musí existovať aspoň minimálna úroveň komunikácie medzi týmito inštitúciami a novinármi. A nemala by prebiehať iba prostredníctvom sterilného hovorca, ktorý na každú otázku odpovie „No comment“ alebo „Spravodajská služba zo zásady neinformuje o svojej činnosti a neposkytuje informácie o svojich príslušníkoch“. Takýto stav totiž zvädza nielen novinárov, ale aj nespokojných spravodajských dôstojníkov hľadať si pochybné chodníčky k neriadenej komunikácii. Nezastierajme si oči pred faktom, že viacerí radoví operatívni pracovníci a predstavitelia stredného manažmentu poza chrbát vedenia služieb podsúvajú médiám informácie a nesledujú tým nijaké ušľachtilé ciele. Pre novinárov je to lákadlo, ktorému iba ťažko odolávajú a bolo by naivné nazdávať sa, že akékoľvek opatrenia v oblasti zlepšenia vzťahov na úrovni vedenia služieb s médiami by tomuto nešváru zabránilo. Napriek tomu stojí za uváženie, či by sa služby nemali usilovať o kultiváciu vzťahov s médiami.

Nič zlého by sa nestalo, keby riaditeľ spravodajskej služby raz za čas zorganizoval tematické stretnutia s predstaviteľmi médií. Mohli by sa ich okrem riaditeľa a novinárov či šéfredaktorov zúčastňovať napríklad aj vedúci funkcionári nosných sekcií služieb. Aj keď podobné diskusie nemôžu nahradiť individuálne sebavzdelávanie novinárov, určite by mohli priniesť osoh prinajmenšom v podobe búrania obľúbených novinárskych mýtov o možnostiach a schopnostiach služieb. Ďalším prínosom by mohlo byť budovanie aspoň elementárnej dôvery medzi službami a médiami. Novinári by na druhej strane nemali od podobných podujatí očakávať, že si budú listovať v spravodajských spisoch alebo dostávať exkluzívne informácie.

Tromi základnými cieľmi neformálnych stretnutí môžu byť spoznávanie, poznávanie a poznanie. Myslím tým:

- osobné spoznávanie sa novinárov s vedením služieb;
- poznávanie možností a pohnútok jednej a druhej strany;
- poznanie neromantickej prózy spravodajskej i novinárskej každodennosti.

Možno tento návrh nie je najlepším nápadom na skvalitnenie úrovne vzťahov spravodajských služieb s médiami. Ak však majú všetky štátne orgány a každá trochu významnejšia firma vybudované premyslené systémy externej korporátnej komunikácie, mali by ich mať aj spravodajské služby. Nič na tom nemení fakt, že

spravodajské služby môžu komunikovať iba obmedzene. Ak sú schopné sofistikovanými metódami získavať cenné informácie, nepochybne dokážu nájsť aj vhodný spôsob interakcie s médiami.

Vzťahy spravodajských služieb a médií v otvorenej spoločnosti nie sú idylickými a ani idylickými byť nemôžu. Môžu byť však korektné a obe strany majú v tomto smere čo doháňať.

Závery zo sympózia

1. Prezintované názory potvrdili objektívnu spoločenskú potrebu väčšej transparentnosti a otvorenosti pri spravovaní spravodajských služieb. Niektoré zavedené stereotypy konšpiratívneho utajovania nie sú len v rozpore so záujmami otvorenej spoločnosti; bránia aj samotným spravodajským službám, aby efektívne reagovali nielen na technologickú revolúciu, ale aj na dynamiku sociálnych procesov, ktoré nás nepripravených zaskočili na začiatku tretieho tisícročia svojou nepredvídateľnosťou.
2. Zborník referátov a príspevkov zo sympózia by mal byť k dispozícii pre študentov problematiky spravodajských služieb a pre širší okruh špecialistov, ktorí sa venujú nielen spravodajským službám, ale tiež krízovým javom, sprevádzajúcim proces globalizácie.
3. Zborník referátov a príspevkov zo sympózia treba poskytnúť poslancom Národnej rady SR, ktorí sú členmi výborov na kontrolu spravodajských služieb, aby sa kompetentnejšie orientovali v problematike fungovania spravodajských služieb v otvorenej spoločnosti.
4. Odporúčame ďalej pokračovať a rozvíjať tradíciu medzinárodných sympózií o spravodajských službách, pretože tieto podujatia môžu účinne prispieť k vytváraniu podpory verejnosti pre správne fungujúci a zákonný spravodajský systém Slovenskej republiky.
5. Vyjadrujeme uznanie občianskemu združeniu Asociácia bývalých spravodajských dôstojníkov, zahraničným a domácim lektorom, ktorí bez nároku na odmenu prišli na v poradí už V. medzinárodné sympóziu; vysoko oceňujeme podiel Fakulty práva Paneurópskej vysokej školy, ktorá poskytla materiálnu, technickú a organizačnú pomoc na takej úrovni, aby sympóziu úspešne splnilo svoje programované poslanie.

Bratislava 7. decembra 2011

